

**YÜZEY ARAŞTIRMALARI IŞIĞINDA
BAYBURT ve GÜMÜŞHANE ÇEVRESİNDE
HELENİSTİK-ROMA DÖNEMLERİ
(MS VI. YÜZYIL BAŞLARINA KADAR)**

Hüseyin İLHAN

Yüksek Lisans Tezi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM
2019
Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

Hüseyin İLHAN

**YÜZEY ARAŞTIRMALARI IŞIĞINDA BAYBURT ve
GÜMÜŞHANE ÇEVRESİNDE HELENİSTİK-ROMA DÖNEMLERİ
(MS VI. YÜZYIL BAŞLARINA KADAR)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM

ERZURUM - 2019

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"Yüzey Araştırmaları Işığında Bayburt ve Gümüşhane Çevresinde Helenistik-Roma Dönemleri (MS VI. Yüzyıl Başlarına Kadar)"** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.] basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.

16.12.2019
Hüseyin İLHAN

İSTİSNAİ DURUMLAR

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre tezde yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar) ***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM danışmanlığında, Hüseyin İLHAN tarafından hazırlanan bu çalışma 09/12/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından TARİH Ana Bilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Yasin TOPALOĞLU

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Osman EMİR

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 09/12/2019

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Rıfat KÜTÜK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT.....	V
KISALTMALAR.....	VII
ŞEKİLLER.....	VIII
TABLolar	X
ÖNSÖZ	XII

GİRİŞ	1
I. ÇALIŞMANIN AMACI, ÖNEMİ VE YÖNTEMİ	2
II. BAYBURT VE GÜMÜŞHANE BÖLGESİNİN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ.....	3
A. ÇORUH HAVZASI	5
B. KELKİT HAVZASI	7
C. HARŞİT HAVZASI	8

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDA BAYBURT VE GÜMÜŞHANE ÇEVRESİ.....	12
1.1.TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDA BAYBURT VE ÇEVRESİ.....	12
1.2.TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDA GÜMÜŞHANE VE ÇEVRESİ	24

İKİNCİ BÖLÜM

HELENİSTİK-ROMA DÖNEMLERİNDE BAYBURT VE GÜMÜŞHANE BÖLGESİ	27
2.1. HELENİSTİK DÖNEM'DE BAYBURT VE GÜMÜŞHANE ÇEVRESİ.....	27
2.2. ROMA DÖNEMİ'NDE BAYBURT VE GÜMÜŞHANE ÇEVRESİ	38
2.2.1. Cumhuriyet Dönemi.....	38
2.2.2. İmparatorluk Dönemi	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAYBURT VE GÜMÜŞHANE ÇEVRESİNDE HELENİSTİK-ROMA MERKEZLERİ	54
3.1.BAYBURT VE ÇEVRESİNDE HELENİSTİK-ROMA MERKEZLERİ	54
3.1.1. Höyükler.....	54
3.1.2.Askerî Yapılar	70

3.2.GÜMÜŞHANE VE ÇEVRESİNDE HELENİSTİK-ROMA MERKEZLERİ.....	78
3.2.1.Höyükler.....	78
3.2.2.Tümülüsler	82
3.2.3.Askerî Yapılar	83
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	90
KAYNAKLAR	93
EK.....	101
ÖZGEÇMİŞ.....	102

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**YÜZEY ARAŞTIRMALARI IŞIĞINDA BAYBURT VE GÜMÜŞHANE
ÇEVRESİNDE HELENİSTİK-ROMA DÖNEMLERİ
(MS VI. YÜZYIL BAŞLARINA KADAR)**

Hüseyin İLHAN

2019, 120 Sayfa

Tez danışmanı: Prof Dr. Süleyman ÇİĞDEM

Jüri: Prof Dr. Süleyman ÇİĞDEM

Doç. Dr. Yasin TOPALOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Osman EMİR

Kuzeydoğu Anadolu toprakları içerisinde konumlanan Bayburt ve Gümüşhane, her ne kadar dağlık ve engebeli bir coğrafyaya sahip olsalar da geniş düzlük alanlar yörede oldukça fazladır. Bu dağlık ve ovalık araziler tarihin farklı dönemlerinde, yörenin iskan tarihini oluşturan parametreler olmuşlardır. Akarsular tarafından yarılmış derin vadilerin yanında, alüvyon birikimli geniş düzlüklere, dağ içi ovalarına sahip yöre coğrafyasını ve iskan tarihini temelde Çoruh, Harşit ve Kelkit akarsu havzaları oluşturmaktadır. Bu havzalarda yapılan araştırmalar yörenin Paleolitik dönemde iskan edildiğini ortaya koymuşsa da Neolitik Çağ'daki durumu hakkında somut veriler üretmemiştir. Geç Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağı'nda yörenin yarı göçer çoban toplulukları tarafından yoğun bir şekilde iskan edilmeye başlandığı görülmektedir. Demir Çağı'nda yerleşim sayısının hızla arttığı ve bu yerleşimlerin genellikle bir koruma duvarı ile çevrildiği görülmektedir.

Yörenin Helenistik-Roma dönemlerinde de yoğun bir iskana sahne olduğu yörede yapılan araştırmalar sayesinde anlaşılmaktadır. Bayburt ve Gümüşhane çevrelerinde keramik tipolojilerine dayanarak tanımlanmış toplamda 54 merkez, bahsedilen iskan yoğunluğunun açık bir kanıtıdır. Bundan da öte, Kelkit Havzası içerisinde konumlanan ve Roma İmparatorluğu'nun oldukça önemli bir lejyon kalesi olan Satala, şüphesiz yöredeki en önemli Roma kanıtıdır. Bu bağlamda bu çalışma, yörenin tarihöncesi dönemlerinden başlayarak özellikle Helenistik-Roma dönemine odaklanmaktadır. Bölgenin Helenistik-Roma dönemlerindeki iskan durumuna ve tarihine antik yazarlar ve

şimdiye kadar yapılan yüzey araştırmaları ışığında yaklaşılmıştır. Bir kısmına da katıldığım yüzey araştırmaları sonucunda elde edilen bulgular ile Bayburt ve Gümüşhane evrelerinde Helenistik-Roma dönemlerinin bilinmezlikleri aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bayburt, Gümüşhane, Helenistik-Roma, Kuzeydoğu Anadolu

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****HELENISTIC AND ROMAN PERIODS IN SURROUNDINGS OF BAYBURT
AND GUMUŞHANE IN THE LIGHT OF SURFACE RESEARCHES
(UNTIL EARLY 6th CENTURY)**

Hüseyin İLHAN

2019, 120 pages

Thesis Supervisor: Prof Dr. Süleyman ÇİĞDEM

Jury: Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM

Doç. Dr. Yasin TOPALOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Osman EMİR

Bayburt and Gumushane, which are located in the Northeastern Anatolia, have a wide and flat area, although they have a mountainous and rugged geography. These highlands and lowlands have been the parameters of the settlement history of the region in different periods of history. Coruh, Harşit and Kelkit river basins are the main geographical factors of the region, which has alluvial accumulation, flat plains and inland plains in some regions alongside deep valleys split by rivers. Although the researches in these basins revealed that the region was inhabited during the Paleolithic period, but it could not produce any concrete data about the situation in the Neolithic Age. It is observed that the region was intensively inhabited by the semi-nomadic shepherds in the Late Chalcolithic Age and especially in the Early Bronze Age. During the Iron Age, the number of settlements increased rapidly and these settlements were generally surrounded by a protection wall.

It is understood that the region has also a dense settlement during the Hellenistic-Roman periods thanks to the researches conducted in the region. A total of 54 centers identified in Bayburt and Gümüşhane based on their pottery typologies are clear evidence of the settlement density mentioned during these periods. Moreover, Satala, which is a very important legion castle of the Roman Empire, located within the Kelkit Basin, is undoubtedly the most important Roman evidence in the region. In this context, this study focuses on the Hellenistic-Roman period starting from the prehistoric periods

of the region. The settlement of the region during the Hellenistic-Roman periods was investigated in the light of ancient authors and surveys conducted so far. The findings obtained from the surveys that I participated in a few of them were tried to clarify the unknowns of the Hellenistic-Roman periods in Bayburt and Gumuşhane.

Key Words: Bayburt, Gumuşhane, Hellenistic-Roman periods, Northeastern Anatolia

KISALTMALAR

MÖ	:Milattan önce
MS	: Milattan sonra
GÖ	: Günümüzden önce
bk.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Km	: Kilometre
ve diğ.	: ve diğerleri
T.	: Tepe/Tepesi
A.	: Alanı
Y. Yerleşimi	: Yamaç Yerleşimi
G. Kalesi/Kulesi	: Gözetleme Kalesi/Kulesi

ŞEKİLLER

Şekil 1: Bayburt İl Sınırları, Komşu İl Ve İlçeler	4
Şekil 2: Harşit, Kelkit Ve Çoruh Havzaları	5
Şekil 3: Araştırma Alanında Büyük Çay'ın ve Çoruh'un Oluşumu.	7
Şekil 4: Gümüşhane Yöresi Fiziki Haritası.....	8
Şekil 5: Türkiye Maden Dağılımı Haritası.....	9
Şekil 6: Hamilton'un Bahsettiği Maden Ocağı.....	10
Şekil 1.1: Gez Alanı Buluntuları.....	12
Şekil 1.2: Son Buzul Çağı'nda Anadolu.....	14
Şekil 1.3: Karadeniz Su Baskını	15
Şekil 1.4: Tepecik Ve Bayrampaşa Tepe'nin Konumları.....	17
Şekil 1.5: Saruhan Kalesi'nin Batı Eteklerinde Taş Dizileri	21
Şekil 1.6: Ozansu Kale-Höyük.....	21
Şekil 2.1: Helenistik-Roma Merkezlerinin Dağılımını Gösteren Grafik	29
Şekil 2.2: Ainsworth'a Göre Ksenophon'un İzlediği Yol.....	33
Şekil 2.3: Ksenophon'un Rotasına Dair Fikirler	36
Şekil 2.4: Bayburt-Maçka Arası Olası Yol Ağı	36
Şekil 2.5: Aşkale Ve Karasu Vadisi Üzerinden Alavlu'ya Ulaşım	45
Şekil 2.6: Bayburt Kalesi'nde Devşirme Roma Yazıtı.....	48
Şekil 2.7: Bayburt'un Kuzeyinde Tespit Edilen Kale Yapıları.	49
Şekil 2.8: Koyakların Tepe Ve Mil Taşının Konumu.....	50
Şekil 2.9: Koyakların Tepe.	50
Şekil 2.10: Otlukbeli Dağları Ve Çevresindeki Askeri Yapılar.....	52
Şekil 2.11: Çimentepe G. Kalesi.....	53
Şekil 3.1: Büyüktepe Höyük'ten Mormuş Düzü'nün Görünümü	55
Şekil 3.2: Büyüktepe Höyük Kazıları, Batı Yamaçta Açma İzleri	56
Şekil 3.3: Yeniköy Yerleşim Alanı'nın Konumu	60
Şekil 3.4: Yeniköy Yerleşim Alanı	61
Şekil 3.5: Yoğun Bir Tahribata Uğramış Tepir Tepe Höyük'ün Uydu Görünümü.....	62
Şekil 3.6: Mutlu Köyü Örence Höyük	63
Şekil 3.7: Düz Tepe (Maşatlık Höyük)	64
Şekil 3.8: Düz Tepe (Maşatlık Höyük).	64

Şekil 3.9: Tepecik Höyük.....	65
Şekil 3.10: Çiğdemtepe Höyük	66
Şekil 3.11: Aydıncık Höyük'ün Konumu.	66
Şekil 3.12: Hindi (Söğütlü) Höyük	67
Şekil 3.13: Karataş Mevkii.....	68
Şekil 3.14: Karataş Mevkii.....	68
Şekil 3.15: Keçevi Düzü I.....	69
Şekil 3.16: Keçevi Düzü I.....	69
Şekil 3.17: Keçevi Düzü II.....	70
Şekil 3.18: 1916 Tarihli Bir Haritada Alavi Gediği.....	71
Şekil 3.19: Alanın Sınırlarını Gösteren Uydu Fotoğrafı.	71
Şekil 3.20: Alavlu Düzü Karargah Alanı	72
Şekil 3.21: Yazıyurdu Köyü Kalesi	73
Şekil 3.22: Yazıyurdu Köyü Kalesi	73
Şekil 3.23: Yazıyurdu Köyü Kalesi	74
Şekil 3.24: Korgan Kalesi	75
Şekil 3.25: Kırklar Tepesi Kalesi'nin Konumu.	76
Şekil 3.26: Kırklar Tepesi Kalesi Seramik Örnekleri	76
Şekil 3.27: Pamuktaş Köyü Kalesi.....	78
Şekil 3.28: Örenşar Yerleşimlerinin Dizilişi.....	80
Şekil 3.29: Uydu Fotoğrafından Örenşar 2 Höyüğü'nün Tahribatı.....	80
Şekil 3.30: Ortaköy Tepesi.....	81
Şekil 3.31: Şiran, Karaköy Höyük'ün Konumu	82
Şekil 3.32: Kelkit, Kaletepe Höyük.	83
Şekil 3.33: Satala Antik Kenti.....	88

TABLÖLAR

Tablo 2.1: Ksenophon'un Güzergahı.....	34
--	----

Soğanlı Dağı'ndaki mesaisi sırasında (Mayıs, 2019) elim bir kaza sonucu aramızdan ayrılan Abdulkadir NİŞANCI ve arama kurtarma çalışmaları sırasında şehit olan Astsubay Mustafa GİDERGELMEZ ile Uzman Çavuş Eyüp KAPAKLIKAYA anısına...

Oy Derebaşı, ah Derebaşı,
Tutsak mı ettin Kadir kardaşı.
Bırak çıkagelsin, bayram yakın
Döktürme artık, yeter gözyaşı.

Karlar erimiş, suların coşkun
Yamacında bir kamera, suskun.
Sakin ol, çağlama Derebaşı
Sarıl ona, şevkatinle dokun.

Kadir ol, zaferle çık Dumlu'dan,
Gülsün gözler, yardım et Yaradan.
Hekim ol, ana ol Derebaşı.
Koru onu acıdan yaradan.

Tüketme umudu zalim sular,
Baharın gelmesin gaddar dağlar.
Alıkoydun civan bir fidanı,
Kale sızılar, Çoruh kan ağlar.

Hüseyin İLHAN

ÖNSÖZ

Üzerinde yaşadığımız topraklar, Anadolu, her karışında saklı bir hikaye barındırmaktadır. Göbeklitepelilerden Çatalhöyük'lülere; Pala, Kaşka, Hurri, Luviler'den Hititler'e, Urartular'dan Frigler'e ve Roma'dan Osmanlı'ya kadar binlerce yıldır, milyonlarca anıyı biriktiren ve saklayan Anadolu, okunmakla tükenmeyen sonsuz bir kitap gibidir. Bu kitabın sayfalarında birikmiş toz katmanlarını temizleyerek hikayeye ulaşmak, biz tarihçilerin en büyük arzusudur. Bu bağlamda bu çalışma, Kuzeydoğu Anadolu özelinde Bayburt ve Gümüşhane'nin hikayelerini örten toz katmanını biraz da olsa kaldırmayı amaçlamaktadır.

Yaklaşık 2300 sene önce, Makedonyalı İskender'in kurduğu yeni dünyada Bayburt ve Gümüşhane çevresinin konumu neydi? İtalya'nın küçük bir köyünden dünyaya hükmeden bir imparatorluğa dönüşen Roma için Bayburt ve Gümüşhane ne demektir? Bu soruların cevaplarını net bir şekilde verebilmek elimizdeki verilerle pek mümkün gözükmesine de bahsi geçen coğrafyada yaptığımız yüzey araştırmaları ve antik yazarların anlattıkları üzerinden bu soruların en azından bir kısmını cevaplayabilme şansını yakalıyoruz. Bu bakımdan bu çalışmanın temeli bölgede daha önce ve günümüzde yapılan yüzey araştırmalarına ve kazı çalışmalarına dayanmaktadır. Elde edilen veriler, Ksenophon, Strabon, Prokopius gibi antik yazarların aktardıkları ile bağdaştırılarak, söz konusu yöre ile ilgili olduğu düşünülen antik şehir, kale, coğrafya ya da toplulukların konumlandırımları yapılmaya çalışılmıştır.

Söz konusu bu çalışmanın her aşamasında bana sonsuz desteklerini sunan ve ışık tutan başta saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM olmak üzere; Prof. Dr. Haldun ÖZKAN'a ve Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ'a; desteklerini hep yanımda gördüğüm Doç. Dr. Yasin TOPALOĞLU'na ve Dr. Öğr. Üyesi Osman EMİR'e, kıymetli mesai arkadaşlarım Dr. Abdurrahman SEFALİ'ya ve Arş. Gör. Fatih M. EŞKİ'ye, desteklerini hep yanımda hissettiğim sevgili eşim ve annem başta olmak üzere kıymetli aileme teşekkürlerimi sunarım.

Erzurum 2019

Hüseyin İLHAN

GİRİŞ

Tarih ile coğrafyanın ayrılmaz bir bütün olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bir yörenin coğrafyası, oranın tarihini şekillendiren en önemli etmenlerden biridir. Bu bağlamda, Bayburt ve Gümüşhane yöresinin coğrafyası, söz konusu bu toprakların tarihsel gelişimini ve dönüşümünü belirleyen yegane unsurdur. Bahsedilen bu coğrafyayı oluşturan havzaların, ki bunlar Çoruh, Kelkit ve Harşit, yöre içerisinde farklı dinamiklere dayanan, çok kültürlü bir tarihsel süreci de doğurduğu anlaşılmaktadır. Giriş bölümünde bu havzaların ve coğrafik özelliklerinin yöre tarihinin tarihsel gelişim sürecini ve dinamiklerini nasıl oluşturduğu ve geliştirdiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca yöre coğrafyasını havzalar şeklinde incelemenin, bu tarihsel dinamiklerin anlaşılmasında kolaylaştırıcı bir etmen olduğu anlaşılmış ve çalışma bu doğrultuda devam ettirilmiştir.

Yörenin temel coğrafya özellikleri sunulduktan sonra 1.bölümde, çalışma alanını oluşturan Bayburt ve Gümüşhane çevresinin Paleolitik Çağlarından Helenistik Dönemlerine kadar bir incelemesi aktarılmıştır. Çoğunlukla, tarafımızca ve bizden önce yapılan yüzey çalışmalarıyla şekillendirilmiş yörenin prehistoryası ile coğrafyası arasında bazı ilişkiler kurulmaya çalışılarak, yörenin tarih öncesini şekillendiren zemin taşları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bir diğer bölüm de ise; çalışmanın da ana konusu olan Helenistik ve Roma Dönemlerinin başlaması ve gelişmesi anlatılarak, İskender'in imparatorluğu ve Kuzeydoğu Anadolu ile ilişkisinin olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yörenin Helenistik Dünya ile bağı, yörede tespit edilen Helenistik bulgular üzerinden irdelenmeye çalışılmıştır. Bunun dışında yöre ile ilişkilendirilen antik yazarların verdiği bilgiler ile çalışma alanı arasında bağdaşımalar kurulmaya ve toponimik çıkarımlar yapılmaya çaba sarfedilmiştir. Bölüm, Roma'nın İtalya'dan doğarak, kozmopolit bir dünya devletine dönüşümü ve Cumhuriyet ve İmparatorluk rejimlerinde Anadolu ile kurduğu ilişkiler ile devam etmektedir. Temelde Helenistik Dünya'nın kalıntılarını ortadan kaldırma politikasına dayanan bir tutum sergileyen Roma ile bu Helenistik kalıntılar arasında yaşanan mücadelelere vurgu yapılmış ve bu mücadelelerde Bayburt-Gümüşhane yörelerinin rolü incelenmeye çalışılmıştır. Bunun dışında antik yazarların

yöre ile ilişkili anlatıları, yüzey araştırmaları ışığında değerlendirilerek toponimik sonuçlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bir sonraki bölüm olan 3.bölüm yörede tarafımızca ve bizden önce tespit edilmiş Helenistik-Roma merkezlerinin sunumundan oluşmaktadır.

Sonuç bölümü ise; sunulan arkeolojik ve literatürel verilerin öneriler eşliğinde kısa bir değerlendirmesini kapsamaktadır.

I. ÇALIŞMANIN AMACI, ÖNEMİ VE YÖNTEMİ

Bu çalışma, Bayburt ve Gümüşhane çevresinde yaptığımız ve daha önce yapılan yüzey araştırmalarının sonuçları üzerinden, özellikle Helenistik ve Roma dönemleri başta olmak üzere, söz konusu yörenin tarihsel gelişiminin dinamiklerini antik kaynaklardan da faydalanarak ortaya koymaya çalışmaktadır. Ayrıca, yörenin tarihsel gelişim sürecinde, yöre coğrafyasının antik yazarların dimağlarında nasıl bir yer edindiğini anlamaya çalışarak, toponimik tespitler yapabilmeyi amaçlamaktadır.

Söz konusu yöre tarihinin sadece prehistoryası değil, tarihi çağları da açıklanması gereken bilinmezlerle doludur. Bu bağlamda yörenin Helenistik ve Roma dönemlerindeki siyasi, sosyo-ekonomik ve askeri yapıları ve yapıların işleyişi gibi hususlarda çözülmesi gereken birçok problem, ya da tamamlanması gereken eksiklikler vardır. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir: Bayburt ve Gümüşhane çevresinin Helenistik Dönem'deki durumu ve Helenizasyon sürecindeki yeri, yörenin Helenistik-Roma dönemlerinin ayrımı, yörenin Roma Dönemi'ndeki önemi ve konumu. Bu çalışma, yukarıda belirtilen problemlere ışık tutmaya çalışmakta ve en azından konuya alternatifler üretmeye çalışmaktadır. Yörenin antik coğrafya, topluluk, şehir ya da kale isimlerine yüzey araştırmaları temelinde, alternatif konumlandırmalar sunmaktadır. Buna ek olarak yöre coğrafyasının, mevzubahis toprakların tarihsel sürecinde nasıl bir rol oynadığını, yine yüzey araştırmaları dayanağında açıklamaya çalışmaktadır.

Bu çalışma, temelde yüzey araştırmalarına dayansa da antik kaynaklar, haritalar ve güncel literatür, çalışmanın şekillenmesinde önemli bir paya sahiptir. Yüzey araştırmalarında ilgili alan ve alandan toplanan seramik örnekleri fotoğraflanarak, alanın ölçümleri yapılmış ve rapor edilmiştir. İlgili alanların koordinatları bir gps cihazı ile tespit edilerek rapora eklenmiştir. Bunun dışında arkeolojik alan tespiti ve

tanımlamasında Harita Genel Müdürlüğü'nün ürettiği "HGM Küre¹" programından önemli ölçüde faydalanılmıştır. Söz konusu coğrafyada özellikle kale yapılarının tespitinde zikredilen programın katkısı oldukça büyük olmuştur. Ayrıca bu uygulama, tespit edilen yapıların ölçülerinin alınmasında, çevre merkezlere olan mesafelerin öğrenilmesinde ve konumlarının tanımlamalarında kullanılmıştır. Programın bir diğer önemli kullanımı ise arkeolojik alanın bulunduğu topografyanın ve hatta yapının isimlendirilmesinde olmuştur. Bunların dışında ilgili alanların tespitinde ve isimlendirilmesinde yöre halkından da büyük ölçüde destek alınmıştır. Bu bağlamda söz konusu bu çalışma, yukarıda anlatılan yöntemler ile literatürel araştırmanın bir sentezi olarak oluşturulmaya çalışılmıştır.

II. BAYBURT VE GÜMÜŞHANE BÖLGESİNİN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

Bayburt'un kuzeyinde Trabzon'un Çaykara ilçesi, kuzeydoğusunda Rize'ye bağlı İkizdere ilçesi, doğusunda Erzurum'un İspir ve Pazaryolu ilçeleri, güneydoğusunda Erzurum'un Aşkale ilçesi, güneyinde Erzincan'ın Otlukbeli ve Çayırılı ilçeleri, güneybatısında Gümüşhane'ye bağlı Köse ve Kelkit ilçeleri, batısında Gümüşhane Kale Bucağı ve Gümüşhane merkez ilçesi konumlanır (Şekil 1). Doğu Karadeniz Bölümü'nde, Yukarı Çoruh Havzası'nda yer alan Bayburt'u; kuzeyden Soğanlı, güneyden Otlukbeli, doğudan Mescit ve batıdan Giresun Dağları çevreler (Yazıcı, 1995: 190). Bayburt ili Karadeniz'in kıyı kesimini iç kesimlere bağlayan doğal bir geçit üzerindedir (Avcı, 1992: 159). Deniz seviyesine göre yükseltisinin fazla olması ve Doğu Anadolu Bölgesi'ne yakınlığı nedeniyle karasal iklim ve step bitki örtüsü, Bayburt Ovası'nın hakim doğal karakterini oluşturmaktadır (Yazıcı, 1992: 182). Kökten, yaptığı araştırmalar sırasında özellikle Bayburt Ovası'nın doğu kısımlarının arazi, iklim ve bitki örtüsü bakımından daha çok Orta Anadolu'ya benzediğini vurgulamaktadır (Kökten, 1944: 480). Bayburt'ta Doğu Karadeniz iklimi ile Doğu Anadolu iklimi arasında, karasal özellikleri ağır basan bir geçiş iklimi hüküm sürmektedir. Bu nedenle yazları sıcak ve kurak, kışları ise soğuk ve yağışlı geçmektedir. Ancak, Bayburt Ovası'nın etrafını çevreleyen dağlar, yörede mikroklima alanı oluşturur (Newton, 2004: 99-110).

¹ HGM Küre programı için bk. (<https://hgmkuire.btk.gov.tr/>)

Şekil 1: Bayburt İl Sınırları, Komşu İl ve İlçeler (Kaynak: ekvatorharita.com)

Doğu Karadeniz Bölümü'nde, yaklaşık 1400 m rakımda kurulmuş olan Gümüşhane, doğusunda Bayburt, batısında Giresun, kuzeyinde Trabzon ve güneyinde Erzincan illeri ile çevrilidir (Çiğdem, 2008: 9). Gümüşhane il merkezi, Harşit Vadisi'nin yukarı bölümünde, Erzurum-Trabzon ticaret yolu üzerinde kurulmuştur (Bryer ve Winfield, 1985: 14). Kuzeyde Kürtün ve Torul, güneyde ise Köse, Kelkit ve Şiran ilçeleri yer alır. Harita Genel Müdürlüğü verilerine göre; il coğrafyası toplamda 6668 km² alana sahiptir. Doğu Karadeniz Dağları Gümüşhane'nin iklim özelliklerini belirleyen temel unsurlardan biridir. Bu dağ sırasının kuzeyinde oldukça nemli ve ılıman Karadeniz İklimi'nin yoğun etkisi görülür ve bu nem ormanlar için gerekli ortamı oluşturur. Ancak Karadeniz Dağları silsilesinin güneyinde kalan topraklar, kuzeyin ılıman iklimini çok az taşır ve aynı zamanda güneyin karasal iklimini de bünyesinde barındırır. Gümüşhane Dağları ile Doğu Karadeniz Dağları arasındaki coğrafya yukarıda belirtildiği şekilde iki iklim arasındaki geçiş bölgesidir. Bunun etkisi ile bahsedilen coğrafyada ormanlık alanlar azdır ve dağlar genellikle küçük ağaçlar ve çalılar ile kaplıdır. İlin kuzey sınırını da oluşturan Zigana bölgesinde gürgen, kayın, meşe, karaağaç, kızılğaç gibi birçok türü içinde barındıran yoğun ormanlık alanlar mevcuttur. Güneye doğru gidildikçe bu ağaç çeşitliliği azalarak, yerini söğüt ve kavak gibi karasal iklimin soğuğuna dayanıklı türlere bırakır (Çiğdem, 2008: 12). Gümüşhane Dağları'nın güneyinde kalan coğrafyanın iklim özellikleri ise Bayburt'un iklim özellikleri ile benzerdir. Kışları bol kar yağışlı, yazları kısa ve kurak geçen güney kesiminin ana bitki örtüsü bozkırdır. Bu coğrafyada sadece mevsimsel değil, aynı

zamanda gece-gündüz arasındaki sıcaklık değişimleri de oldukça fazladır (Bryer ve Winfield, 1985: 4). Bu yüzden yörede sebze ve meyve üretimi çeşitliliği oldukça kısıtlıdır.

Bir nehrin denize döküldüğü alandan doğduğu yere kadar, sularını topladığı bütün topraklar o nehrin havzasını oluşturur. Havzalar arası geçiş çoğunlukla zorlu geçitler ile sağlanırken, bazen bu geçiş daha kolay yapılabilmektedir. Bunda şüphesiz iki nehrin su çizgileri arasındaki topografyanın yüksekliği ve engebe durumu rol oynamaktadır. Örneğin Çoruh Havzası ile Kelkit Havzası'nı ayıran su çizgisini platolar ve alçak tepeler oluşturduğundan bu iki havza arasında geçiş yapmak oldukça kolaydır. Ancak Çoruh Havzası'ndan Fırat Havzası'na geçmek için yaklaşık 2420 m rakımlı Kop Geçiti'ni ve Kelkit Havzası'ndan yine Fırat Havzası'na geçmek için 2120 m rakımlı Ahmediye Geçiti'ni aşmak gerekmektedir. Havzalar arasındaki geçişin kolaylığı ya da zorluğu o havzalarda gelişen kültürlerin birbirleriyle olan etkileşimlerini büyük oranda etkilemektedir. Bu açıdan Kelkit ve Çoruh havzalarının özellikle yukarı bölümlerinde gelişen eski çağ kültürlerinin büyük oranda benzerlik göstermesi anlaşılır bir durumdur. Şüphesiz bölge tarihinin daha iyi anlaşılabilmesi için, yöre coğrafyasının temel taşları olan Çoruh, Kelkit ve Harşit Havzaları'nın coğrafyasının bilinmesi gerekmektedir (Şekil 2).

Şekil 2: Harşit, Kelkit ve Çoruh Havzaları

A. ÇORUH HAVZASI

Yukarı Çoruh Havzası, yeryüzü şekilleri bakımından genel olarak üç bölümden oluşmaktadır: Sahanın batı yarısını oluşturan Bayburt Ovası, akarsuların oluşturduğu

vadiler ve yörenin etrafını çevreleyen ve doğu yarısında yer tutan dağlık alanlar (Özey, 1994: 438). Tarkan ise bölgedeki dağları şu şekilde tasnif etmiştir; havzanın kuzeyinde yer alan ve havzayı Trabzon ve Gümüşhane yörelerinden ayıran sıradağlar, havzanın güneyinde yer alan Karasu Dağları ile bu iki dağ silsilesi dışında bulunan ve havzada yüksek düzlükleri birbirinden ayıran tali sıradağlar (Tarkan, 1971: 115). Dağlık alanlar saha yüzölçümünün yaklaşık %45'ini oluşturmaktadır (Özey, 1994: 440). İlin ve aynı zamanda havzanın kuzey sınırını oluşturan Soğanlı Dağları, çoğunlukla 3000 m üzerindeki - Kırklar Dağı (3354 m), Demirkapı Tepesi (3376 m), Kayışkıran Tepe (3156 m) ve Karakaya Tepe (3193 m) - zirvelerden oluşmaktadır (Birinci, 2015: 20). Yörenin güneyinde yer alan dağlar, kuzeydekilere göre daha alçak olmakla birlikte batıdan doğuya doğru sıralanışları şu şekildedir: Pulur (2300 m), Otlukbeli (2520 m), Sarhan (2400 m), Coşan (2963 m), Kop (2600 m) ve Çavuşkıran (2850 m) (Özey, 1994: 440). Yörenin en önemli jeomorfolojik birimi olan yaklaşık 600 km² büyüklüğündeki Bayburt Ovası'nın kuzey ve güneyi dağlarla çevrilidir ve çeşitli sırt ve tepelerle birbirinden ayrılmış düzlüklerden oluşmaktadır (Birinci, 2015: 24). Bu bağlamda ovanın güneydoğusunu Keçevîdüzü, batısını Mırmuş Düzüğü, kuzeyini Hart Ovası ve kuzeydoğusunu Düzüker Ovası oluşturmaktadır (Özey, 1994: 438). 4. Zaman Dilimi'nde oluşmuş bu düzlük alanlar, tarım için oldukça uygun alüvyonlarla kaplıdır (Newton, 2004: 100).

Yörenin en önemli akarsu şebekesini kaynağını Mescit Dağları'ndan alan Çoruh Nehri ve yan kolları oluşturmaktadır (Özey, 1994: 454). Bu yan kollar Masat, Beşpınar, Gökçedere, Kop, Haho Deresi, Malansa Deresi, Toronsos Deresi ve Orsor Deresi'dir (Çiğdem, Emir ve İlhan, 2017: 162). Pulur, Haho ve Lori dereleri Mırmuş Düzü'nü geçtikten hemen sonra Kırkpınar Köyü yakınlarında birleşerek Büyükçay ismini alır (Şekil 3) ; Bayburt merkezden geçerek kuzeydoğu yönünde akışını devam ettiren Masat Deresi ile Hart Ovası'nı aşan Büyükçay, Dikmetaş Köyü yakınlarında birbirlerine kavuşurlar ve bundan sonra bu akarsu Çoruh ismini alır (Birinci, 2015: 68) (bk. Şekil 3).

Şekil 3: Araştırma alanında Büyük Çay'ın oluşumu: A. Büyükçay'ın Kolları.
B. Çoruh' un İki Ana Kolu.

Bayburt ve çevresi madenler bakımından zengin olup, bu yönüyle tarih boyunca çekiciliğini korumuştur. Nitekim İlhanlılar ve Selçuklular zamanında, 13. ve 14. yüzyıllarda, Bayburt' ta gümüş ve bakır sikkeler kesildiğini bilmekteyiz (Sinclair, 1989: 284; Yapı kredi Bankası A.Ş., 1973: 6). Maden Kasabası'na ismini de veren bakır madeni kasabanın güneyindeki dağların yamaçlarında bulunmaktadır. Yaklaşık otuz sene önce üretimine son verilen maden ocağından bakırın yanında altın da çıkarılmaktaydı. Nitekim yörenin maden zenginliği bölgeyi ziyaret eden seyyahların notlarına da yansımıştır. Marco Polo'nun 1294 yılındaki notlarında Bayburt'taki gümüş madenlerinden bahsedilmektedir (Polo, 2019: 70). Benzer şekilde 14. yüzyılın ikinci çeyreğinde yöreden geçen Al Umari de Bayburt'ta zengin gümüş madenlerinin olduğunu not etmiştir (El-Ömerî, 2014: 145). Bu madenlerin lokalizasyonları hakkında fikir birliği olmasa da bunları Gümüşhane ile Bayburt arasına konumlandırmak gerekmektedir (Bryer ve Winfield, 1985: 3).

B. KELKİT HAVZASI

Gümüşhane'nin güney topraklarını Kelkit Havzası oluşturmaktadır. Güneydeki Otlukbeli Dağları ve kuzeyde Gümüşhane Dağları bu havzayı oluşturan iki temel topografyadır. Yöre fiziki haritası (Şekil 4) incelendiğinde Gümüşhane Dağları'nın kuzeyinde kalan coğrafyanın oldukça engebeli ve dağlık, güneyinde kalan toprakların yani Kelkit Havzası'nın ise daha düz bir araziye sahip olduğu görülür. Yöre coğrafyasını ikiye ayıran Gümüşhane Dağları, Kelkit ve Harşit havzalarının arasında, doğu-batı

yönünde uzanırlar (Çiğdem, 2008: 10). Güney topraklarının büyük bir kısmını, yörenin tarihöncesi iskanının da gerçekleştiği Kelkit, Köse ve Şiran ovaları oluşturur.

Şekil 4: Gümüşhane Yöresi Fiziki Haritası (Kaynak: HGM Küre)

Havzanın başlıca su kaynağı Kelkit Irmağı'dır. Bu ırmak Vauk Dağı'nın güney yamaçlarından Kale Deresi adıyla doğar, birçok dereyi bünyesine kattıktan sonra Köse'de Kuşmaşat Deresi, Kelkit Ovası'nda ise Kelkit Çayı adını alır ve daha ileride Şiran Çayı'nı da alarak doğudan il sınırını terk eder (Çiğdem, 2008: 14). Batıya akışını devam ettiren ırmak, Erbaa Ovası'nda asıl Yeşilırmak ile birleşerek debisini artırır ve sonrasında Canik Dağları'nı aşarak Çarşamba Deltası'na ulaşır, buradan Karadeniz'e dökülür (Kaymakçı, 2017: 7).

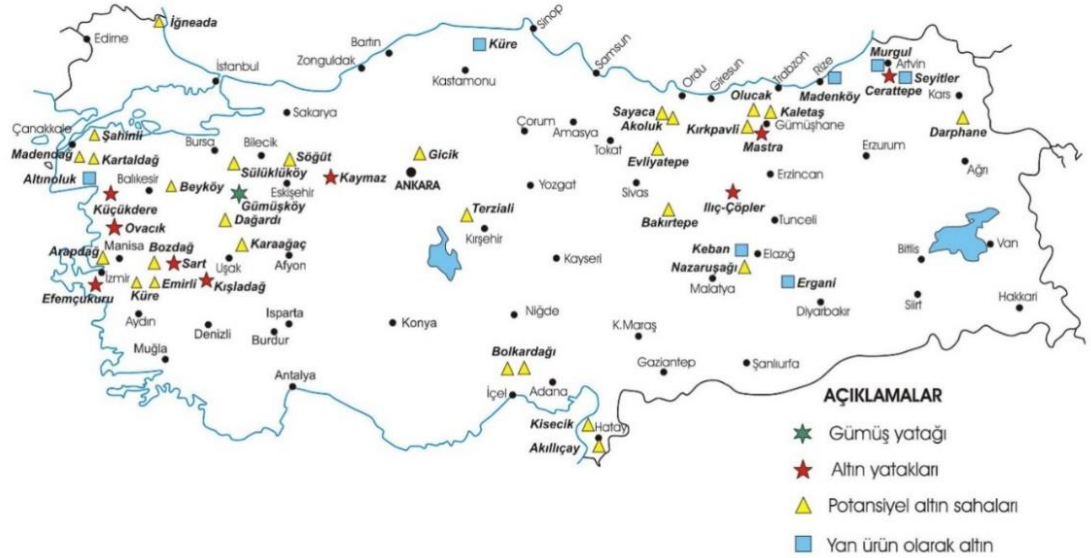
Kelkit Havzası madenler açısından Harşit Havzası'na göre oldukça fakirdir. Bunda havzanın çoğunlukla ovalık alanlardan oluşmasının rolü büyüktür.

C. HARŞİT HAVZASI

Bu havzanın başlangıç noktasını ve aynı zamanda doğu sınırını belirleyen topografya Vauk Dağlarıdır. Antik dönemlerde Philabonites (Bryer ve Winfield, 1985:2) adıyla anılan Harşit Çayı Gümüşhane'nin doğusundaki Vauk Dağlarından Sifon Deresi adıyla doğar ve yaklaşık 160 km yol katederek Tirebolu'da denize kavuşur (Zaman ve Doğanay, 2000: 248). Harşit Çayı, derin boğazlardan geçerek akar ve rotası aslında kısa olsa da engebeli arazisinden dolayı denize dökülmesi uzar (Bryer ve Winfield, 1985:2).

Türkiye maden dağılımı haritasına bakıldığında (Şekil 5), Gümüşhane merkezini de içine alan Harşit Havzası'nın özellikle altın ve gümüş başta olmak üzere, madenler açısından oldukça zengin olduğu görülmektedir. 19.yüzyılda Gümüşhane'den geçen

Hamilton, burada bulunan gümüş madenlerini özellikle ziyaret etmiş, buralar hakkında detaylı notlar almıştır. Gümüşhane'nin yaklaşık 2.5 km güneydoğusunda (Şekil 6), şehri çevreleyen tepelerin ardında bulunan madeni ziyaret eden Hamilton, buranın aktif üretim yapan tek işletme olduğunu belirtmiştir (Hamilton, 2009: 155). 19.yüzyılın sonlarında şehri ziyaret eden Cuinet ise burada 37 kurşun-gümüş ve 6 bakır madeni olduğunu belirtmiştir (Cuinet, 1892: 18). Fakat Cuinet bu madenlerin aktif olup olmadığı ile ilgili bilgi vermemiştir. Yörenin maden zenginliğinin başka bir ipucu ise 16. yüzyılda Tzanica (Canca)'daki gümüş para basan darphanedir. Bu darphanenin ihtiyaç duyduğu gümüş, muhtemelen güneyden, Bayburt tarafından, Marco Polo ve Al Umari'nin de bahsettiği madenlerden gelmekteydi (Bryer ve Winfield, 1985: 3).

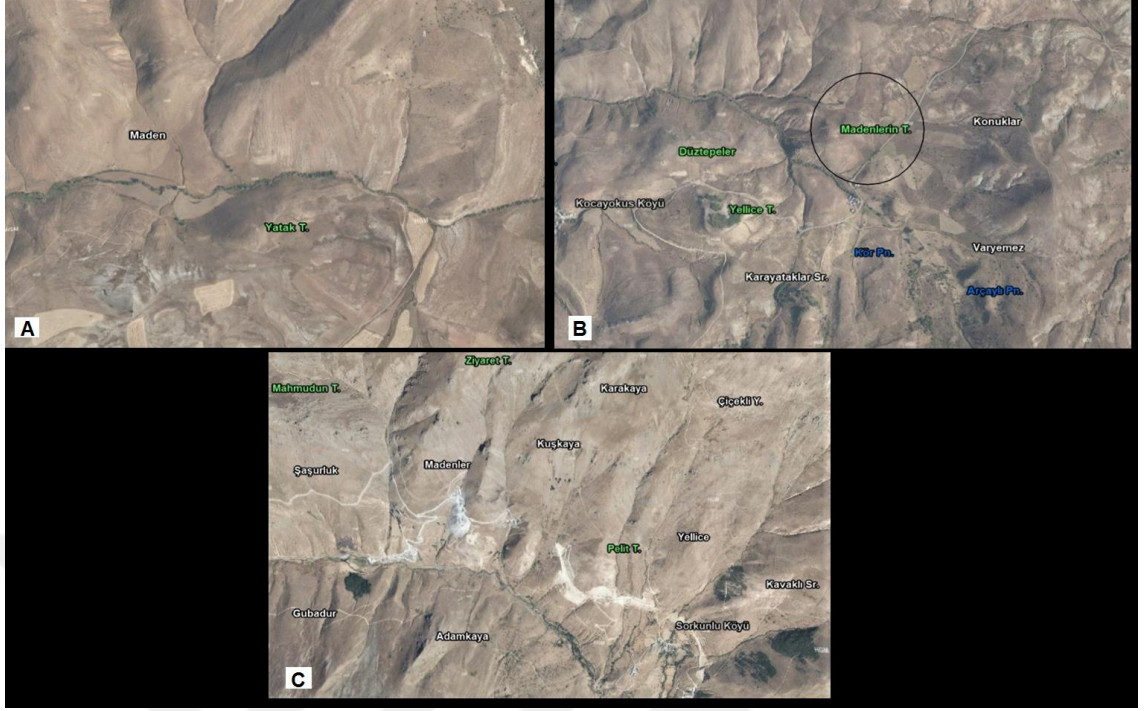

Şekil 5: Türkiye Maden Dağılımı Haritası (Kaynak: mta.gov.tr)

Şekil 6: Hamilton'un Bahsettiği Maden Ocağı.

Bu doğrultuda Hamilton'un notlarında, Balahor (Akşar) yolu boyunca devam eden dağların Gümüş Dağları şeklinde adlandırıldığı ve buralarda bulunan maden ocaklarının su basması sonucu terk edildiği belirtilmektedir (Hamilton, 2009: 155). Benzer şekilde Bryer ve Winfield de Bayburt-Gümüşhane arasındaki madenlerin seller sebebiyle 1661'den önce kapatıldığını aktarmışlardır (Bryer ve Winfield, 1985: 3). Bahsedilen bu madenlerin izlerini yerel topografya isimlerinde aramak mümkündür. Örneğin, Akşar Köyü'nün yaklaşık 5 km güneybatısında yer alan "Maden" mevki (Şekil 7), Kocayokuş Köyü yakınlarında ve Bayburt-Gümüşhane yolunun yaklaşık 2 km güneybatısındaki "Madenlerin Tepe" (bk. Şekil 7), Aydıntepe'ye bağlı Sorkunlu Köyü'nün 2.5 km kuzeybatısında bulunan "Madenler" (bk. Şekil 7), bahsedilen Bayburt-Gümüşhane arasındaki maden ocaklarına dair birer kanıt niteliğindedir. Bu madenlerin konumları bir yana, Evliya Çelebi'nin kayıtlarında ilk defa karşılaşılan Gümüşhane ismi, onun Tzanicha'nın aşağılarında yer alan mahalleye verdiği isimdir ve bu ismin basit bir çevirisinden ibaret olan Argyropolis, ancak 19.yüzyılda benimsenmiştir (Bryer ve Winfield, 1985: 3). Buradan hareketle Bryer ve Winfield, Hamilton'un da bahsettiği geç dönem madenleri ile antik dönem madenlerini karıştırmamak gerektiğine vurgu yapmışlardır (Bryer ve Winfield, 1985: 3).

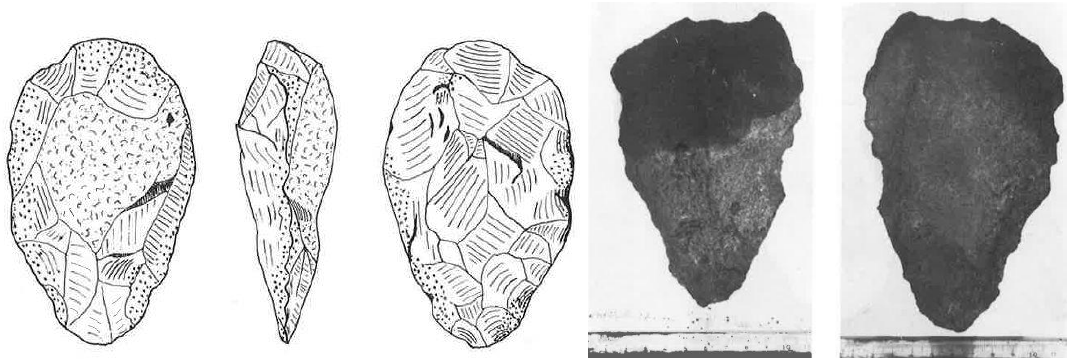
Şekil 7: Gümüşhane-Bayburt arasındaki maden isimli alanlar: A. Akşar'ın 5 km Güneybatısında Yer Alan Maden Mevkii. B. Kocayokuş Köyü'nün Yaklaşık 1.5 km Kuzeydoğusundaki Madenlerin Tepe. C. Sorkunlu Köyü'nün kuzeybatısındaki Madenler Mevkii.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDA BAYBURT VE GÜMÜŞHANE ÇEVRESİ

1.1.TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDA BAYBURT VE ÇEVRESİ

Bayburt ve çevresinde, bölgenin tarih öncesi çağları ele alındığında sahaya ait en eski arkeolojik kanıtların Paleolitik Dönem'e kadar uzandığı görülmektedir. Ancak tarih öncesi çağların en eski zaman aralığını oluşturan bu dönem ile ilgili bilgiler oldukça sınırlı olmakla birlikte bölge hakkında yapılan bilimsel çalışmalar da yetersizdir (Çiğdem, Emir ve İlhan, 2017: 162). Yörenin Paleolitik Çağlarına ışık tutan bazı araştırmalar ve buluntular yok değildir. Bölgede irili ufaklı birçok mağara bulunmasına rağmen, şimdiye kadar sadece bir tanesinde Taş Çağlarına dair izler tespit edilmiştir. Bayburt il merkezinin yaklaşık 2,5 km kuzeydoğusunda konumlanan Killiğin Mağarası'nın girişinde bazalttan yapılmış mikrolit aletler topluluğu tespit edilmiştir (Gündüzalp, 1981: 53-54). Bu mağaranın dışında, başka bir buluntu yeri ise Bayburt'un yaklaşık 13 km güneydoğusunda konumlanan ve Gez Alanı şeklinde tanımlanan vadinin batı yamaçlarıdır. Gündüzalp, bu alanda yaptığı saha araştırması sonucunda çoğunlukla bazalttan yapılmış el baltası, kazıyıcı ve üçgen uçlar şeklinde çeşitlilik gösteren yonga aletlere rastlamıştır, obsidyenden yapılmış bir adet buluntu ise bir yan kazıyıcıdır (Gündüzalp, 1981: 49-52) (Şekil 1.1). Söz konusu bu aletlerin tarihlendirmesi ile ilgili kesin veriler bulunmasa da Killiğin Mağarası mikrolit aletlerinin Epipaleolitik Çağ'a ait olduğu önerilmiştir (Harmankaya ve Tanındı, 1997: 12).

Şekil 1.1: Gez Alanı Buluntuları (Gündüzalp, 1981).

Gez Alanı buluntularının ise Levalloise-Mousterien kültürünü yansıttığı düşünülmektedir (Gündüzalp, 1981: 51). Bahsedilen alanlarda veya yakınlarında bazalt ve obsidyen kaynaklarının bulunmaması, bu kayaçların farklı bir yerden buraya getirildiğini düşündürse de bu hammaddelerin alanın hemen yakınından akan Çoruh Nehri yatağından toplandığı fikri akla yatkın gelmektedir (Gündüzalp, 49-50). Bayburt ve çevresinin jeomorfolojik özelliklerine bakıldığında kayaç çeşitliliğinin oldukça fazla ve bazaltın da içinde bulunduğu magmatik kayaçların yaygın olduğu görülmektedir (Birinci, 2015: 11). Bu açıdan Gez Alanı ve Killiğin Mağarası'nda ele geçen bazalt aletlerin kaynağının Yukarı Çoruh Havzası'nda olduğunu düşünmek mümkündür. Gez Alanı'nda tespit edilen bir adet obsidyen aletin hammaddesinin nehir yatağından elde edildiğini düşünmek olası ise de 2012 yılında Çiğdem ve ekibitarafından Yakupabdal Köyü'nün yaklaşık 2 km doğusunda, Karataşlar Mevkii'nde tespit edilen bir obsidyen kaynağı (Çiğdem, Özkan ve Yurttaş, 2013: 199), bu bağlamda düşünülmelidir. Bahsi geçen obsidyen kazıyıcı ile Karataşlar kaynağının kimyasal özellikleri karşılaştırılarak, Paleolitik Dönem'de Bayburt ve çevresinde obsidyen taşımacılığının veya ticaretinin var olup olmadığına dair bir ipucu elde edilebilir. Bunun yanında, yörede kireçtaşlarının yaygın olması nedeniyle mağara oluşumları fazladır (Birinci, 19). Bu açıdan yörenin, Paleolitik Çağ insanının ihtiyaç duyduğu doğal barınaklar açısından zengin olduğunu söylemek mümkündür. Bu mağaraların zeminlerinde kalın bir toprak örtüsünün bulunduğu gözlenmiştir. Ayrıca bazılarında kaçak kazı izleri mevcuttur. İnsan yaşamına dair herhangi bir bulgu tespit edilememiş olsa da bu alanlarda yapılacak detaylı çalışmalar, yörenin tarih öncesine dair önemli ipuçları verebilir. Yöredeki Paleolitik çalışmaların yetersizliği bir yana, GÖ 50.000-14.000 yılları arasında etkisini gösteren ve özellikle günümüzden 18.000 bin yıl önce etkisini artıran Würm Buzulu'nun etkisiyle Kuzeydoğu Anadolu'da daimi kar sınırı 2500 metreye kadar alçalmıştır (Atalay, 1989: 8) (Şekil 1.2). Buradan hareketle Bayburt ve çevresinde günümüz iklim koşullarına göre çok daha olumsuz bir yaşam alanının varlığı, Paleolitik Çağ insanının bu yöreyi yaşam alanı olarak seçmesini engellemiş, en azından yaşam alanlarını sınırlandırmış olmalıdır. Günümüzden yaklaşık 12.000-11.000 yıl önce Holosen başlarında, Anadolu'da sıcaklığın artışına bağlı olarak iklim ılımanlaşmış, ormanlar yayılım alanlarını genişletmeye başlamıştır (Atalay, 11). Bu dönemde Kuzeydoğu Anadolu ikliminin de daha yaşanılabilir bir görünüme kavuştuğu düşünüldüğünde; özellikle Epipaleolitik

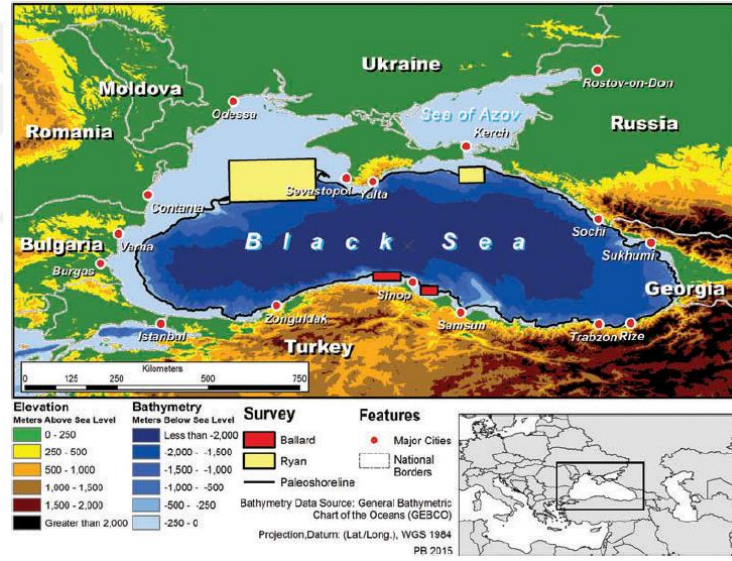
Çağ'da, Bayburt ve çevresinde mağaraların yaşam alanı olarak kullanılmış olabileceği ileri sürülebilir. Fakat coğrafi yapısı dolayısıyla doğal geçitler dışında çevresindeki bölgelere kapalı olan Çoruh Havzası'nda (Ünsal, 2006: 43) Paleolitik yaşamın varlığına dair daha fazla ve kesin verilere ihtiyaç duyulmaktadır.

Şekil 1.2: Son Buzul Çağı'nda Anadolu (Kaynak: Becker ve diğ., 2015).

Anadolu Prehistoryası'ndaki önemli sorunlardan biri de Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde, insanlık tarihinin önemli bir kırılma noktasını oluşturan Neolitik Çağ'ın henüz tanımlanmamış olmasıdır (Çiğdem, Emir ve İlhan, 2017: 164). Bayburt'ta Paleolitik Çağlara dair yetersiz de olsa bazı buluntuların olması, fakat Neolitik Çağ'a dair Sagona'nın Gündülak Tepe'de tespit ettiği bir keramik parçası (A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 7) dışında elle tutulur herhangi bir verinin bulunmaması, bu çağlar arasındaki ilişkiyi ve geçiş sürecini sadece Bayburt için değil, tüm Doğu Karadeniz için karanlıkta bırakmaktadır. Bu bağlamda, bilim dünyasınca hala çözüme kavuşmamış bir sorun olan Doğu Karadeniz'in prehistorik dönemlerde ıssız (Terraincognita) olup olmadığı tartışması karşımıza çıkmaktadır (Akgül, 2016: 15). 1993'te başlayan çalışmaların bir sonucu olarak ortaya atılan Karadeniz'in Buzul Çağı'nda bir tatlı su gölü iken daha sonra ani bir deniz suyu baskını ile görünümünün değiştiği hipotezi, bilim dünyasında yankı uyandırmıştır (Ryan, 2007: 2). Ryan ve destekçilerine göre, günümüzden kabaca 7000 yıl önce gerçekleşen bu yıkıcı olay sonucunda Karadeniz kıyılarında yaşayan insanlar Avrupa, Kafkaslar, Orta Doğu, Orta

Anadolu ve Ural Bölgesi gibi çeşitli yerlere göç etmişlerdir. Hatta Avrupa'nın Neolitik kültürünün, bu kıyılardan göçen insanlar tarafından başlatıldığı iddia edilse de bu fikirlerin çok az kişi tarafından kabul edildiğini belirtmek gerekmektedir (Bikoulis, 2015: 758-759). Bir grup bilim insanı ise bu su baskınının ani ve dramatik bir şekilde olmadığını ve Karadeniz'in su seviyesi yükselişinin hissedilemeyecek bir hızda olduğunu savunmaktadır. Eğer öyleyse, bu durum Doğu Karadeniz'in Neolitik Çağ'da terraincognita olmadığını ve yerleşimlerin bulunabileceğinin ipucu olabilir (Akgül, 2016: 15). Eğer gerçekten böyle ani ve yıkıcı bir su baskını gerçekleşti ise de bu suların iç kesimlere ne kadar sokulabildiği ile ilgili kesin verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Karadeniz'in eski kıyı çizgisinin gösterildiği haritaya (Şekil 1.3) göre Doğu Karadeniz dışındaki bütün kıyılar bu baskından yoğun bir şekilde etkilenmiş, Doğu Karadeniz ise yükseltisinden dolayı çok az etkilenmiştir.

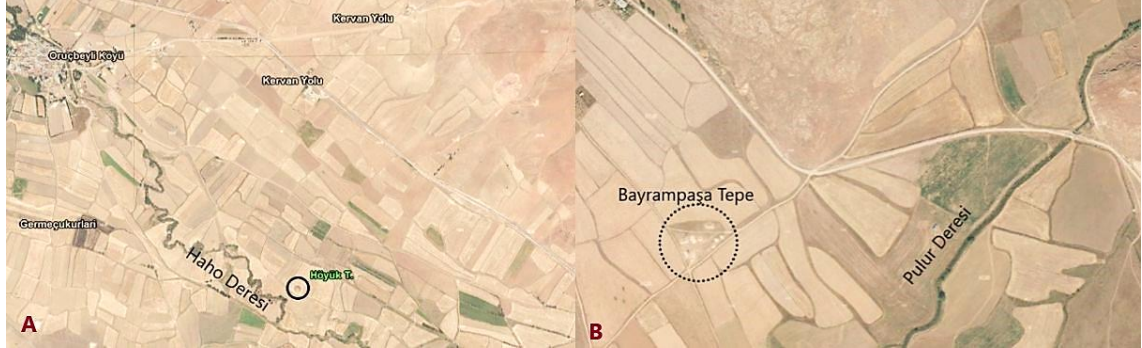
Şekil 1.3: Karadeniz Su Baskını (Kaynak: Ryan, 2007).

Bu teorinin gerçek olduğu varsayıldığında, en azından Doğu Karadeniz sahilindeki köylü yerleşimcilerin, derin vadileri kullanarak Gümüşhane ve Bayburt yörelerine ulaşmış olabilecekleri düşünülebilir. Ancak bu fikri destekleyecek herhangi bir veriye ulaşmanın zorluğu açıkça ortadadır. Bu su baskını hipotezi ve Bayburt gibi iç kesimlere olan etkisi bir tarafa, Bayburt ve çevresinin topografik özelliklerine bakıldığında bir akarsu tarafından yarılmış, düz tabanlı vadilerin oldukça fazla olduğu görülür. Bu alanlar tarım, hayvancılık ve yaşam için gerekli olan su ve verimli toprak açısından zengindir. Başka bir ifadeyle, bu alanlar insanın hayatını idame ettirebilmesi

için gerekli koşullara sahiptir. Nitekim yörenin Geç Kalkolitik ve Tunç Çağlarına tarihlendirilen höyükleri çoğunlukla bu vadilerde toplanmıştır. Bu vadilerdeki höyüklerde yapılacak sistematik kazılarla bu höyüklerin en alt tabakalarına inilebilir ve Neolitik kültüre dair izler aranabilir. Ya da Akgül'ün Kastamonu Cide Bölgesi'nde yapılan araştırmalarda Kalkolitik Çağ buluntularının çoğunlukla mağaralardan ele geçirilmesinden yola çıkarak belirttiği, yeni araştırmaların ilk etapta mağara ve kaya sığınağı gibi doğal barınaklarda yoğunlaşması gerektiği (Akgül, 2016:16) fikri değerlendirilmelidir.

Bayburt ve çevresinde prehistorik dönemlere ait en erken ve somut veriler Geç Kalkolitik Çağ ile ortaya çıkmaktadır (Çiğdem, Emir ve İlhan, 2017: 165). Nitekim Sagona ve sonrasında Çiğdem ve ekibi tarafından Bayburt ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında, Geç Kalkolitik Çağ keramikleri tespit edilmiş ve bu bilginin geçerliliği ortaya konulmuştur. Sagona tarafından yapılan yüzey araştırmalarında, Geç Kalkolitik Çağ'ı temsil eden 5'i höyük, 5'i düz yerleşme ve 2'si tepe üstü yerleşimi olmak üzere toplam 12 arkeolojik alan tespit edilmiş olup ona göre bütün bu alanlar küçük birer çiftlik görünümündedir (A. Sagona ve C. Sagona, 7). Yedigözel, Taşkesen III, Tepecik, Bayrampaşa Tepe, Dedecik gibi yerleşimlerde Geç Kalkolitik Dönem'e dair izler bulunsa da Sagona, buluntu yoğunluğu sebebiyle özellikle Gündülak ve Pulur (Gökçedere) yerleşimlerine vurgu yapmıştır (A. Sagona ve C. Sagona, 116). Bayrampaşa ve Tepecik örneklerinde olduğu gibi bahsedilen bu yerleşimlerin konumlarına uydu fotoğrafları vasıtasıyla bakıldığında, bunların alüvyal tabanlı vadilerde ya da çoğunlukla ovalık alanların dağ eteklerine yaklaştığı kesimlerde bulunan akarsuların hemen yakınlarında kurulduğu görülür (Şekil 1.4). Zorlu bölge coğrafyasında bu düz-çukur alanlar, yerleşik yaşam olanakları sunan birer ekolojik niş niteliğindedirler (Işıklı, 2011: 18). Örneğin; Yedigözel Yerleşimi (A. Sagona ve C. Sagona, 7), Büyük Çay ile Masat Çayı'nın birleştiği noktaya çok da uzak olmayan bir konumda, Çoruh Nehri'nin hemen yakınında, alüvyal arazide kurulmuştur. Taşkesen III (A. Sagona ve C. Sagona, 119) Hart Ovası'nın güneybatı uçlarındaki sırtların hemen dibinden akan bir derenin yanıbaşında; Tepecik Höyük (A. Sagona ve C. Sagona, 130), Mormuş Düzü'nün doğusundan akan Haho Deresi'nin hemen bitişiğinde (bk. Şekil 1.4);

Gündülak Tepe (A. Sagona ve C. Sagona, 133), yine bu düzlüğün güney uçlarında, bir akarsuyun yakınındaki sırt üzerinde konumlanmaktadır.

Şekil 1.4: Tepecik ve Bayrampaşa Tepe'nin konumları: A. Tepecik Höyük
B. Bayrampaşa Höyük.

Önemli bir diğer Geç Kalkolitik merkez Pulur Höyük (A. Sagona ve C. Sagona, 145) ise Gökçedere Vadisi'ni ikiye bölen Pulur Çayı kıyısında; alüvyal, düz tabanlı vadinin orta kesiminde kurulmuştur. Bu düz alanlar günümüzde sulu tarım yapılabilen çoğunlukla zirai araziler olsa da bahsedilen dönemlerde buraların oldukça sulak, çayırılık alanlar barındırdığını, başka bir deyişle; bu alanların hem otlak hem de ekilip biçilebilir arazi açısından oldukça zengin olduğunu düşünmek gerekir. Söz konusu bu alanların Geç Kalkolitik Çağ öncesinde neden iskân görmediğini açıklamak zor gözükse de bu boşluk, Kalkolitik'in erken dönemlerinde Karaz göçlerinin yörede yoğunluk göstermemesine bağlanabilir (Çiğdem, Emir ve İlhan, 2017: 165). Bahsi geçen bu göçerlerin kimler olduğu; nereden, nasıl ve niçin göç ettiklerine dair bilim dünyasında bir birliktelikten söz edilemez. Bu sebeple kültürün terminolojisi konusunda çok farklı fikirler ortaya atılmıştır. Bu terminolojik söylemlerden bazıları şu şekilde sıralanabilir: Kura-Aras Kültürü, Trans-Kafkasya'nın Eneolitik Kültürü, Erken Trans-Kafkasya Kültürü, Doğu Anadolu Erken Tunç Çağı, Yanık Kültürü, Erken Hurri Kültürü (Burney ve Lang, 2001: 44). Coğrafi terimlerin hiçbirinin tam anlamıyla bu kültürü tanımlayamayacağını vurgulayan Burney, en azından başka herhangi bir kültürle karışmayacağını savunarak "Erken Trans-Kafkasya Kültürü" tanımlamasını önermiştir (Burney ve Lang, 44). Marro ise, 4. binyıl Kura-Aras kültürü ile asıl gelişim gösterdiği 3. binyıl kültürü arasında açık bir bağlantı olduğundan yola çıkarak, MÖ 3500-3000 aralığının Trans-Kafkasya'nın Geç Kalkolitik'i değil, Erken Bronz Çağı olduğunu ileri sürmektedir (Marro, 2008: 10).

Karaz Kültürü'nü temsil eden "kırmızı-siyah açkılı malların" Bayburt-Erzurum yöresinden Gürcistan, Ermenistan ve güneyde Amik Ovası'na kadar yayılım göstermesinin temelinde; bu toplulukların ticaret, madencilik ya da hayvancılık gibi çeşitli uğraşları neticesinde yaptıkları mevsimsel ya da kalıcı göçleri yatmaktadır (Palumbi, 2008: 39). Kültürün 3. binyılda yayılım alanını genişlettiğinin ve bölgede yoğunlaştığının kanıtları Bayburt Ovası'ndan elde edilmiştir. Bayburt Ovası'nda Erken Tunç Çağı'na tarihlenen 39 köyün tespiti bu ovadaki iskan yoğunluğuna işaret eder (A. Sagona ve C. Sagona, 8). Yedigözel, Tepetarla, Taşkesen 3, Tepecik, Gündülak Tepe, Dedecik ve Pulur gibi IV.binyıl yerleşimlerinin, MÖ III. binyılda, yani Erken Tunç Çağı'nda da iskan edildiğini söylemek mümkündür (A. Sagona ve C. Sagona, 116-145). İncili Tepe, Taşkesen 1-2, Çiğdemtepe 2, Sırakayalar 1, Aksaçlı, Pulur Tepe, Söğütlü, Akşar, Çorak Tepe 1, Çayırıyolu Tepe 1-2-3-4, Balta Kaya Tepe 1-2 ve Büyüktepe gibi birçok alanın ise ilk defa Erken Tunç Çağı'nda yerleşim gördüğü Sagona'nın çalışmalarından anlaşılmaktadır (A. Sagona ve C. Sagona, 116-137). Bu köyleri, daha doğrusu mezarları kuran erken pastoralistler ve çiftçiler; teraslar ya da yüksek alanlar yerine, açık vadi tabanlarını tercih etmişlerdir (A. Sagona ve C. Sagona, 8). Adı geçen yerleşimlerin konumları dikkate alındığında Mormuş Düzü üzerinde akan Pulur, Lori ve Haho derelerinin ve çevrelerini saran çayırılık alanların, dönem insanı için bir cazibe ögesi olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin kuzey-güney doğrultusunda devam eden Haho Deresi'nin üzerinde ve Mormuş Düzü'ne açılan geniş tabanlı vadinin güney bitimine yakın bir konumda Aksaçlı ve bu vadinin geniş ovaya bağlandığı kesimde Söğütlü Höyüğü bulunmaktadır. Konumları itibariyle bugünkü modern köylerin hemen bitişiğinde yer alan bu iki köy yerleşimi arasında yaklaşık 10 km mesafe vardır. Tıpkı bugün olduğu gibi, Aksaçlı ve Söğütlü Erken Tunç Çağı yerleşimcilerinin de otlakları ve tarım arazisini paylaştıkları bir düzen içerisinde, pastoral bir yaşam sürdürdüklerini düşünmek yanlış olmasa gerektir. Benzer şekilde Mormuş Düzü'nün çeşitli yönlerinde, Pulur Deresi doğrultusunda kurulmuş Çayırıyolu yerleşimleri, Lori Deresi üzerinde Büyüktepe ve Çorak yerleşimleri ve yine Haho Deresi'nin merkezi ova üzerindeki kısmında Tepecik yerleşimi yer almaktadır (A. Sagona ve C. Sagona, 125-137). Diğer bütün yerleşimler de göz önüne alındığında, bu dönemde yerleşme düzenlemesinin akarsuları takip ettiği düşünülür. Bu akarsuların etrafındaki alüvyal arazinin aşırı sulak olmayan bölümlerinin ekim biçim, sulak ve çayırılık alanların ise hem otlak hem de

hayvanların kışlık ot ihtiyacı için biçim alanları olduğu varsayılabilir. Bu düzlükleri kuşatan dağlık alanların ise yine otlak olarak kullanılmış olabileceğini düşünmek akla yatkın gelmektedir.

Orta Tunç Çağı'nda Bayburt ve çevresinin durumu hakkında kesin ve doyurucu bilgiler bulunmadığından, genel olarak Erken Tunç Çağı yerleşimlerinin devam ettiğini düşünmek mümkündür. Başka bir ifadeyle, Erken Tunç ve Orta Tunç Çağları arasında önemli ölçüde sürekliliğin bulunduğu ileri sürülebilir (A. Sagona ve C. Sagona, 8-9). Bayburt ve çevresindeki yerleşimlerde, karşılaştırma yapılabilecek açık ve kesin bir stratigrafi henüz ortaya çıkarılamadığı için Orta Tunç ve Geç Tunç Çağlarının ayrımı oldukça zor gözükmektedir. Ancak, Geç Tunç Çağı'nda Bayburt'taki yerleşim sayısının henüz bilinmeyen bir sebeple dikkate değer ölçüde azaldığı görülmektedir (A. Sagona ve C. Sagona, 9). Bayburt ve Gümüşhane çevresinin Tunç Çağlarındaki siyasi durumu hakkında kesin ve doyurucu bilgilere sahip olamasak da Hitit kaynaklarından bölge ile ilgili bazı ipuçlarına ulaşabilmekteyiz. Orta Tunç Çağı'nın sonlarına doğru Hitit Ülkesi ile Kuzeydoğu Anadolu topraklarında kurulduğu düşünülen Azzi-Hayaşa Ülkesi arasındaki ilişkiler kayıt altına alınmış ve bu çiviyazılı kayıtlar Hitit devlet arşivine kaldırılmıştır. Kazılar sonucunda ele geçen bu kayıtların birinde Hitit kralı I. Şuppiluliuma, Azzi-Hayaşa kralı Huqqana ile bir saldırmazlık ve karşılıklı koruma anlaşması yaptığından, ayrıca kızını Hayaşa kralına eş olarak verdiğinden bahsetmektedir (Gavaz, 2008: 26). III.Tuthaliya Dönemi'ne ait bir metinde Azzi ismi şu şekilde geçmektedir:

" Uzaklardan Azzili düşman geldi ve Yukarı Ülkenin bütününe yağmaladı ve Samuha'yı sınır yaptı. Isuvalı düşman geldi ve Tegarama ülkesini yağmaladı. Uzaklardan Armatanalı düşman geldi ve o da Hatti topraklarını yağmaladı ve Kizzuwatna'yı kendisine sınır yaptı. Ve Hattuşa yakılıp yıkıldı" (Bryce, 2003: 171).

Metinde adı geçen Samuha şehrinin son yıllarda yapılan kazı çalışmaları ile Sivas'ın Yıldızeli ilçesine bağlı Kayalıpınar Köyü'ndeki Harabe Tepesi olarak bilinen alanda olduğu anlaşılmıştır (Yıldırım, 2017: 25). Buradan hareketle Azzi-Hayaşa Ülkesi'nin batı sınırının Sivas dolaylarına kadar olduğu ortaya çıkmaktadır. Macqueen de bu doğrultuda Zara'nın doğusundaki tepelerde bir yerlerde Kaşka sınırının bitip Azzi-Hayaşa sınırının başladığını belirtmektedir (Macqueen, 1986: 54). Yıldırım, Kaşka

Ülkesine komşu olan Azzi-Hayaşa Ülkesi'nin sınırlarının Sivas'ın doğusundan başlayıp Karadeniz'e kadar uzandığını vurgulamaktadır (Yıldırım, 25). Metinlerden Hititlerin Hayaşa ülkesini kız alıp verme ve antlaşmalar gibi daha barışçıl yöntemlerle kontrol altına aldıkları görülmektedir. Ancak Hititler'in Hayaşa Ülkesi ve daha kuzeyinde ve Karadeniz sahilinde askeri yöntemlerle kurulmuş kalıcı bir egemenliğinden bahsetmek mümkün değildir (Çiğdem, 2008: 23), bu kontrol ancak sembolik bir kontroldür (Mellaart, 1968: 202). Hitit dış politikasında Azzi-Hayaşa ilişkilerini belirleyen en önemli faktörün ekonomik çıkarlar olduğu görülmektedir (Mellaart, 201). Fırat Vadisi üzerinden Kemah'a ve buradan Erzincan, Tercan ve Erzurum Ovalarına ulaşan topraklar, hatta muhtemelen Aras Vadisi dahi Hayaşa Ülkesi'nin kontrolü altındadır. Bu aynı zamanda İran ve Transkafkasya'ya ulaşan doğu-batı ticaret yolunun ve ayrıca Ermenistan topraklarındaki kalay cevherlerinin de kontrolü demektir (Mellaart, 201). Azzi-Hayaşa Krallığı Kuzeydoğu Anadolu'nun zengin maden kaynaklarına da sahiptir (Macqueen, 1986: 54). Nitekim Gümüşhane ve Bayburt yöresinin tarih boyunca özellikle madenleri ile ön plana çıktığı aşikardır. Azzi-Hayaşa Ülkesinin konumu hususunda bilim insanları çoğunlukla Anadolu'nun doğusu ve kuzeydoğusunda hemfikirdir.² Ancak Bayburt ve Gümüşhane bölgesinin Azzi-Hayaşa Krallığı içerisindeki konumu hakkındaki bilgilerimiz oldukça kısıtlı olup, bu konuda epigrafik ve arkeolojik daha fazla bulguya ihtiyaç vardır.

Bayburt ve çevresinde diğer dönemlerinde olduğu gibi Tunç Çağı'nın bitişi ve Demir Çağı'nın başlangıcını kesin olarak ayırt edebilmek mümkün değildir (Çiğdem, 2008: 24). Ancak Sagona, Geç Tunç Çağı'na göre Demir Çağı'nda Bayburt ve çevresindeki yerleşim sayısının 7 kattan daha fazla artarak 83'e ulaştığını ve bu yerleşimlerin büyük çoğunluğunun düz yerleşim, az bir kısmının ise höyük yerleşimi olduğunu vurgulamaktadır (A. Sagona ve C. Sagona, 9) Yörede höyük ve düz yerleşimlerin dışında, bu dönemde savunmaya elverişli yüksek tepeler de bir koruma duvarıyla çevrilerek ilk kez iskan edilmiştir (A. Sagona ve C. Sagona, 9). Çiğdem, Sagona'nın belirttiği bu durumun Gümüşhane'nin güney topraklarını oluşturan Kelkit, Köse ve Şiran için de geçerli olduğunu bildirmektedir (Çiğdem, 2008: 25). Bahsedilen bu durum, yüzey araştırmalarında açıkça görülebilmektedir. Genellikle Ortaçağ

² Azzi-Hayaşa Ülkesi'nin konumlandırılması hakkındaki görüşler için bkz. : Süleyman Çiğdem, *Gümüşhane Bölgesinin Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları*, ss.23-24.

kalıntılarının bulunduğu kalelerin bazılarında daha erken dönemlere, Sagona'nın da belirttiği gibi Demir Çağı'na, ait olduğu anlaşılan bulgulara rastlanmıştır. Saruhan Kalesi, bunun en güzel örneklerinden biridir; nitekim Ortaçağ yapılarının yer aldığı zirvenin eteklerinde Demir Çağı özellikleri sergileyen kiklopik duvarlar görülmektedir (Şekil 1.5). Doğal bir tepenin üzerinde konumlanan Ozansu Kale-Höyük'ün bir sur sistemiyle çevrili olduğu taş temel kalıntılarından anlaşılmaktadır (Şekil 1.6) ve bu yapı Demir Çağı'na tarihlendirilebilir, ancak yörenin Demir Çağı kale mimarisinin henüz tanımlanmadığı unutulmamalıdır.

Şekil 1.5: Saruhan Kalesi'nin Batı Eteklerinde Taş Dizileri

Şekil 1.6: Ozansu Kale-Höyük: A. Duvar kalıntıları B. Genel görünümü

Hititler, MÖ 13.yüzyıl sonlarında ani bir şekilde yıkılmış ve Hitit yazılı kaynakları büyük ölçüde sessizliğe gömülmüştür. Bu yüzden Kuzeydoğu Anadolu ile ilgili bilgiler de bu dönemde sekteye uğramıştır. Ancak Hititler'in yıkılışından yaklaşık

yüz yıl sonra Anadolu'nun doğusu ve güneydoğusuna hakim olmak isteyen yeni bir güç, Asurlar, ortaya çıkmıştır. MÖ 13.yüzyıldan itibaren Asur kralları Doğu Anadolu'ya birçok sefer düzenlemişlerdir (Çiğdem, 2008: 25). Bu seferlerin en önemlilerinden biri MÖ 1112 yılında I.Tiglat-Pileser'in yaptığı seferdir. Tiglat-Pileser bu seferle Yukarı Deniz kıyılarında hüküm süren uzaklardaki kralların ülkelerini hakimiyet altına almak istemiştir (Diakonoff, 1984:699). Tiglat-Pileser analarında Yukarı Deniz bölgesindeki 23 "ülke" kralının birleşiminde, 22.000 askerden oluşan bir orduyla karşılaştığını ve onları ağır bir yenilgiye uğrattığını belirtmektedir (Diakonoff, 699). Bu metinde geçen "Yukarı Deniz" teriminin "Van Gölü mü yoksa Karadeniz mi?" olduğu sorunsalı bilim dünyasında hala kesinlik kazanmamıştır. Bu bağlamda Çilingiroğlu bu terimi Van Gölü'ne, Piotrovskii ise Karadeniz'e konumlandırmaktadır (Çiğdem, 2008: 25). Bu konuda Diakonoff, Tiglat-Pileser'in Çoruh Vadisi'nde kurulduğu bilinen Daiene Ülkesi'ni savaştığı ülkelerin listesinde sonuncu sırada zikretmesinden yola çıkarak Yukarı Deniz' i Karadeniz'e lokalize etmiştir (Diakonoff, 1984: 69). Çiğdem ise Yukarı Deniz'in Karadeniz olma ihtimalinin düşük olduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

"Asur İmparatorlarının bir sefer mevsiminde başkentlerinden çıkıp dağları, geçitleri aşarak Karadeniz sahillerine ulaşması ve aynı sefer mevsiminde kış bastırmadan tekrar geriye dönme olasılığı göz önüne alındığında Asur'un Bayburt-Gümüşhane bölgesine geldiğini söylemek oldukça güç gözükmektedir. Ayrıca bölgede şimdiye kadar Asurlar'ın bu topraklara geldiğini doğrulayacak herhangi bir kanıt ele geçmemiştir"(Çiğdem, 2008: 25).

MÖ 13. yüzyılın sonlarına doğru Azzi-Hayaşa Krallığı'nın ortadan kalkması ile Kuzeydoğu Anadolu topraklarında politik bir boşluk oluşmuştur (Yakar, 2007:377). Ancak bu boşluk, MÖ 12.yüzyılın sonlarına doğru, muhtemelen Hurrikabilelerinden ve Batı Gürcü topluluklarından oluşan yeni bir siyasi güç ile doldurulmuştur (Diakonoff ve Kashkai, 1981: 26). Çoruh Vadisi'nde kurulan bu yeni krallık, Urartular'ın daha sonra Diauhe dedikleri ve antik Yunan kaynaklarında Taochi şeklinde geçen Daiene Krallığı'dır (Diakonoff, 1984: 66). Bu krallık daha sonraki süreçte Bayburt ve Gümüşhane çevresinin tarihinde önemli bir yer tutacaktır. Demir Çağı Anadolusunun birkaç büyük siyasi yapısından biri olan Urartu Krallığı, MÖ 9.yüzyılın ortalarından itibaren Van Gölü Havzası'nın kontrolünü ele geçirmiş ve sonrasında bütün Doğu ve

Kuzeydoğu Anadolu'da hakim güç haline gelmiştir. Bu sebeple madenler açısından oldukça zengin olan Kuzeydoğu topraklarının kontrolünü sağlayan Diauhei Krallığı ile Urartu Krallığı'nın ilişkileri Urartu kayıtlarına yansımıştır. Örneğin; Urartu kralı Menua, Diauhei kralı Utupurshi'yi yendikten sonra yapılan anlaşmada Diauehi kralı Urartu'ya haraç olarak altın ve gümüş vermiştir. Benzer şekilde Argiştı I zamanında yapılan başka bir anlaşmaya göre Diauhei Krallığı, Urartu'ya 20.5 kg altın, 18.5 kg gümüş ve 5 ton civarında bakır verecektir (Burney ve Lang, 2001: 1379). Anadolu'nun Karadeniz'e yakın kuzey köşeleri gümüş bakımından (Loon, 1966: 83), güney köşeleri ise demir madeni açısından zengindir. Fakat bu demir kaynakları ile ilgili en erken verilere yaklaşık MÖ 400 yıllarında antik Yunan kayıtlarında rastlamaktayız ve bu bilgi Urartuların MÖ 900-600 tarihleri arasında bu demir madenlerini kullanıp kullanmadığına dair herhangi bir sonuç üretmemektedir (Loon, 83). Ancak Urartu'nun Gümüşhane ve çevresindeki maden kaynaklarını Bayburt ya da Altıntepe üzerinden kontrol altına aldığını, veya Diauhei Krallığı'nı bir vasal konumuna getirerek bu devlet üzerinden güneye aktardığını düşünmek mümkündür (Çiğdem, 26). Bir Urartu çiviyazılı tabletinde, II. Rusa'nın Muşkini, Hate ve Halitu'dan getirilen esirleri yeni bir şehre yerleştirdiği yazılıdır. Burada geçen Halitu ismi, Xenophon'un Khaldoi ve Khalybes şeklinde belirttiği Trabzon'a yakın bir yer ile eşleştirilir (Loon, 82-83). Bu durumda Urartu'nun en azından Bayburt-Gümüşhane bölgesinden geçerek sahile doğru ilerlediği söylenebilir. Bayburt ve çevresinde yapılan yüzey araştırmalarında Urartu'nun bu yöredeki faaliyetlerine dair herhangi bir kanıt rastlanmamıştır. Ancak birkaç yerleşim alanında çok az miktarda da olsa karşılaşılan koyu kırmızı, vişne çürüğü rengindeki astarlı seramiklerin Urartu keramiklerine benzerliği göz önüne alındığında, bunların Urartu seramiğinin yerel bir üretimi olduğu düşünülebilir (Çiğdem, 28). Doğu Anadolu ve çevresine yaklaşık iki asır boyunca hükmeden Urartu Krallığı, MÖ 7.yüzyıl ortalarında tarih sahnesinden çekilmiştir. Akamenid yazıtlarından MÖ 6.yüzyıl ortalarında Urartu topraklarının büyük bir kısmının Ermeniler tarafından iskan edilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Piotrovsky, 1969: 200). Ermeniler'in yerleştiği bu toprakların MÖ 6.yüzyıl içerisinde önce Medler'in, sonrasında ise Akamenid hanedanının hakimiyeti altında kaldığı anlaşılmaktadır (Bozkuş ve Küçüker, 2011: 47). Krallıklarının yıkılmasından sonra Urartu halkının akıbeti hakkında Burney, Ksenophon'dan yola çıkarak Ermeniler'in Urartu'nun verimli ovalarına yerleştiğini ve

bunun sonucunda Urartu halkının zorunlu olarak yüksek dağlık ve çayırılık alanlara çekildiğini belirtmektedir (Burney ve Lang, 2001: 179). Piotrovsky ise Urartu halkının büyük bir kısmının kuzeye doğru göç ettiğini, Urartu topraklarında kalanların ise Ermeni hegemonyası içerisinde asimile olduklarını vurgulamaktadır (Piotrovsky, 1969: 200). MÖ 550 dolaylarında Pers kralı Kyros Urartu, Frigya ve Lidya toprakları da dahil olmak üzere bütün Anadolu'nun hakimiyetini eline almıştır. Bayburt ve çevresinin bu hakimiyet alanı içerisinde olup olmadığı hakkında kesin bir veri şimdilik bulunmamaktadır. Nitekim yapılan yüzey araştırmalarında şimdiye kadar Pers kültürüne ait bir bulgu ele geçirilememiştir. Bu durum Gümüşhane ve çevresi için de şimdilik geçerlidir.

1.2.TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDA GÜMÜŞHANE VE ÇEVRESİ

Kuzeydoğu Anadolu'nun Paleolitik Çağlardaki ıssızlığına Gümüşhane ve çevresi de dahildir. Bu ıssızlığın muhtemel sebepleri Bayburt konusunda tartışılan öğelerden farklı değildir. Bununla birlikte bölgenin Paleolitik Çağ'ını da içeren birkaç çalışmadan bahsedilecek olursa; bunların ilki Kılıç Kökten tarafından yapılmış olup Gümüşhane ve çevresinde herhangi bir Paleolitik Çağ izine rastlamamıştır. Aynı doğrultuda yöredeki yoğun çalışmaları ile bilinen Sagona da tıpkı Kökten gibi yörede herhangi bir Paleolitik Çağ bulgusundan bahsetmez (Çiğdem, 2008: 19). Yörenin Paleolitik Çağ'ına dair elimizdeki tek bilgi Gümüşhane ve çevresinde uzun yıllar araştırmalar yapan Çiğdem ve ekibine aittir. Gümüşhane merkeze bağlı Akçakale Köyü'nün güneyinde yer alan Kabanbaşı Mağaraları birbirine 30 m uzaklıktaki iki mağaradan oluşmaktadır ve birinci mağara 15 x 6 m, ikincisi ise 27 x 6.5 m ölçülerindedir (Çiğdem, 19). Daha küçük olan birinci mağarada kaçak kazılar neticesinde yüzeye çıkarılmış obsidyen ve kemik parçaları ile karşılaşmıştır ancak bu buluntuların kesin olarak Paleolitik Çağ'a ait olduklarını söylemek mümkün değildir. Öte yandan diğer mağarada ele geçirilen maden cevherleri ve cürufları daha geç dönemler için önemli birer kanıt niteliğindedir (Çiğdem, 19). Bu mağaralarda yapılacak detaylı paleoarkeolojik çalışmaların yörenin neredeyse bilinmeyen Taş Çağları'na dair önemli bulgular üretebileceği açıktır.

Gümüşhane ve çevresinde yapılan araştırmalarda şimdiye kadar herhangi bir Neolitik Çağ bulgusu saptanamamıştır. Fakat bu bilgiden hareketle yörede Neolitik Çağ yaşanmamıştır denilemez. Nitekim yerleşik yaşamın, tarım ve hayvancılığın ilk

adımlarının atıldığı bu dönem için Kelkit Havzası, verimli toprakları ve sulak arazisiyle oldukça uygun görünmektedir (Çiğdem, 20). Sagona, yörede yaptığı çalışmalarda Kelkit Havzası ile Çoruh Havzası arasındaki Mormuş Ovası'nda, Gündülak Tepe ismiyle anılan höyükte Neolitik Çağ'a tarihlendirilen bir keramik örneği tespit etmiştir (A. Sagona ve C. Sagona, 7). Bu bağlamda Mormuş Ovası ile oldukça benzer yaşam koşullarına sahip Kelkit Ovası ve çevresinde de Neolitik izlere rastlamak mümkün olmalıdır. Ancak bu izler, bölgede yapılacak höyük kazıları ile ortaya çıkarılabilir.

Gümüşhane ve çevresinde Kalkolitik Çağ'la beraber, tıpkı Bayburt ve çevresinde olduğu gibi, ilk kez prehistorik bulgular ortaya çıkmaya başlar. Ancak bu bulgular Kalkolitik Çağ'ın erken evrelerine ait değil, Geç Kalkolitik de denilen son evresine aittirler.³ Genellikle 4.binyıla tarihlenen bu bulgular, Kelkit Havzası'nın doğu bölümünü oluşturan ve Gümüşhane coğrafyasında "Yukarı Dere" olarak anılan Köse-Kelkit ve Şiran dolaylarında ele geçmiştir (Çiğdem, 21). Bölgede yıllarca çalışmalar yapan Sagona, Kelkit/Sökmen'de Han Deresi Mevkii 3, Köse/Altıntaş'ta Kilise Tepe 1 ve Köse/Kabaktepe'de İvikler Tepe⁴ yerleşimlerinde Geç Kalkolitik keramikleri tespit etmiştir (A. Sagona ve C. Sagona, 155). Geç Kalkolitik ve özellikle Erken Tunç Çağı'nda Bayburt ve Gümüşhane'nin ovalık ve sulak, aynı zamanda bol otlaklı alanları Karaz Kültürü'nün yayılım alanlarını oluşturmuştur. Bayburt kısmında anlatılan Karaz Kültürü öğeleri Gümüşhane'nin güney hattını oluşturan Köse-Kelkit-Şiran yerleşimleri için de geçerlidir, bu sebeple Karaz Kültürü burada tekrar anlatılmamıştır.

Tunç Çağlarında Gümüşhane'nin güneyindeki tarıma ve hayvancılığa elverişli ovalık alanlarda yoğun bir iskan yaşandığı Sagona'nın çalışmalarından anlaşılmaktadır.⁵ (Çiğdem, 2008: 23). Karaz Kültürü ile bir tutulan Hurriler'in tarım ve hayvancılık yapabilecekleri arazileri iskan ettikleri yerleşimlerin konumlarından anlaşılmaktadır. Sagona'nın Köse-Kelkit-Şiran düzleminde tespit ettiği Tunç Çağı yerleşimleri şu şekildedir: Han Deresi Mevkii 3, Sadak, Kilise Tepe 1-2, Örenşar 3-4, İvikler Tepe,

³ Bu bağlamda Gümüşhane ve Bayburt çevresinin Erken ve Orta Kalkolitik Çağları şimdilik yok sayılmaktadır.

⁴ Sagona, bu tepenin Kökten'in 1944'te bahsettiği İvceklerin Tepesi ile muhtemelen aynı yer olduğunu belirtmektedir.

⁵ Gümüşhane'nin engebeli ve dağlık kuzey kesiminde şimdiye kadar herhangi bir tarihöncesi höyük tanımlanmamıştır. Bunun sebebi Çiğdem'in de belirttiği gibi kuzey kesiminin Hurri kültürünün temeli olan tarım ve hayvancılığa uygun olmamasıdır.

Hamzatepe Höyük, Çengiler Tepe, Taşlık 1-2, Karaköy Höyük (A. Sagona ve C. Sagona, 147-161).

Geç Tunç Çağı'nda Gümüşhane'nin en azından bir kısmı, güney toprakları, Azzi-Hayaşa krallığının kontrolü altında olmalıdır fakat bunu destekleyecek kesin bir bulgu elimizde şimdilik bulunmamaktadır (Çiğdem, 23-24). Azzi-Hayaşa Ülkesi ile ilgili daha detaylı veriler Bayburt kısmında anlatıldığından bunlara burada tekrar değinilmemiştir.

Gümüşhane'nin güney kesiminde saptanan yerleşimler yörenin Demir Çağlarında yoğun bir iskan gördüğünün kanıtıdır. Ancak dağlık ve engebeli kuzey kesimi, Harşit Havzası için aynı şeyden bahsedilemez. Bu kuzey kesiminin bu çağlarda daha çok zengin maden yatakları ile ön plana çıktığı söylenebilir. MÖ 550 dolaylarında Pers kralı Büyük Kyros Anadolu'nun neredeyse tamamını hakimiyeti altına almıştır ve Anadolu, Büyük İskender'in MÖ 334-333 yıllarındaki seferlerine kadar 250 yıldan fazla bir süre Pers egemenliğinde yönetilmiştir. Ne Gümüşhane ne de Bayburt ve çevresinin bu hakimiyet alanı içerisinde olup olmadığı hakkında kesin bir veri şimdilik bulunmamaktadır. Dahası Anadolu'nun diğer bölgelerinde de Pers izleri oldukça siliktir. Nitekim yapılan yüzey araştırmalarında da şimdiye kadar Pers kültürüne ait bir bulgu ele geçirilememiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

HELENİSTİK-ROMA DÖNEMLERİNDE BAYBURT VE GÜMÜŞHANE BÖLGESİ

2.1. HELENİSTİK DÖNEM'DE BAYBURT VE GÜMÜŞHANE ÇEVRESİ

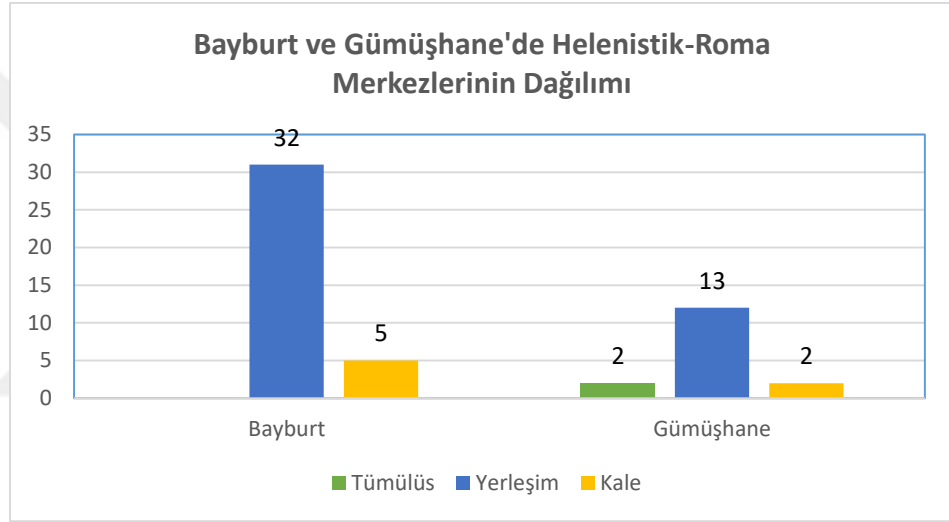
Helenistik Dönem, III. Aleksandros'un Doğu seferine başladığı MÖ 334 yılı ile Actium Savaşı sonrasında son Helenistik krallık Ptolemaioslar'ın ortadan kalktığı MÖ 30 yılı arasındaki yaklaşık 300 senelik zaman dilimini kapsamaktadır (Mansel, 1971: 508; Tekin, 2007: 127). Alman tarihçi J. G. Droysen'in bilimsel manada ilk defa kullandığı Helenizm terimi, Helen kültürünün Yunan ana karası dışına çıkarak doğuya doğru yayılması ve doğulu kültürler ile kaynaşması sonucunda ortaya çıkan evrensel bir sentezi anlatmaktadır (Mansel, 1971: 502). Makedonya kralı II. Philippos'un MÖ 336 yılında öldürülmesi üzerine, askeri, siyasi ve kültürel anlamda kendini oldukça geliştirmiş olan oğlu III. Aleksandros (Büyük İskender) aynı yıl 20 yaşında kral olmuştur (Diakov ve Kovalev, 2015: 375). Öncelikle kendi krallığı içerisindeki düzeni sağlayıp soyluların ve ordunun güvenini kazanan Aleksandros, Pers seferine çıkmadan önce Yunanistan ana karasındaki Atina ve Thebai üzerine yürüyüp bu şehirler üzerindeki hâkimiyetini güçlendirdi, Yunanistan'ın kuzeyindeki İliya ve Trakya bölgelerini kendine bağladı (Freeman, 2003: 302). Yunan tehdidine karşı 12.000 piyade ve 1500 süvariden oluşan bir orduyu Makedonya'da bırakan İskender, MÖ 334 ilkbaharında 30.000 piyade ve 5000 süvari ile Çanakkale Boğazı'nı geçerek ilk defa Anadolu topraklarına adım atmıştır (Mansel, 1971: 433-435). Yaklaşık 20.000 Pers süvarisi ve 20.000 Yunan paralı askerlerinden oluşan Pers ordusu ile Granikos (Biga Çayı) kıyısında karşılaşan Aleksandros, Pers kralı III. Darius'a karşı ilk zaferini almıştır (Tekin, 2007: 106). Bu zafer ona Anadolu'nun kapılarını açmış ve Aleksandros Batı ve Orta Anadolu topraklarındaki Pers satraplıklarını hâkimiyeti altına alarak Kilikya bölgesine yönelmiştir. Pinaros Çayı yakınlarında güçlü bir Pers ordusu ile karşılaşan Aleksandros, bu orduyu ağır bir yenilgiye uğratmış; Darius kaçarak hayatını kurtarmışsa da annesi, eşi ve iki kızı esir alınmıştır (Plutarch, s.22-25). Issos Savaşı şeklinde anılan bu zaferden sonra Aleksandros bütün Doğu Akdeniz kıyıları ve Mısır'ı hâkimiyeti altına almıştır ve ardından Gaugamela Savaşı'nda Pers ordusunu bir kez daha mağlup ederek Akamenid İmparatorluğu'nun kalbi Persepolis'i ele geçirmiştir (Özsait, 1982: 287).

Ardından doğu fetihlerine devam eden İskender, MÖ 330 ile 327 arasında merkezi Orta Asya topraklarını ele geçirerek 327'de Hindistan seferine çıktı. Pencap bölgesinde fillerle desteklenmiş Hint ordusunu bozguna uğratan İskender, ordunun alışık olmadığı iklim koşulları ve askerlerin yorgunluğu üzerine Ganj Nehri'ne ulaşma arzusundan vazgeçerek geri döndü (Mansel, 1971: 450). Haziran 323'te Babil'de bulunduğu bir sırada rahatsızlanan Aleksandros on gün gibi kısa bir sürede sıtmadan ya da zatürreden hayatını kaybetti (Retief ve Cilliers, 2010: 25; Mansel, 1971: 454). On üç senede bilinen dünyanın büyük bir kısmını hâkimiyeti altına alan İskender, kendini Tanrı'nın yeryüzündeki bir temsilcisi olarak görmüş ve Pers dünyasında şâhânşâh (krallar kralı), Mısır'da firavun ünvanlarını benimsemiştir (Strechie, 2018: 424). Yunan kültürünü doğuya aktararak doğu-batı kültürlerinin bir sentezini oluşturmayı hedefleyen İskender, askerlerini doğulu kadınlarla evlendirerek onların bir kısmını Asya topraklarına yerleştirmiş, kendisi de Pers prensesi Roxana ile evlenmiştir (Strechie, 424).

Anlaşılabacağı üzere İskender'in politikası toprak elde etmekten öte bir düşünceydi; onun seferleri Yunanlar'ın Akdeniz merkezli ticareti ile Persler'in Asya merkezli ticaretini kaynaştırmıştır. Bunun yanında Hindistan ve Çin'e kadar uzanan ticaret yollarının kurulması ile bir dünya ekonomisi yaratılmıştır (Petranos, 2014: 3). Nitekim bu durum çok geniş bir coğrafyada tedavülde bulunan İskender tetradrahimleri⁶ ile de desteklenmektedir. İskender'in hayattayken 26 darphanede sikke bastırdığı ve bunun ölümünden sonra da yaklaşık 250 yıl boyunca devam ettiği bilinmektedir. Bunun yanında İskender tetradrahimlerinin "uluslararası" bir tanınma ve kabul görme gücüne sahip olduğu anlaşılmaktadır (Howgego, 2013: 68-69). Bayburt ve Gümüşhane çevrelerinin bahsedilen bu ekonomik sistem içerisindeki konumları, dahası bu sistem içerisinde yer alıp almadıkları hakkında herhangi bir veri bulunmamaktadır. Bu doğrultuda Çiğdem, söz konusu bölgeyi İskender İmparatorluğu içerisinde değerlendirmenin oldukça güç olduğunu belirtmektedir (Çiğdem, 2008: 36). Mitchell, Orta ve Doğu Anadolu'da Greko-Romen dönemine ilişkin kazıların bulunmamasına vurgu yaparken bu bölgelerin Helenizasyonu konusunda buralarda bir Helen şehrinin bulunup bulunmamasının tek başına bir kriter olmadığını belirtmektedir. Ona göre epigrafik ve nümismatik bulgular Helenizasyonun en önemli diğer ipuçlarıdır (Mitchell,

⁶ Ön yüzünde İskender'i temsilen Herakles, arka yüzünde ise Zeus resmi bulunan gümüş sikkelerdir.

2001: 85). Bayburt ve Gümüşhane çevrelerinde İskender'in kurmuş olduğu düzene, başka bir ifadeyle Helenizasyon'a dair kanıtlar bulunmasa da yörede gerçekleştirilen yüzey araştırmaları en azından yörenin Helenistik dönemdeki iskan yoğunluğuna ışık tutmaktadır. Yakar, serf benzeri köylülerin toprağa bağımlı olduklarını belirtirken, çiftçilik yaptıkları bu arazilerin saray denilebilecek organizasyonlarla yönetildiğini belirtmektedir (Yakar, 2007: 70). Bayburt ve Gümüşhane çevrelerindeki Helenistik-Roma höyüklerinin dağılımlarına bakıldığında (Şekil 2.1) Bayburt'taki 32 ve Gümüşhane'deki 13 merkezin daha büyük ve tahkimli yerleşimlere bağlı oldukları düşünülebilir (bk. Ek 1).

Şekil 2.1: Helenistik-Roma merkezlerinin dağılımını gösteren grafik

Örneğin, Mormuş Ovası'ndaki Helenistik Dönem'in tahkimli Büyüktepe yerleşmesi; hakim olduğu ova üzerindeki Tepecik, Söğütlü, Baltakaya ve Çorak Höyük gibi daha küçük yerleşimler üzerinde siyasi ve ekonomik bir otoriteye sahip olmuş olabilir. Bayburt ve Gümüşhane kırsalının günümüzde temel geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılığın, antik dönemlerde de yörenin ekonomik sisteminin ana yapı taşları olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu yöre kırsalında oturan köylüler tarım ve hayvancılık ile kendi ihtiyaçlarını karşılarken ürettikleri artı ürünleri, bağlı bulundukları şehir merkezlerine aktararak ürünlerini paraya dönüştürürler. Bu sistemin Bayburt ve Gümüşhane'nin Helenistik Çağ kırsal yaşamında da benzer şekilde işlediğini düşünmek olasıdır. Ancak bu konuda varsayımların ötesine geçebilmek için Helenistik-Roma özellikleri barındıran Bayburt çevresindeki 29 ve Gümüşhane çevresindeki 12

yerleşimin en azından küçük bir kısmında bilimsel kazıların yapılması ve yöredeki Helenistik Dönem'in sosyo-kültürel ve ekonomik yaşamına dair izlerin açığa çıkarılması gerekmektedir.

Helenistik dönemin erken evreleri Bayburt ve Gümüşhane çevrelerinde bilinmezliklerle doludur, yörenin siyasi konjonktürü az da olsa ancak Pontos Krallığı ve Roma'nın ilişkileri sayesinde açıklığa kavuşmaya başlamaktadır. İskender'in MÖ 323'te ardında bir varis bırakmadan ani ölümü kurduğu evrensel imparatorluğun da sonunu getirmiştir. Ölümünün ilk yıllarında imparatorluğun bütünlüğünün korunması fikri kabul edilse de kısa zaman sonra İskender'in komutanları arasında bir toprak ve hakimiyet mücadelesi belirmiştir (Mansel, 1971: 458). İskender'in ardından imparatorluk topraklarını paylaşan Diadokhlar; Mısır'da Ptolemaios, Trakya'da Lysimakhos; Suriye, Fenike ve Karia'da Selevkos, Frigya bölgesinde ise Antigonos olmuştur (Tekin, 2007: 145; Diakov ve Kovalev, 2015: 382). Antigonos'un görevlilerinden ikisi Mithridates soyundan Pers kökenli baba oğuldu ve Antigonos'un bu iki Persliyi öldüreceği haberini alan Mithridates kaçarak hayatını kurtardıysa da babası öldürülmüştür (Tekin, 2016: 159). Bir yandan diadokhlar arasındaki savaşlar devam ederken, Kios (Gemlik)'tan kaçan I. Mithradates Kuzey Kapadokya'ya gelerek burada yeni bir krallığın temelini atmıştır (MÖ 302-301) (Özsait, 1982: 296). Yaklaşık 250 yıl boyunca Anadolu tarihinde önemli bir yer tutacak Pontos Krallığı'nın⁷ çekirdek bölgesi Yeşilırmak (İris) ve Kelkit (Lykos) vadileri olmak üzere, hakimiyet alanları Orta ve Doğu Karadeniz kıyı şeridi, Paryadros (Kuzeydoğu Anadolu Dağları) ve Yukarı Kızılırmak (Halys) bölgeleri olmuştur (Emir, 2014: 19-36).

Gümüşhane ve çevresinin Pontos'a dahil olması ise daha geç bir dönemde, MÖ 2.yüzyılın ilk çeyreğinde, Pontos kralı I.Pharnakes'in seferleriyle gerçekleşmiş olmalıdır (Çiğdem, 2008:37). Pontos Krallığı'nın hem altın çağını hem de yıkılışını yaşatan

⁷ Pontos Krallığı isimlendirmesi Augustus Dönemi'nden itibaren kullanılmaya başlanmış ve özellikle MS 2.yüzyıl tarihçileri tarafından benimsenmiştir ki bu krallık mensuplarının kendilerini nasıl adlandırdıkları hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Pontos ismi ilk dönemlerde Karadeniz kıyı şeridi ve Kuzeydoğu Anadolu'yu tanımlayan coğrafi bir isimken, zamanla "Ponticus" şeklinde sıfatlaştırılarak Pontuslu manasında kullanılmaya başlanmıştır. Bkz: Murat Arslan'ın "Pontos'tan Karadeniz'e: Bir Adlandırmanın Ardındaki Önyargılar, Varsayımlar ve Gerçekler" adlı makalesi. Emir, Pontus Krallığı'nın Helenistik krallıklarda olduğu gibi hanedan ismiyle; Mithradates Krallığı şeklinde adlandırılmasının daha doğru olduğunu vurgulamaktadır. Bkz: Çiğdem ve Emir'in, "Geç Hellenistik Dönemde Kuzeydoğu Anadolu" adlı makalesi.

şüphesiz Mithridates Eupator olmuştur. Antik dünyanın en önemli coğrafyacılarından biri olan Strabon, Pontos'un son kralı Mithridates Eupator zamanında krallık sınırlarının batıda Herakleia⁸ ve doğuda Kolkhis ve Küçük Armenia'ya kadar uzandığını belirtmektedir (Strabon, 2015: 14). Özsait, Strabon'un bu tanımından yola çıkarak Pontos'un sınırlarını, Anadolu'nun kuzey kıyı sıradağları temelinde Akampsis (Çoruh Nehri)'in denizle buluştuğu yer ile Parthenios (Bartın Çayı) arasındaki topraklar ve kuzey yaylaları şeklinde çizmiştir (Özsait, 1982: 296). Dahası Strabon'dan öğrendiğimize göre Küçük Armenia Krallığı ve Büyük Armenia Krallığı'nın batı kesimindeki birkaç şehir Mithridates Eupator zamanında Pontos Krallığı'nın bir parçasıydı (Strabon, 2015:40; Dedeyan, 2015: 101) ve Küçük Armenia bundan sonra bir daha Büyük Armenia sınırları içerisine dahil olmamıştır (Bournoutian, 2011: 39). Gümüşhane ve Bayburt çevrelerini de içine aldığı anlaşılan Küçük Armenia Krallığı ve Doğu Karadeniz'den Strabon şu şekilde bahsetmektedir;

"Pharnakia ve Trapezosia bölgelerinin üst tarafında, ülkeleri Küçük Armenia'ya kadar uzanan Tibanlar ve Khaldai kavmi bulunur. Bu ülke oldukça verimlidir. Küçük Armenia daima Sophene gibi bazen diğer Armenialılara dost olan bazen de yalnız kendi sorunlarıyla uğraşan krallıkların egemenliği altındaydı. Bunlar Khaldai kavmini ve Tibanları egemenlikleri altına almışlardı ve bu nedenle imparatorlukları Trapezosia ve Pharnakia'ya kadar uzanmıştı. Fakat Mithridates Eupator kuvvetlenince, kendisini yalnız Kolkhis'in değil Sisis'in oğlu Antipatros tarafından hibe edilmiş olan bu yerlerinde efendisi olarak kabul ettirdi ve bu yerlere o kadar bağlandı ki burada yetmiş beş kale yaptırıp hazinesinin çoğunu bu kalelere koydu. Bu kalelerin en önemlileri şunlardır: Hydara, Basgoidariza ve Sinoria. Sinoria, Büyük Armenia'nın sınırlarına yakındı." (Strabon, 2015: 40).

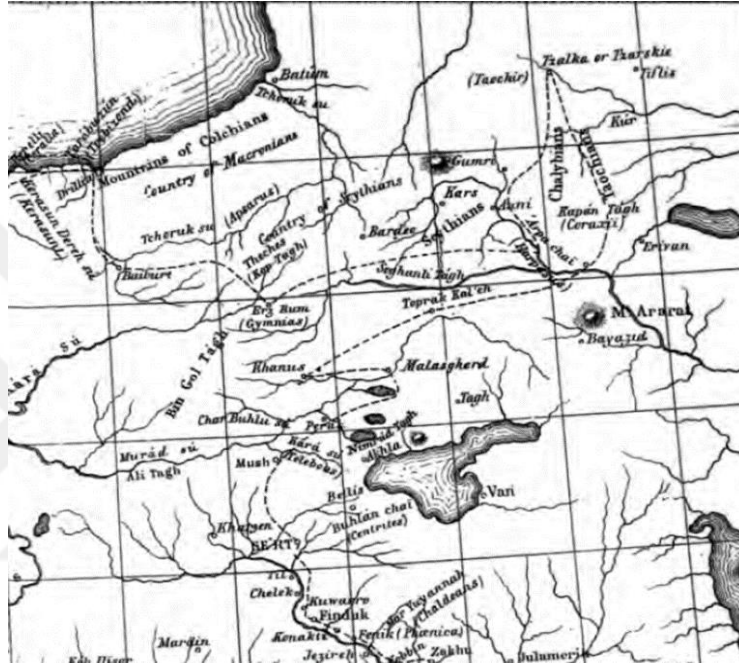
Strabon, eserinin başka bir yerinde Pharnakia (Giresun) ve Trapezosia (Trabzon) şehirlerinin üst tarafında şeklinde tanımladığı Khaldailer'e eskiden Khalybes denildiğini ve bu halklardan başka, eskiden Makronlar şeklinde anılan Sanlar'ın da bu bölgede yaşadığını belirtmektedir (Strabon, 2015:28-29). Strabon'un bu tanımlamaları, Ksenophon'un Anabasis eserini akla getirmektedir çünkü Makronlar ve Khalybes gibi onun bahsettiği halklardan kendisinden yüzlerce yıl önce Ksenophon da bahsetmiştir.

⁸ Herakleia Pontike(Karadeniz Ereğlisi)

Başka bir deyişle Strabon'un döneminde Ksenophon'un eserinden haberdar olduğu ve eserinde bu bilgilerden faydalandığı ileri sürülebilir. Strabon'un tanımlamalarından Khalybes toplumunun özellikle demir başta olmak üzere madencilikte gelişmiş oldukları çıkarılmaktadır (Strabon, 2015: 29). Ksenophon'un Khalybler hakkındaki notları da bu toplumun maden işçiliği konusundaki hünerlerine işaret etmektedir. Nitekim Ksenophon onları zırhlı, miğferli, mızraklı ve kılıçlı olarak betimleyerek onların savaşçı bir toplum olduklarına değinmiştir (Ksenophon, 2014: 181). Drews, Ksenophon'un biri Trabzon'un doğusundaki Armenia bölgesinde, diğeri ise batısındaki Kolhis topraklarında olmak üzere iki Khalyb topluluğu ile karşılaştığını belirtmiş ve bu iki yöre arasındaki Khalybler'i Haldi ile eşleştirmiştir (Drews, 1976: 27). Ksenophon ve ordusunun bu halk ile tam olarak hangi lokalizasyonda karşılaştığı henüz bilinmese de Drews'e göre Khalybler'in maden kaynaklarının bir kısmı Gümüşhane bölgesinde olmalıdır ve ona göre Gümüşhane çevresinde 3'ü geçmişte işletilmiş, 14 demir madeni bulunmaktadır (Drews, 1976: 28). Yapılan yüzey araştırmalarında bu kaynaklara ilişkin verilere ulaşılamamıştır ancak ileride tarafımızca yapılacak Gümüşhane ve Bayburt çevresinde antik maden izlerinin tespitine yönelik yüzey araştırmalarının bu konuya büyük oranda açıklık getireceği düşüncesindeyiz.

Ksenophon'un Anabasis eseri Kuzeydoğu ve Doğu Anadolu tarihi için oldukça değerlidir ancak bir o kadar da problemlidir. Bunun sebebi MÖ 400 baharında (Paradeisopoulos, 2014: 221) Ksenophon'un Pers Ülkesi ile Karadeniz arasında izlediği dönüş yolu ile ilgili birçok varsayımın bulunması ve onun tanımladığı halkların, yerleşimlerin ve kalelerin konumlandırılması ile ilgili problemlerdir. Ksenophon yeraltına yapılmış evlerden oluşan Ermeni köyüne ulaşmadan önce kaynağına yakın bir bölgede, Fırat'ı geçtiğini belirtmektedir (Ksenophon, 2014: 166). Birçok araştırmacı Ksenophon'un muhtemelen Muş Ovası'nda karşılaştığı ve Fırat dediği bu nehrin Murat Suyu, Doğu Fırat olduğu konusunda hemfikirdir (Paradeisopoulos, 2014: 222). Ancak araştırmacı Paradeisopoulos; Pliny, Strabon ve Plutarch gibi antik yazarların Murat Suyu'na Arsaniyas dediklerini ve bu antik kaynaklarda Karasu'yun Euphrates (Fırat) şeklinde tanımlandığını belirtmektedir (Paradeisopoulos, 2014: 223). Ksenophon'un bahsi geçen bu alandan kuzeye, hangi güzergahı takip ettiği konusunda çok farklı fikirler ortaya atılmıştır. Örneğin Ainsworth, haritasında ordunun rotasını şu şekilde

çizmiştir; Muş Ovası'ndan kuzeydoğu yönündeki Malazgirt Ovası'na ve oradan batıya Hınıs'a ve tekrar kuzeydoğu yönündeki Kars Arpaçay ve Gümrü' ye, buradan batı yönüne Erzurum'a ve kuzeye Bayburt üzerinden Trabzon'a. Askerlerin üzerinde denizi gördükleri Theches Dağı'nı Kop'a, Harpasus Nehri'ni Arpaçay'a eşitleyen Ainsworth, Chalybler'i ve Taochialılar'ı Arpaçay'ın doğusu ve Sevan Gölü'nün kuzeybatısındaki topraklara yerleştirmiştir (Ainsworth, 1842: 127-153) (Şekil 2.2).

Şekil 2.2: Ainsworth'a göre Ksenophon'un izlediği yol (Kaynak: Ainsworth, 1842)

Ainsworth'un bu güzergahı Ksenophon'un belirttiği parasang ölçülerine uymaktan çok uzak olmakla birlikte (Tablo 2.1), çizdiği rotanın biran önce denize ulaşmak ve evine dönmek isteyen ordunun yolunu misliyle uzatacağı açıktır. Buna ek olarak Kop Dağı'ndan deniz ufku görmek mümkün değildir çünkü daha kuzeydeki Kaçkarlar ve Soğanlı Dağları yükseklikleri ile güney toprakları ve Karadeniz arasında dik bir duvar gibidir. Bu sebeple Theches dağı'nı bu sıradağların güneyine konumlandırmak mümkün gözükmemektedir. Nitekim Paradeisopoulos de Theches Dağı'nı Aydıntepe/Hart Ovası'nın kuzeyine konumlandırmaktadır (Paradeisopoulos, 2014: 224). Ksenophon'un belirttiğine göre Yunan askerleri Gymnias'tan Theches Dağı'na 5 günde varmıştır (Ksenophon, 2014:181). Ksenophon, 5 günde kaç parasang yol aldıklarını maalesef belirtmemiştir ancak belirttiği diğer mesafelerden yola çıkarak günde ortalama 25 km yürüdükleri düşünülürse toplamda 125 km yol katettikleri hesaplanabilir (bk. Tablo

2.1). Gymnias şehri Erzurum dolaylarına konumlandırıldığında, ordunun 125 km kuzeybatı yönünde yürüyüşü, onları Bayburt'un hemen kuzeyindeki Aydıntepe yaylalarına kadar ulaştırabilir. Nitekim bu yaylaların zirve noktaları yaklaşık 3000 metreye varan rakımlarıyla Karadeniz ufkunun görülebilmesine imkan verebilir.

Gymnias'ın konumu hakkında çok çeşitli görüşler yer almaktadır. Sagona Gymnias'ı Gümüşhane'ye, Harpasus'u ise Harşit Çayı'na konumlandırmaktadır (A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 68). Mitford Gymnias'ın Bayburt olduğunu iddia ederken (Mitford, 2000: 127), Hamilton bu şehri Bayburt-İspir dolaylarına konumlandırmaktadır (Hamilton, 2009: 166). Paradeisopoulos ise Gymnias'ın Bayburt dolaylarına yerleştirilmesinin mümkün olmadığını vurgulamaktadır (Paradeisopoulos, 2014: 254) ve bu şehri Ermenistan'daki Gümrü'ye yerleştirmektedir (Paradeisopoulos, 2015: 368). Gymnias'ın Bayburt'a ya da Gümüşhane'ye konumlandırılması problemleri de yanında getirmektedir. Birincisi Gymnias'tan Trapezus'a on günlük mesafe ya da yaklaşık 210 km (bk. Tablo 2.1) vardır ki bu ne Bayburt ne de Gümüşhane için uygun düşmektedir. Bu mesafedeki bir şehrin, Erzurum Ovası'nın kuzey bölgelerine; Aşkale dolaylarına yerleştirilmesi düşünülebilir. Bu bakımdan Ainsworth, Gymnias şehrini Erzurum'a konumlandırmakta belki de haklı olabilir (Ainsworth, 1842:127-153).

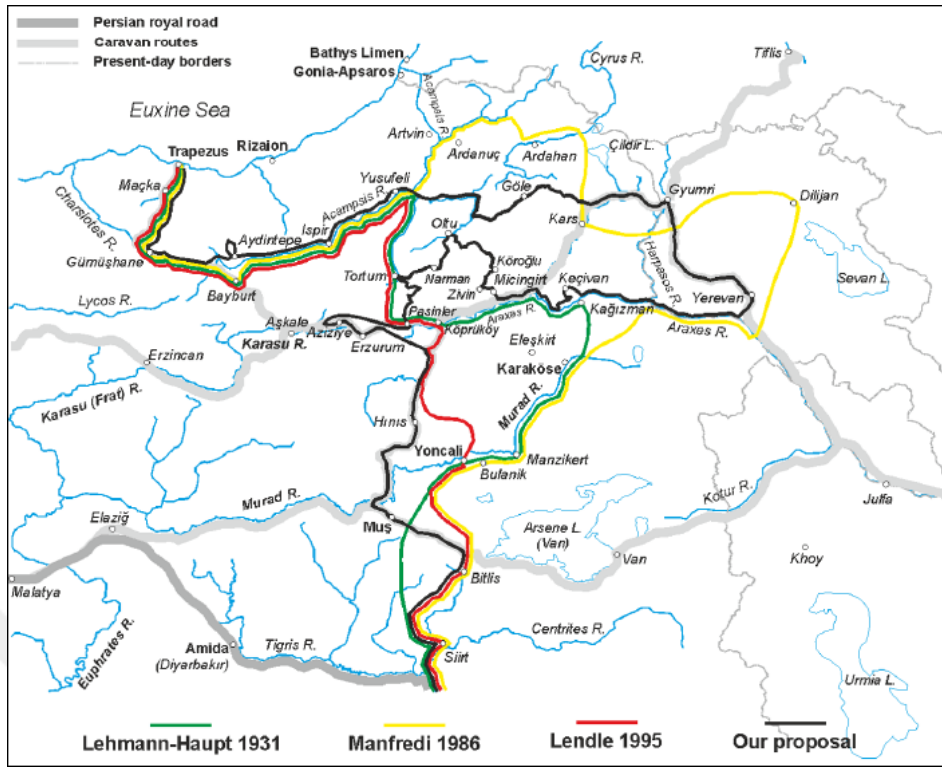
Tablo 2.1: Ksenophon'un güzergahı (Bir fersah/parasang 5 km olarak hesaplanmıştır.)

Güzergah	Mesafe	Km	Ksenophon' un Güzergah ve Mesafe Tanımları
Taochia-Khalybler	7 gün, 50 fersah	250	Taochia'lılar içlerine bütün erzaklarını depoladıkları kalelerde yaşıyorlardı. Ordunun kuşattığı bu kalelerden biri nehirle çevrelenmişti. Kayalıktan bizi taş yağmuruna tutuyorlardı. Kalede bol miktarda sığır, eşek ve koyun sürüsü ele geçirildi.
Khalybler-Harpasus	?		Khalybler kasıklarına kadar uzanan sık örülmüş urganları olan keten zırhlar giymişlerdi. Baldır zırhları, miğferleri ve kısa kılıçları vardı. Düşmanın başını kopardıktan sonra şarkı söyleyip dans ederek gidiyorlardı. Ayrıca on beş dirsek uzunluğunda tek uçlu bir mızrak taşıyorlardı. Kalelerde ikamet ettikleri yerleri vardı ve erzaklarını buralara taşımışlardı. Bu yüzden Yunanlar buradan hiçbir şey almadı.
Harpasus-Konaklama Yeri	4 gün, 20 fersah	100	Dört yüz adım genişliğindeki Harpasus Nehri'ne ulaştılar. Buradan Scythenia içerisinden uzun ve düz bir araziden köylere doğru ilerlediler. Bu köylerde üç gün kaldılar ve erzak tedarik ettiler.
Konaklama Yeri-Gymnias	4 gün, 20 fersah	100	Gymnias varlıklı ve yoğun nüfuslu bir şehirdi. Bu şehrin hükümdarı Yunanlar'a bir rehber verdi ve bu rehber onları beş gün içinde denizi görebilecekleri bir yere götüreceğini söyledi.

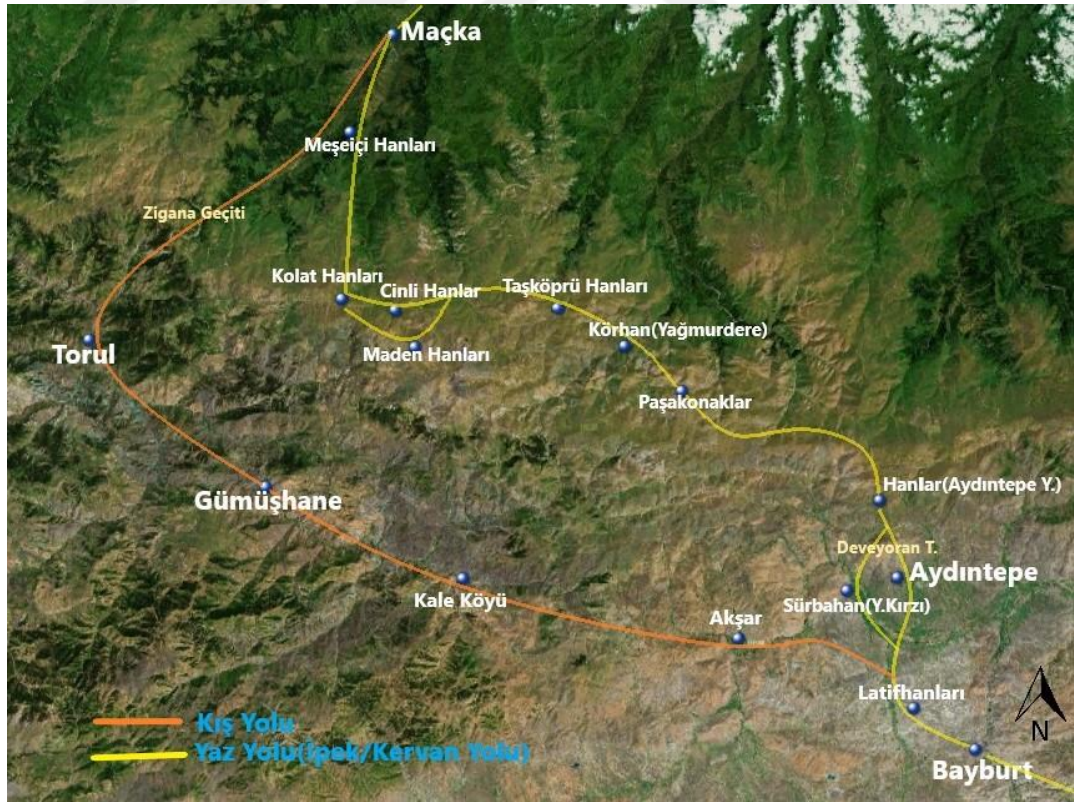
Gymnias-Theches Dağı	5 gün	125	Beşinci gün Theches isimli dağa ulaşılar. Askerler bu dağa tırmanır tırmanmaz denizi gördüler. Askerler burada büyük bir taş yığını oluşturdular ve üzerine çeşitli eşyalar koydular.
Theches Dağı-Makronlar ile Scythenialılar'ın sınırını belirleyen nehir	1 gün	50	Makronların ülkesi üzerinden üç gün, 10 fersah ilerlediler ve yürüyüşlerinin ilk gününde Makronların ülkesi ile Scythenialıların ülkesi arasında sınır görevi gören nehre ulaşılar.
Makronlar ve Scythenialılar'ın sınırını belirleyen nehir-Kolhisliler'in sınırı(Konaklama)	2 gün		Makronlar üç gün boyunca onlara ilerlemelerinde eşlik ettiler ve onları Kolhis sınırına ulaştırdılar. Bu bölgenin karşısında devasa bir dağ sırası uzanıyordu ama bu aşılabılır bir dağdı ve bu dağın üzerinde Kolhisliler savaşa hazır bekliyorlardı.
Konaklama Yeri-Trapezus	2 gün 7 fersah	35	Yunanlar tepeye ulaşılar ve erzak bakımında zengin olan köylerde konakladılar. Buradaki tek ilgi çekici şey arı kovanlarının fazlalığı ve içerisindeki balın sarhoş edici etkisiydi. Bu baldan yiyen yüzlerce asker yerlere serildi ve onlar üç dört günde ancak tedavi olabildiler. Bu bölgeden iki gün, 7 fersah yürüdüler ve Euxine Denizi kıyısında yoğun nüfuslu bir Yunan şehri olan Trapezus'a ulaşılar.

Gymnias isminin etimolojik kökenine dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Ancak Urartu Krallığı ile ilişkileri bilinen ve Anadolu'ya kuzeydoğudan geldikleri sanılan Kimmerler ile Gymnias arasında bir ilişki kurulabilir. MÖ 714 yılında Urartu Kralı I. Rusa'nın ordusunu bozguna uğratan Kimmerler, Akad kaynaklarında "Gimiraia" veya "Gimirrai" şeklinde anılmaktadırlar (Ivantchick, 2001: 316). Urartu kaynaklarında Gu/Qu-ri-a-ni-a şeklinde geçen ismin Urartu'nun kuzeyindeki Kimmer topraklarını tanımladığı düşünülmektedir (Ivantchick, 2001: 311). Bu açıdan, Ksenophon'un MÖ 400'de geçtiği ve belki de Grek formunda Gymnias şeklinde adlandırdığı şehrin zamanla bölgedeki etkinliğini yitiren Kimmerler'e ait olabileceği düşünülebilir. Bu varsayıma dayanarak da Gymnias şehrinin Urartu'nun kuzey-kuzeybatı sınırına yakın bir noktada bulunan Erzurum dolaylarına yerleştirilmesi önerilebilir.

Paradeisopoulos'un Ksenophon'un olası rotalarını gösterdiği haritasına bakıldığında (Şekil 2.3), güzergaha dair genel kanının Tortum-Yusufeli-İspir-Bayburt-Gümüşhane-Maçka ve Trabzon şeklinde olduğu görülmektedir. İddia edilen bu güzergahın Bayburt-Maçka-Trabzon rotasında neredeyse bütün araştırmacılar hem fikirdir. Bayburt'tan Maçka'ya ya Aydın-tepe Yaylası üzerinden ya da günümüzde de kullanılan Gümüşhane-Torul transit yolu üzerinden ulaşılabilir. Ancak bu noktada Aydın-tepe Yaylası üzerinden Yağmurdere'ye ve Kolat Hanları ve Meşeci Hanları üzerinden Maçka'ya ulaşan yaz yolu ön plana çıkmaktadır (Şekil 2.4).

Şekil 2.3: Ksenophon'un rotasına dair fikirler (Kaynak: Paradeisopoulos, 2014).

Şekil 2.4: Bayburt-Maçka Arası Olası Yol Ağı

Paradeisopoulos, kervanların kışın seyahat etmeyeceklerini, bu sebeple yukarıdaki haritada da gösterilen bu yaz yolunun kervanların kullandığı İpek Yolu olduğunu belirtmektedir (Paradeisopoulos, 2015: 368). Maçka-Bayburt arasındaki kervan yolunun bir benzeri Bayburt-Erzurum güzergahında da bulunmaktadır. Masat Vadisi üzerinden Koşapınar'a ve Erzurum Ovası'na ulaşan yol bu güzergah için farklı bir alternatiftir. Nitekim 19.yüzyılın ortalarına doğru Trabzon'dan Bayburt ve Erzurum'a seyahat eden Hamilton da yukarıda bahsedilen yolları kullanmıştır (Hamilton, 2009: 155-178).

Yüzey araştırmalarında tespit edilen amorf seramikler, arkeolojik alanın yaklaşık bir tarihlendirmesi için şüphesiz son derece önemlidir. Kuzeydoğu Anadolu seramiklerinin tipolojileri, araştırmacılara yerleşim hakkında rölatif bir tarihlendirme yapabilme imkanı vermektedir. Bu doğrultuda Bayburt ve Gümüşhane çevrelerindeki araştırmaları ile bilinen Sagona, yöredeki Helenistik-Roma dönemi keramiklerini şu şekilde tanımlamaktadır;

"MÖ 2.yüzyıl ile MS 2.yüzyıl arasına tarihlendirilebilecek Geç Helenistik-Erken Roma seramikleri çark yapımıdır ve iç yüzeyde çark izleri belirgin bir şekilde görülmektedir, dış yüzeyleri perdahlı ve iyi astarlanmıştır. Kısmen yüksek ısıda fırınlanmış olup sert ve yoğun bir yapıya sahiptirler, bazılarında minimal seviyede beyaz kum katkı tanecikleri görülmektedir; bu dönem seramiklerinin rengi mat kırmızımsı sarı tonlarından, turuncunun varyantlarına, kahverengi astarlı tuğla kırmızısı renginde örneklere değin değişiklikler göstermektedir ve bazılarında ise basit kırmızı boya bezeme görülmektedir" (A. Sagona, 1990: 219-221).

Sagona, Bayburt ve çevresinde incelediği Helenistik-Roma seramiklerini Batı Anadolu'nun Helenistik-Erken Roma üretiminin bir imitasyonu, Helenistik'in kaliteli mallarının lokal bir versiyonu, olarak değerlendirmiştir (A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 242). Sagona'nın bu düşüncesi, batıda gelişen Helen ve Roma kültürlerinin zaman içerisinde doğuya yayılmasının doğal bir sonucu olarak ele alınmalıdır. Bölgede tarafımızca ve önceki yıllarda yapılan yüzey araştırmaları, Helenistik Dönem'de Bayburt-Gümüşhane çevresinde daha çok kırsal görünümlü birçok yerleşimin var olduğunu göstermiştir. Ancak bu yerleşimlerin Helenistik dünya içerisindeki konumlarının belirlenmesinde sadece yüzey araştırmaları yetersiz kalmaktadır. Yörede

tespit edilen yerleşimlerde kazı çalışmaları yapılarak, Helenistik kültür katmanlarının tanımlanması gerekmektedir.

2.2. ROMA DÖNEMİ'NDE BAYBURT VE GÜMÜŞHANE ÇEVRESİ

2.2.1. Cumhuriyet Dönemi

Geleneksel kuruluş efsanesine göre Roma, MÖ 753 yılında kurulmuştur fakat bu tarih Romalı yazar Varro'nun önerisiyle MÖ I. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmış ve gerçekliği şüphelidir (Tekin, 2016: 190). Bu efsaneye göre Romulus Remus'u öldürerek Palatinus tepesinde Roma şehrini kurmuş ve bu şehrin ilk kralı olmuştur (Atlan, 2018: 12). Geleneksel tarihe göre İtalya yarımadasının kuzeyinde yaşayan Etrüskler, MÖ 7.yüzyılda İtalya'daki Latium ve Campania bölgelerini ele geçirmişlerdir ve MÖ 6.yüzyılın sonlarına kadar yarımada'nın yönetimini bir krallık etrafında örgütlemişlerdir (Diakov ve Kovalev, 2015: 49). MÖ 510 dolaylarında Tarquinius Hanedanı'nın son kralı Tarquinius Superbus'un Roma'dan kovulması ile Roma'nın krallık devri sona ermiş ve Romalı aristokratların öncülüğünde yeni bir düzen kurulmuştur (Atlan, 2018: 25).

Bilindiği üzere MÖ 6.yüzyılın sonlarından Augustus'un imparator ilan edildiği MÖ 27 yılına kadar geçen süre Roma'nın Cumhuriyet Dönemi olarak adlandırılır. Bu dönemin ilk birkaç yüzyılında Roma, teşkilatlanmanın yanı sıra komşu halklar ve ülkeler üzerinde hakimiyet kurmaya çalışmış ve nitekim MÖ 3.yüzyıl içerisinde Batı Avrupa'nın ve Akdeniz Havzası'nın baş aktörlerinden biri olmayı başarmıştır. Roma ordusu MÖ 3. yüzyılın sonlarına doğru Kartaca ve Makedonya krallıklarını büyük ölçüde kontrol altına almıştır, ancak doğuda Selevkos kralı III. Antiokhos'un Yunanistan'daki faaliyetleri, Küçük Asya ve Trakya'daki genişleme siyaseti Roma'yı endişelendirmiş ve Antiokhos'a karşı harekete geçirmiştir (Tekin, 2016: 207; Atlan, 2018: 106; Diakov ve Kovalev, 2015: 87). Nitekim Roma ordusu, Antiokhos'un ordusunu MÖ 191'de Yunanistan'ın kuzeydoğu kıyısındaki Thermopylae mevkiinde yenmiştir. Bu yenilgiden sonra Anadolu'ya kaçan Antiokhos, kısa sürede yaklaşık 70.000 kişilik bir ordu oluşturmuştur ve kendi ordusunun yarısı kadar bile mevcuda ulaşamayan Scipio komutasındaki 30.000 kişilik Roma ordusu ile Magnesia (Manisa) dolaylarında MÖ 189'da karşılaşmış ve burada çok ağır bir yenilgi almıştır (Astin ve diğ., 1989: 222-223). Bu savaştan kısa bir süre sonra, MÖ 188 yılında Apameia

(Dinar)'da (Tekin, 2016: 207) yapılan barış anlaşmasının şartları Selevkos Krallığı için oldukça ağırdı. Buna göre Antiokhos donanmasını ve ordusunu büyük ölçüde dağıtıp Roma'ya tazminat ödeyecek, kendisine sığınan Hannibal'ı teslim ederek Roma dostu olacaktı (Astin ve diğ., 1989:231; Tekin, 2016: 207; Diakov ve Kovalev, 2015: 88). Bu savaş ve anlaşmadan sonra Roma'nın Doğu Akdeniz'deki egemenliği güçlenirken (Diakov ve Kovalev, 2015: 88), Seleukos Krallığı'nın egemenlik alanı ve otoritesi zayıflamış ve Suriye dışında etkisini kaybetmiştir (Tekin, 2016: 207). Böylece Anadolu'da baş aktörün Roma olduğu yeni bir politik düzen kurulmuştur (Çiğdem, 2008: 38). Ancak bu, Roma'nın Anadolu'yu fethettiği veya buraya yerleştiği şeklinde anlaşılmamalıdır. Zira Roma, MÖ 129'a kadar Anadolu'da fiilen bulunmamış, ancak Anadolu'da elde ettiği toprakları müttefik krallıklara dağıtarak bir denge siyaseti gütmüştür (Özsait, 1982: 357; Diakov ve Kovalev, 2015: 88).

MÖ 133 yılında Roma Cumhuriyeti Anadolu'da ilk defa resmi olarak bir toprak parçasının sahibi olmuştur. Ancak bu durum Pergamon kralı II.Eumenes'in oğlu olduğunu iddia eden Aristonikos adındaki bir isyancı tarafından sekteye uğratılmıştır (Ergin, 2019: 61). Bu isyan ancak 129 yılında bastırılabilmiş, Aristonikos ve taraftarları öldürülerek Attalos'un vasiyetinin uygulanması için ortam hazırlanmıştır. Böylece Roma Anadolu'da ilk defa bir toprak parçasının sahibi olmuş ve Pergamon toprakları üzerinde Provincia Asia' yı kurmuştur (Tekin, 2016: 15). Bundan sonra Roma'nın Anadolu üzerindeki hakimiyeti güçlenmeye başlamış ve süreç içerisinde Anadolu'daki Helenistik krallıklar birer birer Roma'ya bağlanmıştır. Roma Cumhuriyet Dönemi'nde MÖ 2. ve 1. yüzyıllarda, Anadolu'da Asia Eyaleti dışında Pontus-Bithynia ve Cilicia eyaletleri de kurulmuştur (Tekin, 2016: 221; Kaya, 2005: 14-19).

Roma'nın batıdan başlayarak Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemesi sonucunda Roma ile dönemin doğu devletleri olan Pontus, Armenia ve Parthia arasındaki ilişkiler artmıştır. Buna bağlı olarak, Erzurum, Bayburt ve Gümüşhane'yi de içine alan Kuzeydoğu Anadolu coğrafyası, Roma kültürü ile tanışmıştır (Çiğdem, 2011: 98). Dahası bu coğrafya, Roma topraklarına doğudan gelebilecek tehlikelere karşı bir tampon bölge işlevi görmüştür. Yukarıda bahsedilen devletlerden Pontus Krallığı'nın büyük hükümdarı VI. Mithridates ile Roma arasındaki ilişkiler 2. bölümde anlatıldığından bu konuya burada daha kısa değinilecektir.

Hannibal Barca, Pirus, Spartaküs, Vercingetorix gibi Roma'nın en azılı düşmanları arasında Pontos kralı Mithridates Eupator da bulunmaktadır. MÖ II. yüzyılın son çeyreğinde Pontos tahtına oturan Mithridates, krallığının topraklarını hızla genişletme politikasına girişmiş ve kısa sürede Karadeniz kıyıları ve Armenia bölgesinde hakimiyet sağlamıştır (Özsait, 1982: 307; Faulkner, 2015: 167; Ergin, 2019: 72). Bütün Anadolu'yu içine alan güçlü bir devlet kurmayı hayal eden Mithridates, Kappadokia ve Bitynia üzerinde otoritesini sağladıktan sonra, MÖ 88 civarında Ege kıyılarına kadar geniş bir coğrafyayı ve hatta Yunanistan'ın bir kısmını işgal etmiştir (Tekin, 2016: 212; Diakov ve Kovalev, 2015: 146; Faulkner, 2015: 167). Mithridates' in bu faaliyetleri Roma'nın güçlkle kurduğu düzene aynı zamanda bir başkaldırıydı. Roma'nın ağır vergiler ve baskısını da içeren bu düzenden bıkmış olan halkların, Mithridates'i bir kurtarıcı olarak görmesi (Montesquieu, 2001: 70) onun bu ilerleyişini kolaylaştıran bir etmen olmuştur. Gelişmeleri endişe ile takip eden Roma, Mithridates ve ordusunun Batı Anadolu'da binlerce İtalyan tüccarı kılıçtan geçirmesi üzerine askeri müdahale yolunu seçmiş ve MÖ 87'de Sulla komutasındaki bir orduyu Mithridates üzerine göndermiştir (Ergin, 2019: 75; Tekin, 2016: 212; Diakov ve Kovalev, 2015: 146-147; Faulkner, 2015: 167). Mithridates ve Roma ordusunun bu ilk karşılaşması Roma üstünlüğü ile sonuçlansa da Roma komutanı Magnus Pompeius'un MÖ 66'daki kesin zaferine kadar Mithridates Roma'ya ağır kayıplar verdirmiştir (Tekin, 2016: 212-213; Özsait, 1982: 310-311; Montesquieu, 2001: 71).

Bayburt ve Gümüşhane çevresinin Pontos ve Roma arasındaki bu mücadelelerde nasıl bir rol oynadığı hakkında somut veriler bulunmasa da Strabon'un anlatıları bu konuda bazı ipuçları sunmaktadır. Strabon'un aktardığına göre; Mithridates hazinelerinin bir kısmını saklamak için Paryadros Dağları arasında yer alan su bakımından zengin, ormanlık alanların bulunduğu ve derin vadilerce yarılmış sarp bir bölgede Sinoria da dahil olmak üzere birçok kale yaptırmıştır (Strabon, 2015: 40). Sinoria'nın Bayburt Kalesi olduğu kabul edilirse, Mithridates döneminde Bayburt ve çevresinin Pontos Krallığı sınırları içerisinde yer aldığını düşünmek gerekmektedir. Pompey' in Mithridates'in ordusunu Pontos'un doğu topraklarında da yenmesi üzerine kral Kolkhis bölgesine kaçmıştır. Mithridates'i ele geçirme hırsı ile dolu olan Pompey'in bu durumda Bayburt ve Gümüşhane çevrelerine geldiği ve bu toprakları ele geçirdiği

düşünülebilir. Söz konusu yörenin Roma Cumhuriyeti Dönemi'ndeki konumu hakkında net verilere sahip olmamakla birlikte, bu dönemde Roma'nın Kuzeydoğu ve Doğu Anadolu ile olan ilişkileri Pontos, Armenia ve Parthia üçgeninde gelişim göstermiştir. Bu ilişkiler, Roma'nın Pontos Krallığı'nı ortadan kaldırarak Armenia ve Parthia bölgelerine sınır olması ile artmış gibi gözükse de Roma'nın yöre ile ilişkileri ancak MS I.yüzyıl ve sonrasında az da olsa açıklığa kavuşmaya başlamaktadır. Başka bir deyişle Bayburt ve Gümüşhane çevresinin mevzubahis devletler arasındaki ilişkilerde nasıl bir pozisyona sahip olduğunu belirlemek zor görünse de ilerleyen sayfalarda aktarıldığı üzere; güneye ve batıya açılan önemli yolların geçtiği Fırat Havzası'nı, kuzeyden ve doğudan ayıran Otlukbeli Dağları'nın, Cumhuriyet'in geç dönemlerinde de Roma-Armenia ve Parthia ilişkilerinde belirleyici bir etmen olduğu önerilebilir.

2.2.2. İmparatorluk Dönemi

MÖ 1.yüzyıl Roma Cumhuriyeti'nin hem buhranlı hem de zaferlerle dolu bir dönemidir. Kuzeyde Germen kavimleri ile uğraşırken, doğuda Persler en büyük düşmanıydı. Nitekim I. Triumvirliğin kurucularından Crassus, Part ülkesi üzerine sefere çıkmış ve Harran (Carrhae) yöresinde Persler'e yenilerek öldürülmüştür (Tekin, 2016: 216; Faulkner, 2017: 190). Sonrasında gelişen süreçte Caesar yönetimi ele geçirmiş ve diktatörlüğünü ilan etmiş, fakat Caesar kısa süre sonra öldürüldüğünden bu uzun soluklu bir yönetim olmamıştır. Caesar ile birlikte Cumhuriyet rejimi, imparatorluğa doğru bir dönüşüm sürecine başlamış ve nihayetinde Roma Devleti, MÖ 27'de Augustus liderliğinde imparatorluğa evrilmiştir. Cumhuriyeti'nin geç dönemlerinde Roma, Anadolu üzerindeki hakimiyetini güçlendirmeye çalışmış ve doğudaki düşmanları ile arasında bir tampon bölge görevi gören Kuzeydoğu Anadolu topraklarını kontrol altında tutmak istemiştir. Nitekim Romalı yöneticiler, bu bölgede ve çevresinde hüküm süren Armenia Krallığı'nı yanına çekerek, Persler'le ittifak yapmalarına engel olmak istemişlerdir. Bu politikanın tam anlamıyla başarıya ulaştığını söyleyebilmek mümkün değildir çünkü Armenia Krallığı, çıkarları doğrultusunda hareket ederek kimi zaman Roma'ya karşı cephe almış, kimi zaman ise Roma dostu olmuştur. Örneğin Karrhai (Carrhae) Savaşı'ndan sonra Parthia ve Armenia krallıkları arasında ittifak kurulmuştur (Özcan, 2014: 59). Böyle bir durumun Roma'nın Anadolu egemenliğini ve topraklarını tehlikeye her an açık bir konuma getirdiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple Augustus,

Armenia'nın iç işlerine karışarak kendi döneminde, Armenia'nın Roma'ya bağlı kalmasını sağlamıştır (Özcan, 2014: 70). Fakat bir süre sonra Roma, küçük krallıkları destekleme yoluyla Parthlar'ı topraklarından uzak tutma politikasından vazgeçerek Fırat Hattı'ndaki Melitene, Samosata ve Zeugma'ya lejyonlar yerleştirmiştir (Yıldırım, 2013: 172). Bu politika değişikliğinde, Armenia Krallığı'nın bir müttefik olarak güven vermemesi ve Roma ile Parth arasında ikili bir siyaset gütmesi etkili olmalıdır.

MS I. yüzyılın ortalarında Roma tahtına oturan Nero, Domitius Corbulo önderliğindeki bir orduyu doğuda çıkan karışıklıkları bastırması için göndermiş ve bu komutan MS 55-63 yılları arasında hem Armenia hem de Parthia üzerine başarılı askeri operasyonlar yapmıştır (Kaya, 2004: 93; Tekin, 2016: 236-238). Nero Dönemi'nde Roma'nın doğu devletleri ile yoğun bir etkileşim içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu sıkı ilişkiler kısa bir süre sonra, Fırat Hattı'nın en kuzeydeki toprakları üzerinde hakimiyetin güçlendirilmesi için bu bölgede bir lejyon kalesinin inşasına sebep olmuştur. Bu kalenin yapılacağı alan, Corbulo'nun da Armenia Savaşı'nda (MS 52-63) geçici bir kamp kurduğu (Russell, 1987: 249; Lightfoot, 1998: 277) Satala olmuştur. MS I.yüzyılın sonlarına doğru Vespasianus döneminde, buraya ilk defa kalıcı bir lejyon yerleştirilmiştir (Drahor ve diğ., 2008: 261; Ergin, 2019: 416). Kuzeydoğu Anadolu'daki en önemli Roma izi Satala Lejyon Kalesi'dir ve burası, özellikle doğudan Roma topraklarına gelebilecek saldırılara karşı kuzey yolları üzerinde tasarlanmış bir projedir (Bryer ve Winfield, 1985:33). Aynı zamanda Roma'nın doğudaki yayılımında ve Armenia, Parthia gibi devletlere karşı bir üs niteliği taşımaktadır (Drahor ve diğ., 2008: 261). Doğu sınırının korunmasına özel bir ilgi duyan Vespasianus, MS 69'da Alanlar'ın Armenia'yı istila etmeleri üzerine; Kolkhis'in doğusunda (Ünsal, 2006: 131), bugünkü Gürcistan topraklarında konumlanan İberia'ya asker yerleştirdikten sonra, Armenia Minor'ı Galatia eyaletine bağlayarak Roma topraklarına katmıştır (Ergin, 416). Vespasianus'un Doğu Karadeniz'deki askeri icraatleri, Satala'nın imar edilmesi ve Küçük Armenia'nın ele geçirilmiş olması, bu dönemde Bayburt ve Gümüşhane'nin büyük ölçüde Roma egemenliğine girdiğini göstermektedir.

Vespasianus tarafından kurulduğu bilinen Legio XVI Flavia Firma, muhtemelen MS I.yüzyılın son çeyreğinde Satala'da konumlanmış ve daha sonra Samosata'ya aktarılmıştır (Yıldırım, 2013: 173; Lightfoot, 1998: 277). MS 114 dolaylarında Trajan'ın

Mezopotamya seferine katılan Legio XV Apollinaris, sonrasında Satala'ya yerleştirilerek legionun kalıcı ikametgahı yapılmıştır (Chalupa, 2016: 84; Wheeler, 1998: 259-308).

Roma'nın doğu siyasetinin bel kemiğini oluşturan Parth İmparatorluğu, MS 224 yılında I.Ardaşir'in, son Parth kralı Artabanus'u yenmesiyle yerini Sasani Hanedanlığı'na bırakmıştır (Daryae ve Rezakhani, 2017: 156). Parthlar zamanında olduğu gibi, Sasani İmparatorluğu döneminde de Roma-Pers ilişkilerinin oldukça kırılgan olduğu, Roma-Pers savaşlarının eskiden olduğu gibi devam etmesinden anlaşılmaktadır. Ardaşir'den sonra Pers tahtına geçen I.Şapur (MS 240-272) döneminde Sasani Devleti en parlak günlerini yaşarken, Roma İmparatorluğu büyük bir gerileyiş içerisindeydi (Bilgiç, 2012: 27). Nitekim I.Şapur'un Roma imparatoru Valerianus'u esir ederek idam etmesi (Daryae ve Rezakhani, 157; Bilgiç, 29), Roma için büyük bir utanç kaynağı olmalıydı. Roma'nın doğudaki Pers tehdidine artık karşı koyamadığı, oldukça uzun bir süre imparatorluk tahtında oturan II.Şapur (MS 309-379)'un Romalı bir valinin yönettiği Armenia Krallığı üzerine yürüyerek onu Armenia tahtından indirmesi de doğrulamaktadır (Dikici, 2015: 56).

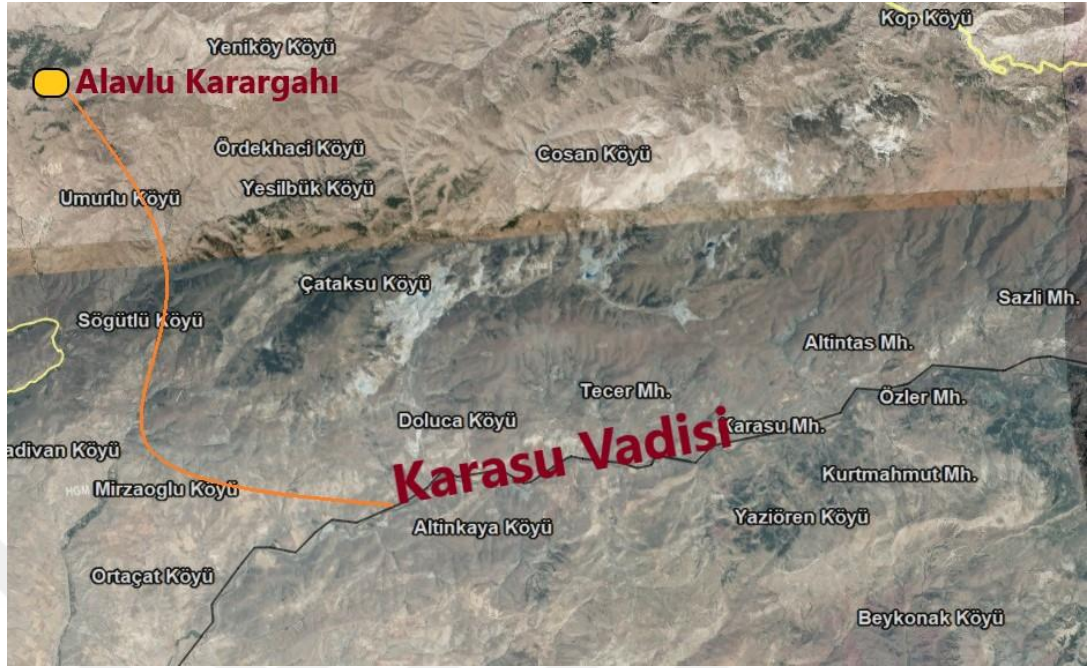
MS 330 yılında I.Konstantinus'un Byzantion kentini başkent ilan ederek burayı imar etmesi (Tekin, 2016: 299), resmi olmasa da Roma'yı ikiye ayırmıştır. Bu bölünme ancak MS 395 yılında resmileşmiş; Roma, Doğu ve Batı olmak üzere iki kısma ayrılmıştır (Dikici, 2015: 91). Batı Roma İmparatorluğu, MS 476'ya kadar varlığını devam ettirebilmeyi başarmışsa da son Roma imparatoru Romulus Augustulus'tan sonra tarih sahnesinden çekilmiştir (Faulkner, 2015: 328). Doğu Roma İmparatorluğu ise MS V. ve VI yüzyıllarda askeri, sosyo-ekonomik ve siyasi gelişimini sürdürerek I.Justinianus (MS 527-565) döneminde altın çağını yaşamıştır (Dikici,2015: 127). Bayburt-Gümüşhane çevresinin Roma Dönemi tarihsel çerçevesinin oluşmasındaki en önemli kilit taşı olan Satala ve Persler, Doğu Roma Dönemi'nde de bu özelliklerini korumuşlardır. Bunu, Doğu Roma'nın en önemli tarihçilerinden biri olan Prokopius'un eserlerinden takip etmek pekâlâ mümkündür.

Roma-Sasani ilişkilerinin MS VI.yüzyılda, Doğu Roma'nın büyük imparatoru I. Justinianus döneminde tekrar gerildiği, Prokopius tarafından anlatılmaktadır. Yazar,

Roma savaşlarını anlattığı eserinde Sasani hükümdarı Kavath/Kubat ile Doğu Roma ordularının karşılaşmasını şu şekilde anlatmaktadır:

"Kubat, Roma'ya bağlı olan Armenia topraklarına başka bir ordu gönderdi. Bu ordu Fars-Ermenileri'nden, Sunitler'le beraber Alanlar'dan ve ayrıca yaklaşık üç bin kişilik oldukça savaşçı Sabir Türkleri'nden oluşmaktaydı. Fars komutan Mermeroes (Mihir-Mihroe), bütün bu ordunun başındaydı. Bu ordu Theodosiopolis (Erzurum)'ten üç günlük mesafe yürüdükten sonra, Persarmenia topraklarında kamp kurdu ve kuşatma hazırlıklarına başladı. Bu zamanda Armenia'nın komutanı oldukça zeki ve savaş tecrübesi olan Dorotheus idi. Sittas ise Bizans generali idi ve Armenia ordularının tamamı üzerinde söz hakkına sahipti. Bu iki komutan Persler'in yakınlarda kamp kurduğunu öğrenince iki muhafızı casus olarak Pers kampına gönderdi. Bu iki casus kampa girerek gerekli raporları hazırladıktan sonra dönüş yoluna geçti ancak kısa süre sonra düşmanları olan Hunlar ile karşılaştılar ve Dagaris adındaki casus onlara yakalandı. Diğeri ise kaşmayı başararak raporları komutanlarına ulaştırdı. Bunun üzerine Roma ordusu hızlı bir şekilde silahlanarak Pers kampına beklenmedik bir baskın düzenledi ve Pers askerleri direnmeye vakit bile bulamadan kaşmaya başladılar, bunların büyük bir kısmı öldürüldükten ve kampları dağıtıldıktan sonra Roma ordusu hızlı bir şekilde geri döndü (Prokopius, History of Wars I-II: 129-131)."

Mermeros komutasındaki Pers ordusunun Theodosiopolis olarak bilinen Erzurum'dan üç günlük mesafe yürüdükten sonra kamp kurduğu Prokopius tarafından belirtilmiştir. Üç günlük uzaklık ortalama bir yürüyüş hızıyla yaklaşık 100 km gibi bir yola denk gelmektedir. Erzurum'dan yola çıkan ordu; Aziziye ve Kandilli üzerinden batıya doğru Aşkale yönünde ilerlemiş ve sonrasında Karasu Vadisi'ne girerek yoluna devam etmiş olmalıdır. Ordu, Aşkale'den Karasu Vadisi boyunca yaklaşık 40 km ilerledikten sonra, kuzeybatı yönüne dönerek Mirzaoğlu, Söğütlü ve Umurlu köyleri üzerinden yaklaşık 15 km ilerlemiş ve Alavlu Düzü'ne ulaşmış olmalıdır (şekil 2.5).

Şekil 2.5: Aşkale ve Karasu Vadisi üzerinden Alavlu'ya ulaşım

Theodosiopolis ile Alavlu Gediği arasında toplamda 95-100 km civarında bir uzaklık olduğu düşünüldüğünde Alavlu Düzü Karargah Alanı'nın Pers ordusunun kamp kurduğu yer olduğu fikri akla yatkın gelmektedir. Mermeroos, bu yenilgiden sonra doğuya, Theodosiopolis'e doğru çekilmiş olmalıdır. Bu Roma saldırısının Pers tehdidini ortadan kaldıramadığı Prokopius'un sonraki anlatılarından anlaşılmaktadır. Yazar, sonrasında gelişen olayları şu şekilde anlatmaktadır:

"Kısa bir süre sonra Mermeroos bütün ordusunu toplayarak Roma topraklarına girdi ve düşmanı ile karşılaşmak üzere Satala yakınlarına kadar ilerledi. Satala'ya 56 stadion (yaklaşık 10 km) uzaklıkta bulunan Octava adındaki bir yerde kamp kurdu. Bunun üzerine Roma komutanı Sittas ordusundan 1000 kişi alarak Satala'nın etrafını çeviren dağların ardına saklanmak için yola çıktı. Dorotheus ise ordunun kalanı ile kale duvarları içerisinde kaldı. Pers ordusunun en az 30 bin kişiden oluşurken, Roma birliklerinin bu sayının ancak yarısı kadar olduğunu gören askerler, düşmanlarına karşı koyamayacaklarını düşünüyorlardı. Ertesi gün Pers ordusu şehir önlerine gelerek ağır bir kuşatma hareketine girişti. Fakat aniden Sittas'ın ordusuyla beraber yüksek tepelerden hızla indiği görüldü ve sıcak bir yaz günü olduğundan yerden kalkan tozda kaç kişi oldukları anlaşılmıyordu. Kalabalık bir Roma ordusunun üzerlerine geldiğini zanneden Persler aceleyle kuşatmayı kaldırarak kaçışmaya başladılar. Bunun üzerine

cesaret kazanan Roma askerleri kaleden çıkararak Pers askerleri ile kanlı bir savaşa giriştiler. Trakyalı bir askerinin Pers generalinin bulunduğu merkeze girerek sancağını ele geçirmesi Pers askerlerinin düzenini bozarak Roma'nın zafer kazanmasında önemli bir rol oynamıştır (Prokopius, History of Wars I-II: 133-135)."

Roma'nın Persler karşısında MS 530 yılında aldığı bu galibiyetin bölge üzerindeki etkileri önemli olmuştur. Bu zaferden sonra Pers Ermenisi yöneticileri iki kardeş Narses ve Aratius Roma'ya sığınmışlardır. Kısa süre sonra ise küçük kardeşleri Isaac da onların yolundan giderek Roma'ya teslim olmuştur ve Theodosiopolis sınırına yakın bir noktada bulunan Bolum Kalesi'ni Roma'ya bırakmıştır (Prokopius, History of Wars I-II: 139; Greatrex and Lieu, 2002: 91). Bunun yanında Pharangium adındaki altın madeni çıkarılan bir şehir de Roma'nın eline geçmiştir (Prokopius, History of Wars I-II: 135).

Prokopius ayrıca, Roma topraklarında yaşayan otonom bir halktan bahsetmektedir. Prokopius'un geçimini yağma ile sağlayan ve barbar olarak nitelendirdiği Tzanika halkı Armenia ile Persarmenia toprakları arasında dağlık bir coğrafyada yaşayan topluluktur. Bu halk Roma ile Armenia toplumlarının yaşadığı bölgeye sınırdır ve yağma girişimleri sadece Ermenilere değil, Romalılar'a da zarar vermektedir. İmparator bu halka her yıl bir miktar altın vererek onların bu Roma topraklarına zarar vermemelerini istemiştir (Prokopius, History of Wars I-II: 135-137). Prokopius'un bahsettiği Tzanika kalelerinin konumları, başka bir deyişle Tzanikalıların yaşadığı coğrafya hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Topografyalarına dayanılarak ortaya konulan fikirlerin Prokopius'un bahsettiği kaleleri tam olarak ortaya koyduğu söylenemez (Intagliata, 2019: 429). Prokopius bu halkın dağlık, bulutlarla kaplı ve karlı bir coğrafyada ve denizden uzak bir bölgede yaşadığını aktarmaktadır. Trapezus - Satala ikmal hattının doğusuna konumlanan Tzanika bölgesinde Sasani tehlikesi sebebiyle geniş çaplı bir güçlendirme çalışması uygulanmıştır (Intagliata, 2019: 427). Geoffey ve Lieu haritada Tzanika'yı Trabzon-Rize topraklarının kuzeyindeki dağlık coğrafyaya yerleştirmiştir (Greatrex and Lieu, 2002: 1). Bu coğrafyanın çoğunlukla Gümüşhane toprakları olmak üzere, Bayburt'un kuzey dağlık kesimini de kapsadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Gümüşhane'nin yaklaşık 2 km kuzeybatısında yüksekçe bir tepede kurulmuş olan Canca Kalesi Tzanika şeklinde

anılmaktadır ancak kalede Justinian Tzanikasına dair herhangi bir iz bulunamamıştır (Bryer ve Winfield, 1985: 309-310).

Yukarıda da belirtildiği üzere Justinian döneminde Kuzeydoğu Anadolu'nun kaleler ile donatıldığı ve böylece Roma'nın düşmanlarına karşı daha etkili bir mücadele içerisinde girdiği bilinmektedir. Nitekim Prokopius'un aktardığına göre Justinian, komutanı Sittas'ı Tzanika halkı üzerinde kesin bir hakimiyet kurmakla görevlendirmiş ve bu doğrultuda Tzanikalılar askere alınarak veya inançlarını değiştirmeye zorlanarak asimile edilmişlerdir (Prokopius, History of Wars I-II: 137). Doğanın kutsandığı bir tür animizm inancına sahip Tzanikalılar hristiyanlaştırılmışlardır ve Schamalinichon adındaki bir şehirlerinde Justinian tarafından bir kilise inşa ettirilmiştir (Prokopius, Buildings: 209). Söz edilen bu Tzanika yerleşiminin konumu hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır ancak Krom Vadisi'ne yerleştirilmesi mümkün gözükmektedir (Intagliata, 2019: 432).

Yazar bölgede görülen bütün kalelerin Justinianus tarafından yaptırıldığını veya onarıldığını belirterek, Baiberdon ve Areon adında iki kaleden bahsetmektedir (Prokopius, Buildings: 197-199). Baiberdon'u Tzanika kaleleri içerisinde ele almasa da burası Armenia'da Tzanika'ya ve Theodosiopolis'e giden yolların kontrolünü sağlayan önemli bir lokasyona sahiptir (Intagliata, 2019: 434). Bayburt Kalesi'ndeki kilise olarak anılan yapının duvarında yakın zamanlarda keşfedilen, yapı taşı olarak kullanılmış kırık devşirme bir Latince yazıt⁹ (Şekil 2.6), belki Baiberdon Kalesi ile ilişkilendirilebilir. Areon Kalesi'nin lokalizasyonu hakkında elimizde herhangi bir veri olmasa da Baiberdon ile birlikte anılması, bu kalenin Bayburt sınırlarında konumlandığını düşündürmektedir. Bayburt'taki tipik Ortaçağ kalelerinden biri olan Saruhan Kalesi bu noktada Areon'a bir alternatif olarak ele alınabilir.

⁹Dr. Öğr. Üyesi Güray Enver'in tahminine göre; yazıtta "Antonius Pius'un 16. egemenlik yılında adandığı" ibaresi yazılıdır. Bkz. Bayburt Postası, "Bayburt Kalesi'nin Tarihine İlişkin Yeni Bulgular Keşfedildi" haberi. Çiğdem'in aktardığına göre ise yazıtın muhtemel çevirisi "16 k3z tribunus ol.us" şeklinde yapılabilir. *Yazıtın kırık parçasının bulunamaması, kesin bir yargıya ulaşmayı engellemektedir.

Şekil 2.6: Bayburt Kalesi'nde Devşirme Roma Yazıtı

Prokopius'un Tzanika bölgesindeki kaleler içerisinde saydığı bir diğer yerleşim ise Charton'dur. Justinian öncesinde burada güçlü bir yapı inşa edildiğini ancak kalenin zaman içerisinde harabeye döndüğünü belirten yazar, imparatorun bu kaleyi yeniden yaptırarak buraya büyük bir nüfus aktardığını ve böylece yörenin huzurunu tahsis ettiğini aktarmaktadır (Prokopius, Buildings: 211). Aydın-tepe yaylalarından Maçka'ya ve buradan Trabzon'a ulaşan bir yolun varlığı, Hart Ovası'nın bu yüksek dağlara yaklaştığı alanda bir kale inşa edilme ihtiyacını doğurmuş olabilir. Bu bağlamda Prokopius'un Charton kalesi genellikle Aydın-tepe/ Hart ilçesine lokalize edilmektedir.

Bunların dışında Prokopius; Bourgousnoes, Sisilisson, Horonon ve Barchon gibi Tzanika kalelerinden bahsetmektedir (Prokopius, Buildings: 211-213). Bu yapıların lokaliteleri hakkında kesin bir bilgi olmasa da bunları, Soğanlı ve Kaçkarlar gibi Tzanikalıların yaşadığı yüksek dağlık alanlara yerleştirmek yanlış olmasa gerektir. Bu bağlamda Bayburt'un kuzey sınırlarına yakın köyler olan Yoncalı, Yazyurdu (bk. Şekil 3.21 ve 22) ve Pamuktaş Köyü'nün (bk. Şekil 3.27) yüksek zirvelerinde tarafımızca tespit edilen kale yapılarının Prokopius'un Tzanika kaleleri şeklinde tanımladığı yapılar olabileceği ileri sürülebilir (Şekil 2.7). Benzer şekilde Akşar Köyü'nün yaklaşık 2 km güneydoğusundaki dağ silsilesi üzerinde bulunan Korgan Kalesi'nin de Justinian'ın inşa ettirdiği kalelerden biri, belki de Barchon Kalesi, olduğu önerilebilir. Prokopius, Justinian'ın bu kaleyi kuzeye doğru açılan derin bir vadinin yer aldığı bir noktada yaptırdığını aktarmaktadır (Prokopius, Buildings: 211). Bu bakımdan Korgan Kalesi'nin

konumu, Prokopius'un tanımı ile benzerdir. Bunun dışında Akşar'ın eski adı olan Balahor ile Barchon arasındaki ses benzerliği de dikkate değerdir.

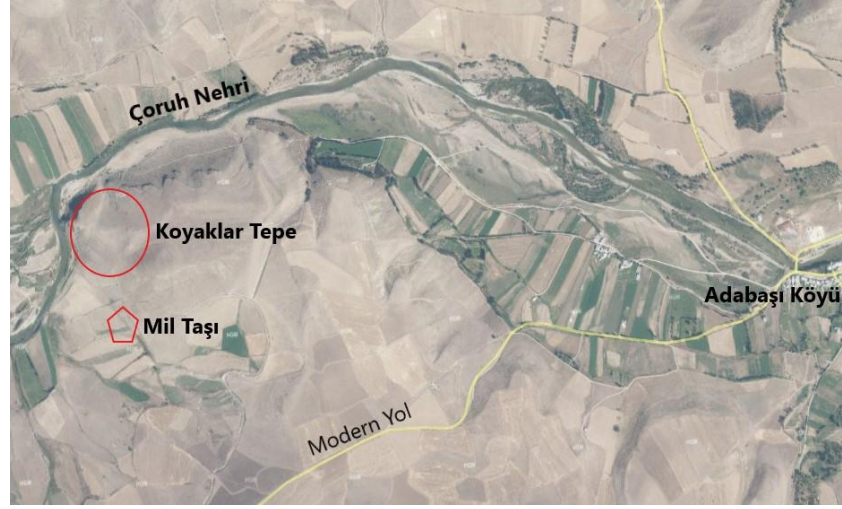

Şekil 2.7: Bayburt'un kuzeyinde tespit edilen kale yapıları.

Prokopius yukarıda bahsedilen yapılardan Bourgousnoes ve Sisilisson kalelerini ise şu şekilde tanımlamaktadır:

"Yerlilerin Longini Fossatum dediği yerde, daha önceki zamanlarda Romalı general Longinus, Tzanika bölgesine yaptığı seferde burada kamp kurmuştur. Sisilisson kalesine bir günlük mesafede bulunan bu alanda imparator Justinian, Bourgousnoes adında bir kale yaptırmıştır. Bourgousnoes Kalesi'nin hemen yukarısında konumlanan Sisilisson Kalesi de bu imparator zamanında oldukça güçlü bir hale getirilmiştir (Prokopius, Buildings: 213)."

Bayburt'un yaklaşık 18 km kuzeydoğusunda, eski adı İşbornos olan Adabaşı Köyü yer almaktadır. Çoruh kıyısında kurulmuş bu köyün 3 km batısında, Düzüker Ovası'na hakim bir konumda, kuzey ucu oldukça sarp ve kayalık olan Koyakların Tepe (Şekil 2.8) üzerinde, bir kalenin sur duvarları temel seviyesinde yer yer takip edilebilmektedir (Şekil 2.9). Kalenin de bulunduğu bu tepenin güneybatıya bakan yamaçlarındaki geniş alanda da arkeolojik verilerle karşılaşmıştır. Nehrin hemen kıyısındaki bu hafif eğimli arazinin, batıdan nehir ile kuzeyden ve doğudan ise kayalık uçurumlar ve bir sırtla korunduğu görülmektedir. Alanın hemen yakınında, yaklaşık 200 m güneyinde alt kısmı

Şekil 2.8: Koyakların Tepe ve mil taşının konumu

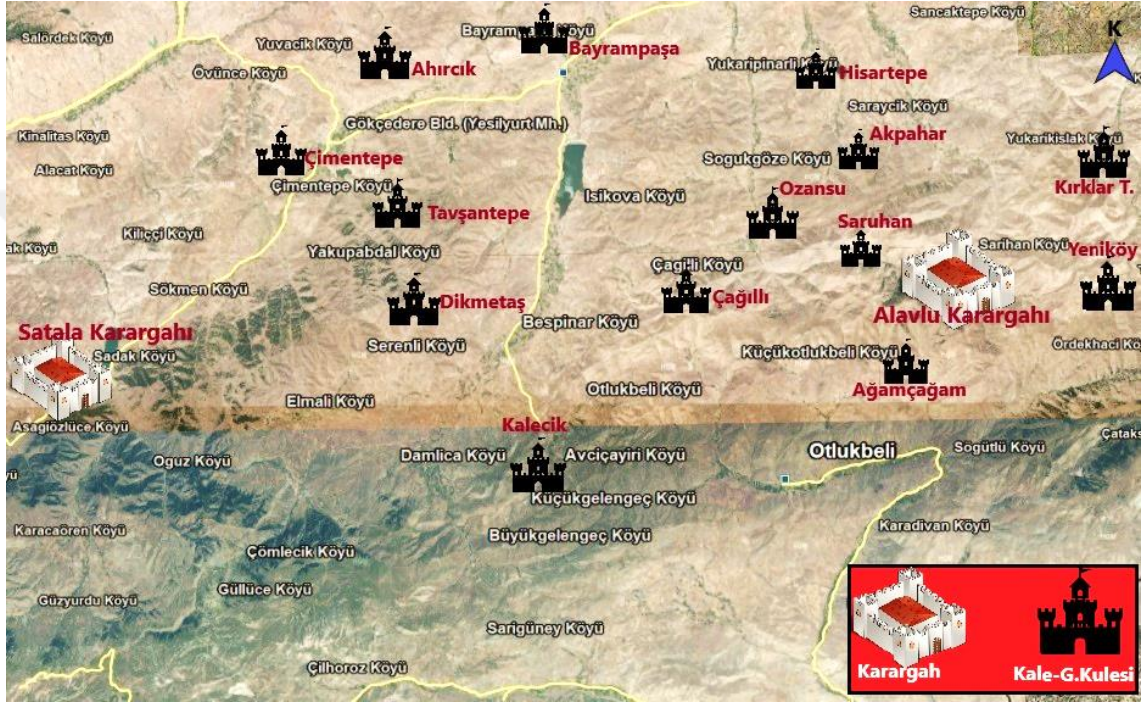
Şekil 2.9: Koyakların Tepe: A. Duvar kalıntısı. B. Mil taşının görünümü.

büyük ölçüde toprağa gömülü bir mil taşı tespit edilmiştir (bk. Şekil 2.9). Buradan yola çıkarak alanın hemen yanından antik İspir-Bayburt-Aydıntepe yolunun geçtiği düşünülebilir. Her açıdan ordu kampı için oldukça uygun özellikleri barındıran bu alanın Longinus'un kamp alanı olarak düşünülmesi önerilebilir. Zira, Tzanika sınırına oldukça yakın bu alanın tepesine daha sonra imparator tarafından bir kale yaptırılmış olabilir. Bunun dışında İşbornos ile Bourgousnoes isimleri arasında da bir bağdaşım kurulabilir. Prokopius'un Bourgousnoes'e bir günlük mesafede olduğunu belirttiği Sisilisson Kalesi'nin ise bahsedilen bu alanın yakın çevresinde tespit edilen kale yapılarına lokalize edilmesi akla yatkın gelmektedir. Bu yapılardan biri, söz konusu Koyakların Tepe'ye kuş uçuşu yaklaşık 28 km uzaklıktaki Pamuktaş Köyü Kalesi'dir. Prokopius'un mesafesine uygunluğundan bahsedilebilse de Koyakların Tepe'nin batısında yer alan bu kalenin, yazarın Bourgousnoes'in yukarısında ifadesi ile uyuşmadığı görülmektedir. Ancak burada şunu ifade etmek gerekir ki yazarın "hemen

yukarısında" ifadesi, genellikle kuzeyi hatırlatsa da akış yönüne dayanarak "nehirin yukarısında" anlamında da kullanılmış olabilir. Sisilisson Kalesi'nin onarılarak güçlü bir hale getirilmesinden hareketle, bu yapının konumlandırılacağı alanda farklı zaman dilimlerine ait mimari öğeler ya da seramik gibi bulgular aranmalıdır. Bu noktada mevzubahis Pamuktaş Kalesi'nin farklı dönemlere tarihlendirilebilecek mimari öğeleri ve yüzey bulguları mevcuttur (bk. 4.1.2.5. Pamuktaş Köyü Kalesi). Sisilisson ile ilişkilendirilebilecek bir diğer yapı ise Koyaklar Tepesi'nin yaklaşık 17 km kuzeydoğusunda, oldukça engebeli bir topografyada kurulmuş Yazyurdu Köyü Kalesi'dir (bk. 4.1.2.2. Yazyurdu Köyü Kalesi). Prokopius'un "hemen yukarısında" ifadesi; hemen kuzeyinde, üstünde veya hemen yakınındaki dağların üzerinde gibi anlamlarda değerlendirildiğinde, Yazyurdu Köyü Kalesi'nin bu tanıma uyduğu görülmektedir. Koyakların Tepe'den Yazyurdu Köyü Kalesi'ne en kolay şekilde ulaşabilmek için önce Çoruh Vadisi boyunca yaklaşık 10 km doğuya ilerlemek ve bu noktadaki Karşıgeçit Köyü'nden kuzeye dönerek 7 km boyunca uzanan derin ve engebeli vadiyi geçmek gerekmektedir. Özellikle kuzeye doğru ilerleyişin oldukça engebeli bir coğrafya sebebiyle, normalinden daha fazla süre alacağı dikkate alınarak Yazyurdu Köyü Kalesi'nin Prokopius'un bir günlük mesafe tanımına uyduğu ileri sürülebilir. Bunların dışında, Pamuktaş Köyü Kalesi'nde olduğu gibi burada da farklı dönemlere ait bulgular tespit edilmiştir. Örneğin; kayalık alanın hemen yamaçlarında harçsız moloz taş örgülü duvar izleri yer alırken, bu alanın en tepe noktasında harç dolgulu, oldukça iyi işçilikli taş duvarlar bulunur (bk. Şekil 3.22). Bu bağlamda Yazyurdu Köyü Kalesi'nin Sisilisson Kalesi ile eşleştirilmesinin, Pamuktaş Köyü Kalesi'ne göre daha uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Çoruh ve Kelkit Havzalarını, Fırat Havzası'ndan ayıran Otlukbeli Dağları'nın tarihsel bir öneme sahip olduğu üzerinde ya da çevresinde kurulduğu tespit edilen 14 askeri alan ile doğrulanmaktadır. Bu dağ silsilesinin batı ucuna yakın bir noktada Roma'nın Fırat Hattı'nı korumak amacıyla kurduğu Satala Karargahı yer almaktadır. Bu lejyon kalesinin kuş uçuşu 45 km doğusunda ve aynı zamanda Otlukbeli Dağları'nın doğu ucunda ise tarafımızca keşfedilen Alavlu Düzü Karargah Alanı bulunmaktadır. Bu büyük ve güçlü tahkimat yapısı Çoruh ve Fırat havzalarının ayrıldığı bir noktada, yöreyi kuzey-güney doğrultusunda derince yaran Haho Vadisi üzerinden Fırat Havzası'na

kolay bir geçitin bulunduğu bir konumdadır. Nitekim bir Osmanlı askeri haritasında alanın Alavi Gediği şeklinde anılması buranın tarihi rolüne işaret etmektedir. Etrafı dağlarla çevrili, sulak ve korunaklı Alavlu Karargahı ile Satala Lejyon Kalesi arasındaki dağlık coğrafya üzerinde, özellikle kuzey-güney geçişini kolaylaştıran vadilerin kontrol altında tutulması amacıyla buralara gözetleme kuleleri ve kalelerin inşa edildiği görülmektedir (Şekil 2.10).

Şekil 2.10: Otlukbeli Dağları ve çevresindeki askeri yapılar.

Bu yapılar çoğunlukla harçsız moloz taş koruma duvarlarına sahiptir. Ancak Saruhan Kalesi surlarında harç kullanılmıştır. Harcın kullanıldığı bir diğer örnek ise Çimentepe Gözetleme Kalesi'dir. Fakat burada surlarda değil, surların üzerindeki bir yapının duvarlarında harç izlerine rastlanılmıştır (Şekil 2.11).

Şekil 2.11: Çimentepe G. Kalesi: A. Zirvedeki harç dolgulu yapı B. Moloş taş örgülü koruma duvarları

Çoğunlukla Roma ile ilişkilendirilen harç kullanımının en azından bu bölge için belirleyici bir ölçüt olmadığı yapılan araştırmalarda anlaşılmıştır. Örneğin, Otlukbeli hattında ve Alavlu'ya ulaşan Haho Vadisi'nin başlangıcında kurulan Kırklar Tepesi Kalesi harçsız moloş taş duvarlara sahiptir ve bu alanda Roma Dönemi'ne tarihlendirilebilecek seramik örnekleri tespit edilmiştir. Benzer şekilde Doğu-Roma ile ilişkilendirilen Alavlu Karargahı'nın duvar örgüsü de harçsızdır. Bunun dışında bu askeri yapılarda Alavlu Karargahı da dahil olmak üzere, çanak çömlek bulguları oldukça azdır. Bu bağlamda, bahsedilen bu alanlarda en azından tarihlendirme yapabilmek amacıyla sondaj çalışmalarının yapılması, Bayburt ve Gümüşhane çevresinin tarih yazımına önemli katkılar sunacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAYBURT VE GÜMÜŞHANE ÇEVRESİNDE HELENİSTİK-ROMA MERKEZLERİ

3.1.BAYBURT VE ÇEVRESİNDE HELENİSTİK-ROMA MERKEZLERİ

3.1.1. Höyükler

3.1.1.1. Akşar Höyük

Osmanlı kaynaklarında Balahor ismiyle bilinen Akşar Beldesi'nin doğusunda, Bayburt-Gümüşhane karayolunun güneyinde konumlanmaktadır. Yaklaşık 140*150 m genişliğinde bir alanı kapsayan höyük, konik biçimli doğal bir tepenin üzerinde yer almaktadır (A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 131). Yol çalışmaları sırasında kuzey tarafından açılan bir kanal sebebiyle höyük tahrip edilmiştir. Bu tahribat esnasında ortaya çıkarılan taş temelli yapılara ait malzemeler, pitos parçaları, insan kemikleri, seramik parçaları ve höyüğün diğer kısımlarından ele geçen malzemeden yola çıkarak, höyüğün Geç Kalkolitik, Erken Tunç, Demir Çağı, Roma Dönemi ve Ortaçağ'da da iskan gördüğü anlaşılmaktadır (Çiğdem, Yurttaş ve Özkan, 2010: 160). Sagona ise alanın özellikle Demir Çağı olmak üzere, Erken Tunç, Ortaçağ ve Modern dönemlerde yerleşim gördüğünü belirtmiştir (2004: 131).

3.1.1.2. Taşkesen (Hıdırellez Höyük)

Bayburt merkeze bağlı Taşkesen Köyü'nün yaklaşık 1 km güneyinde bulunan höyüğün çevresi tarım arazileriyle çevrilidir ve bu arazilerde tespit edilen seramik örnekleri yerleşim alanının daha geniş olduğuna işaret etmektedir. Bu bol miktarda keramik örnekleri Karaz, Demir Çağları, Roma ve Modern döneme tarihlendirilmiş (Çiğdem ve diğ., 2010: 160) olmakla birlikte, bölgede daha önce çalışmalar yapan Sagona Taşkesen Köyü etrafında üç yerleşim yeri saptamış olup herhangi birinde Helenistik veya Roma seramiği bildirmemiştir (2004: 118-119).

3.1.1.3. Hoburnu Tepe

Eymür'ün yaklaşık 1 km doğusunda, Eymür-Pulur yolunun güneyinde konumlanan yerleşim; üzeri dörtgen, düz bir doğal tepenin üzerinde konumlanmaktadır ve yüzeyde eski Eymür Köyü'nün kalıntıları; yapıların büyük taş temelleri açık bir şekilde görülmektedir (A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 142). Alandan toplanan seramik örnekleri Erken Tunç, Demir Çağları, Hellenistik-Roma, Ortaçağ ve Modern Dönemlere

tariflendirilmiştir (Çiğdem, Yurttaş ve Özkan, 2013: 19-31; A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 142).

3.1.1.4. Büyüktepe Höyük (İkiztepe)

Çiftetaş Köyü'nün yaklaşık 2 km kuzeyinde, Çorak yolunun batısında yer almaktadır (Çiğdem ve diğ., 2013: 19-31). Marmuş Ovası'na hakim bir konumda, kuzey-güney doğrultulu doğal bir tepenin üzerinde bulunmaktadır (Şekil 3.1). Sagona, höyükleri büyüklüğüne göre bir ayrıma tabii tutmuş ve bu doğrultuda kültür katmanı derinliği 10 m'den, boyu ise 100 m'den daha geniş olan arkeolojik sitelere büyük boyutlu höyükler demiştir (2004:115). Bir boyunla birbirine bağlanmış büyüklük-küçüklü iki tepeden oluşan yerleşim alanında büyük olanın ölçüleri 250x180x18m'dir (2004: 137) ve bu boyutlarıyla Söğütlü höyük gibi büyük boyutlu höyükler kategorisinde yer almaktadır. Höyükte 1990-1993 yılları arasında Antonio Sagona tarafından kazılar yapılmıştır. Alan, Erken ve Orta Tunç Çağları, Demir Çağı, Helenistik-Roma ve Ortaçağ'da yerleşim için tercih edilmiştir (A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 137). Höyüğün kesintisiz bir iskan tarihinden bahsedebilmenin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Buna göre alanın MÖ III. binyılın birinci yarısında ilk defa iskan gördüğü, sonrasında MÖ II.binyılın ortalarında buraya yeniden yerleşildiği düşünülmektedir ve uzunca bir aradan sonra Demir Çağı'nın sonlarında, MÖ 4.yüzyıl ile MÖ 2.yüzyılları arasında yerleşim için tekrar tercih edildiği anlaşılmaktadır. MÖ 1.yüzyıl ile MS 1.yüzyıllar arasında da alanın yeniden imar edildiği göze çarpmaktadır (A. Sagona, Pemberton, McPhee ve C. Sagona, 1994: 164).

Şekil 3.1: Büyüktepe Höyük'ten Marmuş Düzü'nün görünümü

Büyüktepe yerleşmesinin Helenistik dönemini en iyi temsil eden batı yamaçlarındaki açmalarda (Şekil 3.2) ele geçen kaldırım taşlarıdır ve bu buluntuların en yoğun olduğu yer yine batı yamaçtaki bir patika yola ait izlerin açığa çıkarıldığı R36b açmasıdır (A. Sagona, 1993: 231).

Şekil 3.2: Büyüktepe Höyük Kazıları, Batı Yamaçta Açma İzleri

Bu kaldırım taşlarının dışında, Büyüktepe'nin Geç Helenistik-Erken Roma dönemlerine tarihlendirilen keramik örneklerinin tipolojisini Sagona şu şekilde vermektedir; bu dönemin kaliteli malları iyi derecede cilalanmış, yüksek ısıda fırınlандıkları için de oldukça sert yapıdadırlar. Bazı örneklerin bütün astarlı, bazılarının kısmen astarlı ve bazı seramiklerin ise çift astarlı oldukları görülmektedir. Büyüktepe'de bahsedilen döneme dair seramiklerin tonları genellikle mat kahverengi ve mat turuncudur ve bu yerleşimden sevilen seramik formları ise echinus kasesi de denilen içe dönük dudaklı kaseler ve omurgalı çanaklardır (A. Sagona, 1993: 231). Edwards tarafından içe çekik dudaklı kase ya da "echinus kase" şeklinde adlandırılan bu kaplar ve dudak kısmının altında "karina" denen çıkıntılı halkasıyla farklılık gösteren diğer seramik formu en çok tercih edilen sofr kaplarından ve bu formlar Helenistik-Roma dönemleri boyunca yaygın bir şekilde kullanıldığından bu dönemlere dair yerleşimlerde bu örneklerle sıklıkla rastlanmaktadır (Korkmaz ve Eker, 2013: 342). Bahsedilen bu formların dışında Büyüktepe'de tek kulplu keskin omurgalı kaseler, tek kulplu testiler gibi örnekler de açığa çıkarılmıştır. Ayrıca kazılar sonucunda üzeri palmet motifleri ile

baskı bezeme tekniğinde süslenmiş, stil olarak Megara kaselerine¹⁰ (Çorbacı, 2013: 169-186) benzeyen seramik parçaları ve büyük bir unguentarium¹¹ da gün yüzüne çıkarılmıştır (A. Sagona, 1993: 231). Yukarıda bahsedilen bu kaliteli mallar form ve dekorasyon olarak büyük oranda Helenistik Dönem'e ait olsa da bazı parçaların MS 1.yüzyıla tarihlendirilmesi mümkün olabilir. Buna örnek teşkil edecek az sayıda Roma "Terra Sigillata"¹² ve bir "thorn ware"¹³ tipi seramik ele geçmiştir (A. Sagona, 1993: 232). Sagona'nın başkanlığında gerçekleşen bu kazılar sonucunda açığa çıkarılan bir pitosun omuz kısmında yer alan antik Yunanca harflerle "Vakrianus" kelimesi dikkate değerdir. Sagona bu ismin bahsi geçen pitosun sahibine veya bu eşyayı yapan kişiye ait olabileceğini vurgulamaktadır (1993: 232). Bayburt ve çevresinde Helenistik-Roma Dönemlerine ait epigrafik buluntuların azlığı göz önüne alındığında bu keşfin önemi ön plana çıkmaktadır.

Büyüktepe yerleşimi Demir Çağlarında bir kale görünümündedir. İki giriş kapısına sahip, muhtemelen taş temel ve kerpiç duvarlı surlar üzerine büyük olasılıkla 3 adet yarı dairesel kuleler yerleştirilmişti. Demir Çağı'nda inşa edilen bu korunma sisteminin Geç Helenistik-Erken Roma dönemlerinde revize edilerek tekrar kullanıldığını gösteren ipuçları kazılarda ortaya çıkarılmıştır (Howell-Meurs, 2001: 3). Büyüktepe bu dönemde, Helenistik-Roma geleneğinde seramikler üretebilen küçük yerel bir yerleşim gibi görünmektedir, ancak bu yerleşimin Helenistik-Roma dönemlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için bu döneme dair mimari öğelerin yeni kazılarla ortaya çıkarılması gerekmektedir (A. Sagona, 1993:232).

¹⁰Helenistik Dönemin en çok tercih edilen formlarından biri olan Megara kaseleri; yarım küre şeklinde, kulpsuz ve ayaksız olarak bir kalıpla yapılırdı, dış yüzeyine çeşitli motifler kabartma olarak işlenirdi. Üretim merkezinin Megara olduğu gibi yanlış bir düşünce ile bu şekilde adlandırılmıştır. Antik dönemlerdeki adının ise "hemitomos" olduğu sanılmaktadır. Bkz. Hatice Y. Çorbacı'nın "Mersin Müzesi'nde Bulunan Megara Kaseleri" isimli makalesi.

¹¹ "Unguentarium" diye adlandırılan çoğunlukla küçük boyutlu bu şişeler, MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlanmış ve günlük yaşamda parfüm, yağ, krem gibi değerli sıvılar bu kaplarda saklanmış. Bunun yanında mezarlara ölü hediyesi olarak bırakılmışlardır. Bu kapların yapımında çoğunlukla kil kullanılsa da Erken Roma Döneminden itibaren cam tercih edilmeye başlanmıştır. Bunların dışında bu kaplar gümüş, altın, akik, kurşun ve mermer gibi maddelerden de üretilmişlerdir. Bkz. Emin Taşpınar'ın "Unguentarium" isimli yazısı.

¹² Terra Sigillata Roma Döneminde kullanılan mühür baskı bezemeli kaselere verilen isimdir. Bkz. Zehra Çobanlı'nın "Terra Sigillata" adlı yazısı.

¹³ "Thorn ware" şeklinde anılan bu kapların dış yüzeylerinde hamur yaşken yapılmış dikenimsi çıkıntılar vardır.

3.1.1.5. Karapınar Mevkii

Yakupabdal Köyü'nün 1 km kuzeyinde, Erzincan Demirözü yolunun güneyinde konumlanan geniş bir alandır. Sagona, bu yerleşimi "Yakupabdal 1" şeklinde isimlendirmiştir (2004: 146). Yüzeyde bol miktarda seramik örnekleri ve obsidyen parçaları bulunmaktadır (Çiğdem ve diğ., 2013: 25; A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 146). Bu seramik örnekleri Demir Çağ'a, Helenistik-Roma dönemlerine ve Orta Çağ'a tarihlendirilmiştir (Çiğdem ve diğ., 2013: 25; A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 146).

3.1.1.6. Hamsi Mevkii

Yakupabdal Köyü'nün yaklaşık 1 km doğusunda yer almaktadır ve yüzeyde Helenistik-Roma, Orta Çağ seramikleri belgelenmiştir (Çiğdem ve diğ., 2013: 25). Yerleşim, seramik parçalarının seyrek aralıklarla dağılım gösterdiği doğal bir tepeden oluşmaktadır (A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 146-147). Sagona bu yerleşimi Yakupabdal 2 şeklinde isimlendirmiştir (2004: 146-147).

3.1.1.7. Yazıbaşı Höyük

Yazıbaşı Köyü'nün hemen doğusunda, Demirözü'ne giden yolun doğu tarafında, modern mezarlığın karşısında (A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 143) yaklaşık 200 m çapında 30 m yüksekliğinde doğal bir çıkıntının güney yamaçlarına konumlandırılmıştır (Çiğdem ve diğ., 2013: 25). Yapılan yüzey araştırmalarında Demir Çağı yoğun olmak üzere, Helenistik-Roma dönemlerine tarihlendirilen keramik örneklerine rastlanılmıştır (Çiğdem ve diğ., 2013: 25; A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 143).

3.1.1.8. Çayır yolu Tepe 3

Çayır yolu Tepe 1'in yaklaşık 640 m güneybatısında konumlanan höyük, orta büyüklükte olup yaklaşık 140 x 80 x 5 m boyutlarındadır (Çiğdem, Özkan, Yurttaş ve Öztürk, 2014: 80; A. Sagona ve C. Sagona, 2004:135). Bayburt Ovası höyüklerinin genelinde olduğu gibi büyük bir kısmı tarım alanlarının işgali altındadır. Yüzeyden toplanan seramik örnekleri İlk ve Orta Tunç, Demir Çağı (A. Sagona ve C. Sagona, 2004:135), Helenistik-Roma (Çiğdem ve diğ., 2014: 80) dönemlerine tarihlendirilmiştir.

3.1.1.9. Çayır yolu Tepe 4

Çayır yolu Köyü'nün yaklaşık 3 km batısında, Bayburt-Kelkit yolunun 300 m güneyinde küçük bir tepeciğin üzerinde konumlanan yerleşimde Erken Tunç, Demir

Çağı ve Helenistik-Roma seramikleri tanımlanmıştır (Çiğdem ve diğ., 2014: 80; A. Sagona ve C. Sagona, 2004:135).

3.1.1.10. Baltakaya Tepe 1

Çayır yolu Köyü'nün yaklaşık 2 buçuk km güney-güneydoğusunda bulunan höyük üzerinde Erken Tunç Çağı'ndan başlamak üzere Demir Çağı ve Helenistik-Roma keramikleri göze çarpmaktadır (Çiğdem ve diğ., 2014: 80; A. Sagona ve C. Sagona, 2004:136).

3.1.1.11. Baltakaya Tepe 2

Çayır yolu Köyü'nün yaklaşık 3.2 km güneyinde, yüksek doğal bir sırtın üzerindeki konumlanan ve kabaca 80x80 m boyutlarındaki höyük alanında toplanan seramik örnekleri Demir Çağı, Helenistik-Roma, Ortaçağ ve Yakın Çağ'a işaret etmektedir (Çiğdem ve diğ., 2014: 81; A. Sagona ve C. Sagona, 2004:137).

3.1.1.12. Eski Köy Yeri Tepe 1

Bayburt-Kavacık Köyü yolunun yaklaşık 15. kilometresinde, Kavacık Köyü yol ayrımının birkaç km ilerisinde, köyün güneyinde konumlanan alanda günümüzde iki betonarme yapı mevcuttur. Yerleşimin hemen karşısında, Kırkpınar yolunun güneyinde her biri plaka taşlarla oluşturulmuş yakın dönem mezarlık alanı bulunmaktadır. Kuzeydeki dağın eteklerine yayılmış eski Kavacık Köyü'nün yapı temelleri ve çukurları gözle görülebilmektedir. Yerleşimin kuzeybatısında kavaklık alanının bitişiğindeki oldukça gür bir pınar buradaki yerleşim için motive edici bir etken olmalıdır. Bu çeşmenin hemen yakınında kaçak kazılar sonucunda açığa çıkartılmış muhtemelen tabanı kullanıma bağlı olarak delinmiş, yaklaşık 1.5 x 1.5 m boyutlarındaki taş eser dibek taşı olmalıdır. Sagona'nın Eski Koyeri Tepe 1 (A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 127) şeklinde bahsettiği alan yukarıda anlatılan yakın dönem eski köy yerinin hemen güneyinde, asfalt yolun hemen kuzeyinde ve bahsi geçen mezarlığın tam karşısındadır. Tepenin üzerinde iş makinası ile açılan ve batıya doğru uzanan yaklaşık 10 m uzunluğunda ve 3 m derinliğinde kaçak kazı çukuru mevcuttur. Tepenin zirve noktasındaki kazılmış bu alan içerisinde anakaya ve derine doğru uzayan dörtgenimsi bir boşluk görünmektedir. Bu sebeple bu tepenin tümülüs olma ihtimali ön plana çıkmaktadır. Sagona, bu alanda Demir Çağı ve Helenistik-Roma keramikleri tanımlamıştır (2004: 127).

3.1.1.13. Yeniköy Yerleşim Alanı(Cıngıl Çeşmesi Harabeleri)

Bayburt merkeze yaklaşık 40 km uzaklıktaki Yeniköy'ün yaklaşık 3 km batısında, Otlukbeli yolunun ve Haho Deresi'nin yaklaşık 200 m doğusundaki kuzey-güney doğrultusunda uzanan tepenin üzerinde konumlanmaktadır (Şekil 3.3). Güneydoğu bitişiğindeki alanın adı Cıngıl Çeşmesi ve yine bu yöndeki 2200 m rakımlı dağın ismi Harabe Sırtı şeklinde anılmaktadır (bk. Şekil 3.3).

Şekil 3.3: Yeniköy Yerleşim Alanı'nın konumu.

Alavlu Düzü Karargah Alanı'nın yaklaşık 2 km kuzeydoğusunda ve Yeniköy Kalesi'nin yaklaşık 3 km batısında; bu iki alanın nispeten ortasında yer almaktadır. Yaklaşık 50 m yüksekliğindeki bu doğal tepenin üzeri oldukça düz olup yerleşim için son derece uygundur. 170 x 170 x 130 m boyutlarında ikizkenar üçgen görünümündeki alan üzerinde yapı taşları ve seramik parçaları tarla açmak amacı ile köylüler tarafından öbekler şeklinde bir araya toplanmıştır (Şekil 3.4). Yüzeydeki seramik parçalarının çokluğu alanın yoğun bir iskan gördüğüne işaret etmektedir. Bu örnekler; Demir Çağı, Helenistik-Roma dönemleri ve Yakın döneme tarihlendirilmiştir (Çiğdem, Özkan, İlhan, Yurttaş ve Öztürk, 2018: 396) (bk. Şekil 3.4). Ayrıca yüzeyde granit ve tüf kayalardan oyulmuş birkaç düzgün kesme yapı taşları görülebilmektedir. Bunun dışında, tepenin bazı kenar kısımlarında yer yer görülebilen taş dizileri, alanın bir koruma duvarı ile çevrili olduğunu düşündürmektedir. Seramik ve yapı taşlarının dışında alanda bir adet cüruf parçası tespit edilmiştir. Alanın zengin yüzey örnekleri, iki askeri alan ortasındaki ve güneye açılan kervan yolu üzerindeki konumu bu yerleşimin önemine dikkat çekmektedir.

Şekil 3.4: Yeniköy Yerleşim Alanı: A. Genel görünümü. B. Seramik örnekleri.

3.1.1.14. Tandırkaya Höyük

Söğütlü Köyü'nün yaklaşık 500 m güney-güneybatısında konumlanan höyük, 70 x 61 m boyutlarındadır (Çiğdem, Özkan ve Yurttaş, 2016: 175). Yaklaşık 100 m yüksekliğindeki doğu-batı yönünde uzanan ve Mağara Tepesi ismiyle anılan alanda yer almaktadır. Buradaki keramik bulguları İlk Tunç, Helenistik-Roma ve Ortaçağ'a tarihlendirilmiştir (Çiğdem ve diğ., 2016: 175). Tepenin güney yamacında, yerleşime yaklaşık 50 m uzaklıkta, kayaların içerisine oyularak yapılmış gibi görünen ve üzerinde bir havalandırma deliği olan mağara bulunmaktadır.

3.1.1.15. Yalındam Höyük 1

Yalındam Köyü'nün¹⁴ yaklaşık 1.5 km güneybatısında bulunan yerleşim, ortalama 100 m yüksekliğindeki doğal bir tepenin doğu yamacında kurulmuştur (Çiğdem ve diğ., 2016: 178; A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 123-124). Yüzeyde Demir Çağı, Helenistik-Roma dönemleri, Ortaçağ ve Yakın Dönem seramikleri tespit edilmiştir (Çiğdem ve diğ., 2016: 178; A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 123-124).

3.1.1.16. Ziyarettepe Höyük

Balca Köyü'nün yaklaşık 2 km güneybatısında, Balca-Sancaktepe toprak yolunun hemen kuzeyindeki kabaca 90 m yüksekliğindeki bir tepede yer almaktadır. Şehit Tepesi olarak adlandırılan alana Muhammed Hanefi Türbesi yapıldığından höyük büyük oranda tahrip olmuş durumdadır. Alanın tepesi dozerle düzleştirilmiş ve harfiyat toprağı tepenin yamaçlarına dökülmüştür. Dökülen bu toprak içerisinde oldukça fazla miktarda

¹⁴Günümüzde Bayburt'a bağlı Yalındam isminde bir köy bulunmamaktadır. Köyün ismi bugün Yeşilyurt'tur.

seramik parçaları tespit edilmiş olup, bunların Karaz Kültürüne, Erken Demir, Helenistik-Roma, Ortaçağ ve Yakın Dönemlere ait olduğu düşünülmektedir.

3.1.1.17. Mutlu Köyü Tepirtepe

Mutlu Köyü'nün yaklaşık 1 km güneyinde ortalama 50 m yüksekliğindeki doğal bir tepenin üzerinde konumlanan höyük, kaçak kazılarla büyük oranda tahrip edilmiştir (Şekil 3.5). Tepenin hemen doğusundaki "Yoşalık Pınarı" ismiyle bilinen su kaynağı antik dönemlerde yerleşim için motive edici olmuş olmalıdır. 80 x 52 m boyutlarındaki höyük alanında Demir Çağı, Roma ve Yakın Dönem keramikleri tespit edilmiştir. Kaçak kazılar ile ortaya çıkarılmış sayısız seramik parçası, öğütme taşları, sapan taşları, taştan yapılmış metal döküm kapları tespit edilmiştir (Çiğdem ve diğ., 2016: 168). Alandaki buluntu fazlalığı Tepir Tepe'nin yoğun bir iskan gördüğüne işaret etmektedir.

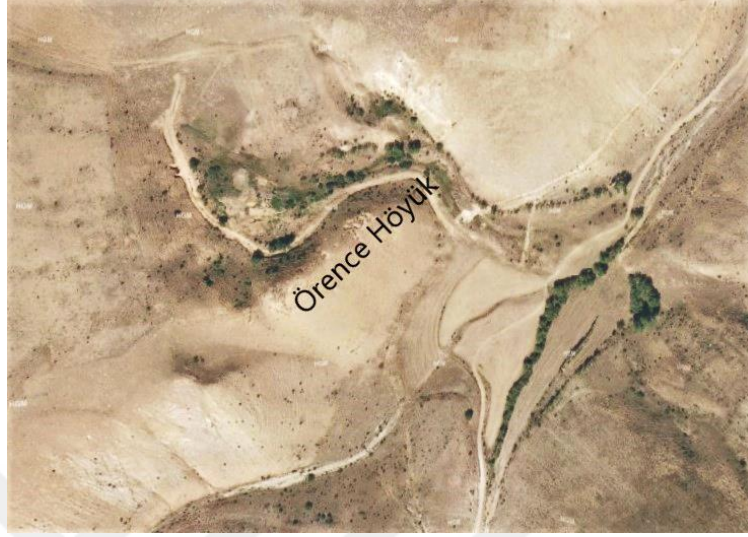

Şekil 3.5: Yoğun bir tahribata uğramış Tepir Tepe Höyük'ün uydu görünümü.

3.1.1.18. Mutlu Köyü Örence Höyük

Mutlu Köyü'nün yaklaşık 2 km güneydoğusunda yer alan höyük, sulak ve oldukça korunaklı bir konuma sahiptir. Etrafı dağlar ve tepeler ile çevrili yerleşim yaklaşık 120 m'lik bir dağ uzantısının üzerindedir (Şekil 3.6). Oldukça yoğun bir şekilde tahrip edilmiş höyük üzerinde bol miktarda seramik parçaları mevcuttur. Özellikle pitos parçaları fazlalığı ile dikkat çekmektedir. Alanda ayrıca Roma Dönemine ait cam parçaları da tespit edilmiştir. Bu buluntular Helenistik-Roma Dönemleri ağırlıklı olmak üzere, Demir Çağı'nı da içermektedirler (Çiğdem ve diğ., 2016: 168). Yüzey buluntuları, alanın önemli bir antik yerleşim olduğuna işaret etmektedir. Özellikle

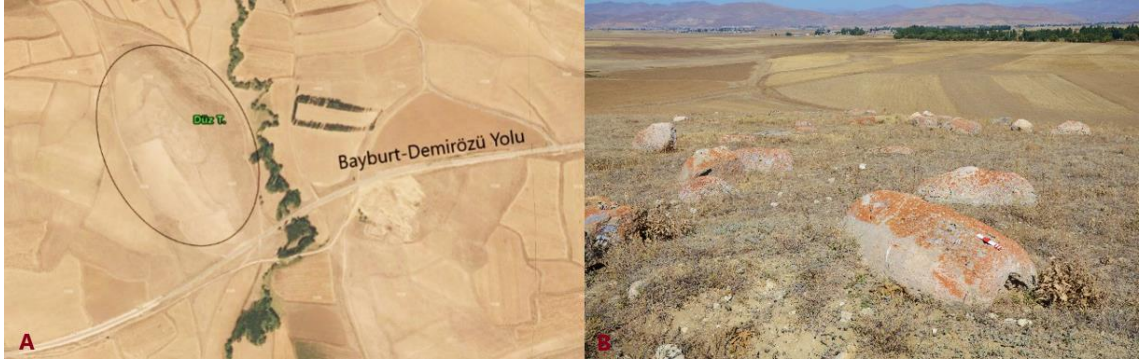
yukarıda bahsedilen Tepirtepe Höyük ile bu alanda yapılacak kurtarma kazılarının yöre tarihi açısından önemli sonuçlar vereceği muhtemeldir.

Şekil 3.6: Mutlu Köyü Örence Höyük

3.1.1.19. Düz Tepe/Maşatlık Höyük (Korukdağ Tepe)

Yerleşim ve mezarlık alanı, Bayburt'un Demirözü ilçesine bağlı Yelpınar Köyü'nün 1.7 km kuzeyinde, Bayburt-Demirözü yolunun kabaca 20. km'sinde ve bu yolun hemen kuzeyinde yer alan düz bir tepenin üzerinde ve yamaçlarında konumlanmaktadır (Şekil 3.7). Kuzeybatı-Güneydoğu doğrultusunda uzanan yaklaşık 600 m uzunluğundaki tepenin hemen doğusundan Tahsini Deresi akmaktadır. Sagona'nın Korukdağ Tepe (2004:133) şeklinde isimlendirdiği alanın, yaklaşık 200 x 600 m ölçülerinde geniş bir araziye yayılan seramik buluntuları, buranın yoğun bir şekilde iskan gördüğüne işaret etmektedir. Kabaca 30 m yüksekliğindeki bu tepenin üzerinin yerleşim için, kuzeybatı yamaçlarının ise mezarlık alanı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Mezarlık alanı boyutları 1 ila 2-2.5 m ölçülerinde değişen birçok kayadan oluşturulmuştur (bk. Şekil 3.7). Bu kayaların bazıları kabaca düzeltilerek bazıları ise yontulmadan kullanılmıştır. Kuzeydeki kayaların biri üzerinde 20 cm çapında bir sunu çukuru yer almaktadır (Şekil 3.8). Mezarlık alanı kaçak kazılar ile yoğun bir tahribata uğratılmıştır. Höyükte Erken Tunç Çağı, Demir Çağı, Helenistik-Roma keramikleri yer almaktadır (Çiğdem ve diğ., 2015: 120) (bk. Şekil 3.8).

Şekil 3.7: Düz Tepe (Maşatlık Höyük): A. Uydu görünümü. B. Mezarlık alanı.

Şekil 3.8: Düz Tepe (Maşatlık Höyük): A. Mezarlık alanındaki sunu çukuru. B. Yerleşim ve mezarlık alanından seramik örnekleri.

3.1.1.20. Çorak Höyük Harmanlar Mevkii

Çorak Köyü'nün yaklaşık 500 m kuzey-kuzeybatısında, Köse yolunun hemen kuzeyinde oldukça geniş bir alanı kapsayan yerleşimde Karaz, Demir Çağı, Roma Dönemi seramikleri tespit edilmiştir (Çiğdem ve diğ., 2015: 120). Yakınından geçen Lori Deresi yerleşim için motive edici bir su kaynağıdır.

3.1.1.21. Cönceki Tepe (Çorak Tepe 2)

Çorak Köyü'nün yaklaşık 1.2 km güneybatısında, Lori Deresi'nin hemen batısında Büyükcöncek ismiyle anılan doğal bir tepe üzerinde konumlanmaktadır. Höyük üzerinde Demir Çağı, Helenistik Dönem, Ortaçağ ve Yakın Dönem keramikleri tespit edilmiştir (Çiğdem ve diğ., 2015: 120; A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 132).

3.1.1.22. Tepecik Höyük

Mormuş Ovası höyüklerinden olan bu alan, Oruçbeyli Köyü'nün ortalama 2 km güneydoğusunda, Bayburt-Kelkit yolunun yaklaşık 1 km güneybatısında, Haho Deresi'nin 100 m doğusunda konumlanmaktadır (bk. Şekil 1.4). Höyük Tepesi şeklinde

adlandırılan yerleşim, 30 m çapındaki ve 7 m yüksekliğindeki konik küçük bir tepeden oluşmaktadır (Çiğdem ve diğ., 2015: 122) (Şekil 3.9). Sagona höyükte Geç Kalkolitik, Erken Tunç ve Demir Çağlarının (A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 130-131) var olduğunu belirtirken, 2014'te alanı ziyaret eden Çiğdem ve ekibi alanda Helenistik-Roma seramikleri de tanımlamışlardır (Çiğdem ve diğ., 2015: 122).

Şekil 3.9: Tepecik Höyük

3.1.1.23. Kemertaşı Höyük

Kemertaşı Köyü'ne giden yolun yaklaşık 1.5 km'sinde, yolun hemen batısında yer alan höyük üzerinde Helenistik-Roma ve Yakın Dönem seramikleri ile karşılaşmıştır (Çiğdem ve diğ., 2015: 122).

3.1.1.24. Çiğdemtepe Höyük

Çiğdemtepe Köyü'nün yaklaşık 100 m doğusunda bulunan tepenin üzerinde konumlanmaktadır. Yaklaşık 100 metre yüksekliğindeki oldukça eğimli tepenin üzerinde köyün su deposu da bulunmaktadır (Şekil 3.10). Alanda kaçak kazı izleri bir hayli yoğun olup, bu kazılar sonucunda düzgün kesme taştan tonozlu bir yapının küçük bir kısmı ortaya çıkarılmıştır. Kemer yapısının her iki tarafında da oldukça düzgün yapılmış taş duvarların güney yönünde devam ettiği görülebilmektedir. 2017 yılında sit alanı ilan edilen höyükte 2018 yılında kurtarma kazıları başlatılmıştır. Yapılan çalışmalarda taş örgü duvarlara sahip koridorun kayalık zeminde kayaların oyularak devam ettirildiği görülmüştür¹⁵ (bk. Şekil 3.10). Kemerli yapının bu koridora inşi sağlayan giriş kısmı olduğu anlaşılmaktadır. Helenistik- Roma özellikleri gösteren bu

¹⁵ Bayburt Postası Çiğdemtepe Kazısı Haberi, Erişim

Adresi: <http://www.bayburtpostasi.com.tr/bayburt/cigdemtepe-deki-kurtarma-kazisi-tarihe-isik-tutacak-h17652.html>

yapılar bütünü'nün tümölüsün mezar odası veya odalarına ulaşan dromosu olduğu düşünölebilir. Alandaki çalışmalar devam etmektedir ve daha sağlıklı bilgilerin kazılar sonunda ortaya çıkacağı açıktır. Alanda bol miktarda Karaz, Demir Çağı, Helenistik-Roma, Ortaçağ ve Yakın Dönem seramikleri tespit edilmiştir (Çiğdem ve diğ., 2015: 123).

Şekil 3.10: Çiğdemtepe Höyük: A. Uydu görünümü. B. Kurtarma kazısıyla temizlenen tonozlu yapı (Kaynak: Bayburt Postası, "Çiğdemtepe'deki kurtarma kazısı tarihe ışık tutacak" başlıklı haber).

3.1.1.25. Aydıncık Höyük

Aydıncık Köyü yol ayrımının yaklaşık 500 m doğusunda, yolun hemen güneyinde (Şekil 3.11) yer alan höyükte Demir Çağı, Helenistik-Roma Dönemleri, Ortaçağ ve Yakın dönem seramikleri bulunmuştur (Çiğdem ve diğ., 2015: 120; A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 116-117).

Şekil 3.11: Aydıncık Höyük'ün konumu.

3.1.1.26. Yağlıtepe

Çiğdem ve ekibi tarafından "Yel Evliyası Höyük" şeklinde de isimlendirilen yerleşim, Taht Köyü'nün yaklaşık 300 m kuzeybatısındaki doğal bir çıkıntının yamaçlarında ve bitişiğindeki tarlada yer almaktadır (Çiğdem ve diğ., 2015: 129; A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 116). Yine Çiğdem ve ekibi tarafından yapılan araştırmada sahada Karaz, Demir Çağı, Roma Dönemi, Ortaçağ ve Yakın Dönem seramikleri tespit edilmiştir (Çiğdem ve diğ., 2015: 129). Sagona ise alanda Roma veya Helenistik dönemlere dair bir kayıt tutmamıştır (2004: 116).

3.1.1.27. Söğütlü (Hindi) Höyük

Bayburt merkeze yaklaşık 15 km, Demirözü yol ayrımına 1.3 km uzaklıkta ve Demirözü yolunun hemen güneyinde konumlanmaktadır. 150x120x15 m ölçülerindeki höyük Bayburt'un en büyük höyüklerinden biridir (A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 130) (Şekil 3.12). Han Tepesi ismiyle anılan höyüğün güneybatı bitiminde bir hana ait temel duvarlarının küçük bir bölümü görülebilmektedir. Haho Deresi'nin hemen yakınında yer alan höyüğün tepesi 1990'larda yol açma bahanesiyle tahrip edilmiştir. Seramik buluntuları höyüğün bütün yüzeyine dağılmış olup bunlar Erken Tunç, Demir Çağı, Helenistik-Roma, Ortaçağ ve Yakın Döneme tarihlendirilmiştir (A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 130) (bk. Şekil 3.12).

Şekil 3.12: Hindi (Söğütlü) Höyük: A. Genel görünümü. B. Seramik örnekleri.

3.1.1.28. Karaçayır Mevkii 1

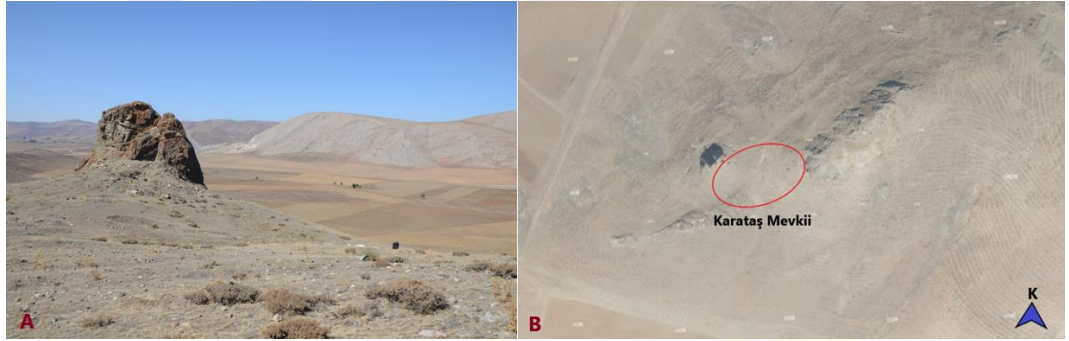
Demirözü-Gökçedere yolunun kuzeyinde, Demirözü ilçesinin yaklaşık 3 km güneybatısında konumlanan küçük bir tepedir ve yüzeyde ağırlıklı olarak Helenistik-Roma keramikleri tespit edilmiştir (A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 140).

3.1.1.29. Dedecik

Beşpınar Köyü'nün kuzeydoğusunda bulunan höyükte Sagona, Helenistik-Roma seramikleri dışında Geç Kalkolitik, Tunç Çağı, Demir Çağı ve Ortaçağ keramik parçaları tespit etmiştir (A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 143-144).

3.1.1.30. Karataş Mevkii

Demirözü ilçesinin 1 km batısında ve Bayrampaşa Köyü yolunun 730 m kuzeyinde bir dağın sırtındaki kayalık alan ve etrafında konumlanmaktadır (Şekil 3.13). Seramik parçaları kabaca 1 hektarlık bir alana yayılmış olup, alanda yoğun kaçak kazı izleri mevcuttur. Kaçak kazılar ile içi temizlenmiş kayalık alandaki yaklaşık 3 m derinliğindeki çukurun bir sarnıç olduğu sanılmaktadır. Kayalık alanlarda birden fazla sunu çukuru tespit edilmiştir. Yerleşimin oldukça yoğun bir iskan gördüğü seramiklerin bolluğuna dayanılarak söylenebilir. Alanda sırlı ve sırsız, oldukça kaliteli, kazı bezemeli ve boyalı mallar tespit edilmiştir (Şekil 3.14). Bu keramiklerin Demir Çağı'na, Roma Dönemi'ne ve Ortaçağ'a tarihlendirilmeleri mümkündür.

Şekil 3.13: Karataş Mevkii: A. Alanın fotoğrafı. B. Alanın uydu görüntüsü.

Şekil 3.14: Karataş Mevkii: A. Alandan seramik örnekleri. B. Boya bezemeli örnekler

3.1.1.31. Keçevi Düzü I-II

Bayburt-Demirözü Yolu'nun yaklaşık 10.km'sinde, yolun 500 m kuzeyinde Keçevi Düzü'nün kuzey yamacında kurulmuştur (Şekil 3.15). Yerleşim iki tarlayı ayıran sınırın her iki tarafına da dağılmıştır ve alan açık tonlardaki rengiyle etrafındaki kırmızı topraktan ayrılmaktadır. Yerleşim oldukça geniş bir alana yayılmış olup yamaç yerleşmesi niteliğindedir. Ana yol ile yerleşim arasında küçük bir derenin böldüğü çayırılık alan uzanmaktadır. Kabaca 90x120 m'lik bir alanda oldukça yoğun seramik parçaları tespit edilmiştir. Yaklaşık 1 hektarlık bir alana yayıldığı anlaşılan yerleşim, yoğun bir şekilde tarım alanı olarak kullanılmaktadır (bk. Şekil 3.15). Alanda bol miktarda, kaliteli sırlı ve sırsız seramik örnekleri tespit edilmiştir (bk. Şekil 3.15). Ayrıca alanı ikiye bölen tarla sınırı üzerinde yapı taşları olduğu anlaşılan düzgün kesme taşlar ve bir adet dibek taşı bulunmaktadır (Şekil 3.16). Alanda ayrıca cam bilezik parçaları, cam cürufu, bir adet obsidyen parçası, sapan taşı olabilecek bir taş ve bir adet üzerinde delikler bulunan aşık kemiği tespit edilmiştir (bk.Şekil 3.16). Alanda tespit edilen keramik örnekleri, yerleşimin Roma Dönemi'nde ve Ortaçağ'da iskan gördüğüne işaret etmektedir.

Şekil 3.15: Keçevi Düzü I: A. Yerleşimin kurulduğu yamaç. B. Seramik örnekleri.

Şekil 3.16: Keçevi Düzü I: A. Atıl halde bulunan bir dibek taşı. B. Alanda tespit edilen obsidyen, cam bilezik parçaları, sapan taşı ve işlenmiş aşık kemiği.

Keçevi Düzü II ise Keçevi Düzü I yerleşmesinin yaklaşık 1 km kuzeydoğusunda az eğimli bir yamaçta konumlanmaktadır. Bir yamaç yerleşimi görünümündeki alan tarım arazisi olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.17). Keçevi Düzü I yerleşmesi gibi ovanın kuzey yamaçlarında kurulan yerleşim, yaklaşık 70x100 m'lik bir alana yayılmıştır. Alanda bol miktarda obsidyen yongalarının yanı sıra, sırsız seramikler tespit edilmiştir (bk. Şekil 3.17). Alanın buluntu örnekleri buraya Keçevi Düzü I'den daha önce yerleşildiğini göstermektedir. Nitekim alandaki buluntu örnekleri Demir Çağ, Roma Dönemi ve Ortaçağ'a işaret etmektedir.

Şekil 3.17: Keçevi Düzü II: A. Alanın genel görünümü. B. Alandan seramik örnekleri. C. Alandaki obsidyen buluntuları.

3.1.2. Askeri Yapılar

3.1.2.1. Alavlu Düzü Karargah Alanı

Bayburtmerkeze bağlı Saruhan Köyü'nün yaklaşık 1.5 km güneyinde, Yeniköy'ün yaklaşık 5 km batısında ve yukarıda bahsedilen Yeniköy Yerleşim Alanı'nın yaklaşık 2 km kuzeybatısında konumlanan alanın muhtemelen Justinianus döneminde geçici bir

garnizon olarak düzenlendiği düşünülmektedir (Çiğdem, Emir ve İlhan, 2018: 252). 1916 tarihli bir haritada alan, Alavi Gediği şeklinde tanımlanmıştır (Şekil 3.18).

Şekil 3.18: 1916 tarihli bir haritada Alavi Gediği

Yaklaşık 66 hektar büyüklüğünde çok geniş bir alan kabaca 3200 m uzunluğunda bir tahkimat duvarıyla çevrelenmiştir (Şekil 3.19, Şekil 3.20). Kiklopik örgü tekniği ile yapılmış bu duvarlar ortalama 3 m kalınlığında olup, yer yer 1-1.5 m yüksekliğinde günümüze kadar gelebilmiştir (bk. Şekil 3.20). Sandık-duvar sistemine benzer bir şekilde iç ve dış taş sıraları oldukça büyük kaya parçalarından düzgün bir şekilde örülmüştür ve bu iki sıra arası nispeten küçük moloz taşlarla doldurulmuştur. Bu taşların alanda bol miktarda bulunan kayalık alanlardan çıkarıldığı kesim izlerinden açıkça görülebilmektedir.

Şekil 3.19: Alanın sınırlarını gösteren uydu fotoğrafı.

Bahsi geçen duvarların 20-30 sene öncesine kadar yer yer 3-4 metreyi bulduğu, fakat çevre köylerden insanların bu duvarlardaki taşları sökerek inşaat malzemesi olarak köylere taşıdıkları Yeniköy muhtarı tarafından belirtilmiştir. Nitekim alanın kolay

ulaşılabilir güney kısımlarında bu tahribatın izleri görülebilmektedir, ulaşması daha zor kuzey tepelerdeki ve meşelik alan içerisindeki duvarların nispeten daha sağlam günümüze ulaştığı gözlemlenebilmektedir (bk. Şekil 3.20). Tahkimat duvarının kuzeydoğu köşesinde bir içkale görünümünde bölünmüş bir alan mevcuttur ve bu alanın kuzeye bakan sınır duvarında giriş kapısı olabilecek bir açıklık ve buradan vadi tabanına inen bir yol izi bulunmaktadır. Bir diğer kapının ise kuzeybatı köşesine yakın bir noktada yer aldığı anlaşılmaktadır. Otlukbeli ve Erzincan yoluna geçit sağlayan güney yönünde de başka bir kapının olma ihtimali yüksek olsa da herhangi bir iz tespit edilememiştir. Özellikle kuzey duvarı boyunca ana sur duvarına bitişik birkaç bölümden oluşan yapı temelleri görülebilmektedir. Yapılan yüzey araştırmalarında daha net bir tarihlendirme yapılabilecek herhangi bir buluntuya, bir seramik örneğine dahi, rastlanmamıştır.¹⁶ Kapladığı alan ve sistemiyle oldukça ilginç bir görünüm sergileyen bu alanda yapılacak kazı çalışmaları ile bu alanın detayları kısmen aydınlığa kavuşacaktır. Bu bağlamda yaklaşık 2 km kuzeybatısında konumlanan Saruhan Kalesi ve ortalama 3 km doğusunda bulunan Yeniköy Kalesi ile bağlantısı ortaya çıkarılabilir. Hatta kuş uçuşu kabaca 40 km batısında yer alan Satala garnizonuyla ilişkisi düşünülmelidir çünkü, Alavlu mevkiî Çoruh ile Fırat havzalarını birbirine bağlayan önemli bir geçit üzerindedir.

Şekil 3.20: Alavlu Düzü Karargah Alanı: A. Kuzey duvarlarının görünümü.
B. Duvarların ortasındaki geniş alan.

3.1.2.2. Yazıurdu Köyü Kalesi

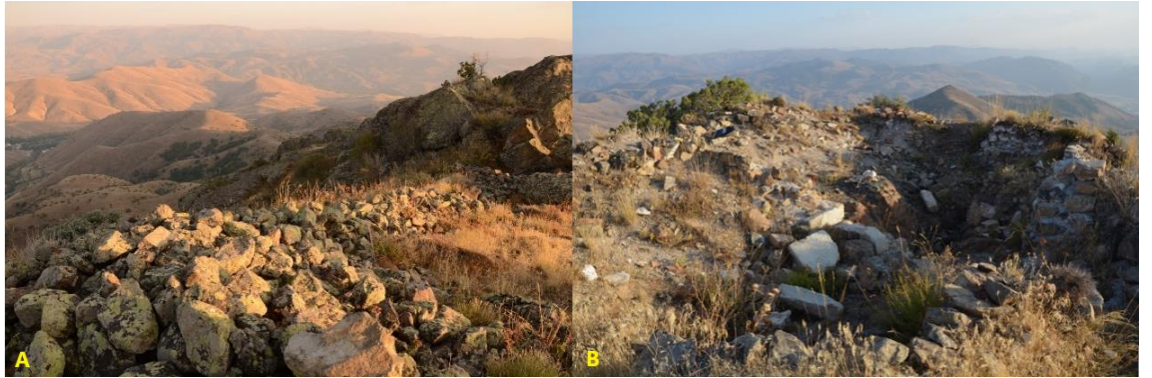
Yazıurdu Köyü'nün yaklaşık 4 km kuzeybatısında 2215 m rakımlı yüksekçe bir dağın zirvesinde konumlanmaktadır. Harita Genel Müdürlüğü'nün veri tabanında

¹⁶Çiğdem bu durumu alanın geçici bir kamp yeri olması sebebiyle kullanılan malzemenin metal oluşuna bağlamaktadır.

Nivazıkalesi Tepesi şeklinde adlandırılan alan kuzey-güney doğrultuda uzanmaktadır (Şekil 3.21). Yaklaşık bir buçuk saatlik bir tırmanışla ulaşılabilen kale, doğal bir kayalık üzerinde bulunmaktadır. Kuzeyindeki vadi tabanı ile arasında yaklaşık 400 metrelik yükselti farkı bulunmaktadır. Zirvedeki kayalık alanın batıya bakan kısmı uçurum olup üzeri kısmen düzdür ve bu düzlüğün hemen altında muhtemelen tepedeki diğer yapılardan daha erken bir döneme ait koruma duvarlarının moloz taş birikintileri yer almaktadır (Şekil 3.22).

Şekil 3.21: Nivazıkalesi Tepesi şeklinde adlandırılan Yazyurdu Köyü Kalesi.

Şekil 3.22: Yazyurdu Köyü Kalesi: A. Koruma Duvarları. B. Kaçak Kazılar ile Açığa Çıkarılmış Yapı

Alanda yoğun bir kaçak kazı tahribatı bulunmakla birlikte bu kazılarda 5.60 x 5.75 m ölçülerinde bir ana yapı ve bu yapının kuzey duvarına bitişik 2.60 x 4.10 m boyutlarında ek bir yapı açığa çıkarılmıştır (Çiğdem ve diğ., 2018: 397) (bk. Şekil 3.22). Ana yapıdan diğer yapıya bir kapı ile geçilir ve batıya bakan yüzde 1.10 m genişliğinde

bir pencere açıklığı yer almaktadır. Kireç harç dolgulu taş duvarların kalınlığı ortalama 80 cm'dir. Bu yapıların içerisinde üç insan iskeletine ait olduğu anlaşılan kemikler ve kafatasları gelişigüzel dağılmıştır. Bu yapı bütününün yaklaşık 20 m kuzeyinde elips bir sarnıç vardır (Şekil 3.23). Sarnıcın içi kaçak kazılar ile temizlenmiş olup tabanın bir kısmı tahrip edilmiştir. Sarnıcın derinliği 1 m olup boyu 4 m, eni ise 2.60 m ölçülerindedir. Tabanı kalın bir harç dolgusu ile kaplıdır ve yer yer kayanın oyulması ile yer yer de taş duvar örgüsüyle oluşturulmuştur. Taban kaplamasının altındaki terrakotta plakalar ve moloz taşlar zeminin sağlamlığını ve su geçirmezliğini artırmak için kullanılmış olmalıdır. Alanda oldukça yoğun seramik buluntuları, terrakotta plakalar, su künkleri bulunmaktadır (Çiğdem ve diğ., 2018: 397). Daha çok alanın güney ucunda, ana yapının güney duvarı üzerinde ve dışında öbek halinde biriktirilmiş pişmiş toprak parçaların bir lahite ait olduğu düşüncesi Bayburt Müze Müdürlüğü tarafından belirtilmiştir (Çiğdem ve diğ., 2018: 397). Ancak, lahit parçaları şeklinde düşünülen bu terrakottaların "tegula ve imbrex" ismiyle bilinen Roma çatı kiremitleri olma olasılığı da gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim bahsedilen bu parçalar oldukça fazla olup yapıların içlerinde ve duvarların bitişiğinde biriktirilmişlerdir. Su künküne benzeyen parçaların teguların aralarını kapatan imbrexlere oldukça benzediği görülmektedir (bk. Şekil 3.23). Ayrıca alanda bir adet 1 cm boyutunda cam eşya parçası ve cüruf örneği tespit edilmiştir. Harç dolgulu oldukça düzgün duvarlara sahip yapılar ve moloz taş örgülü harçsız koruma duvarları (bk. Şekil 3.22), Geç Roma-Erken Bizans Dönemlerine tarihlendirilebilir. Üçüncü bölümde anlatıldığı üzere, bu kale Tzanika coğrafyasında Justinianus tarafından yaptırılan kalelerden biri olabilir.

Şekil 3.23: Yazıyurdu Köyü Kalesi: A. Sarnıç Yapısı. B. Tegula ve imbrex olabilecek terrakotta örnekleri.

3.1.2.3. Korgan Kalesi

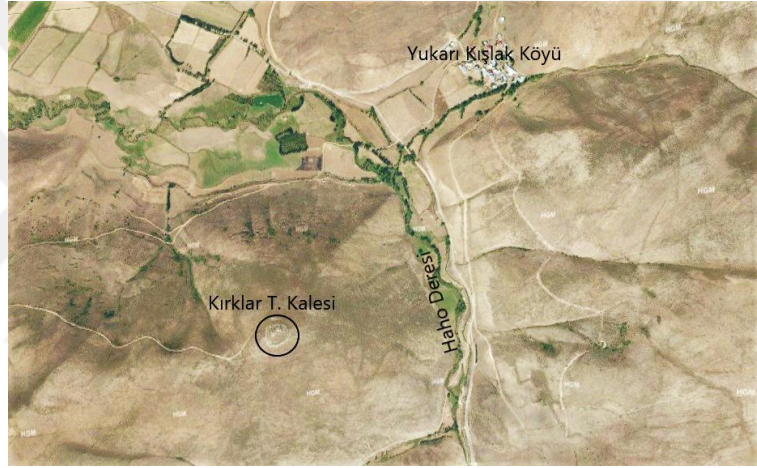
Akşar Köyü'nün yaklaşık 2.5 km güneydoğusunda, Büyükçay'ın yaklaşık 400 m güneyinde ve Korgan Köprüsü'nün yaklaşık 900 m güneybatısında konumlanmaktadır (Şekil 3.24). Yaklaşık 100 m yüksekliğindeki doğal bir tepenin üzerinde, ovaya hakim bir noktada kurulu kale; kuzey-güney doğrultulu olup uzun kenarı 35 m, kısa kenarı ise yaklaşık 21 m'dir. Temel seviyesinde yer yer kiklopik olmak üzere taş örgülü harçsız duvar kalıntıları görülebilmektedir (bk. Şekil 3.24). Bu duvarların ortalama kalınlığı

Şekil 3.24: Korgan Kalesi: A. Konumunu gösterir uydu fotoğrafı. B. Sur temelleri. 2m olup, surların köşelerinde ve uzun kenarın doğuya bakan kısmında ortalama 3 m çapında yarım daire şeklinde kule temelleri bulunmaktadır. Ancak kalenin güneydoğu köşesindeki kule temeli dörtgen görünümü ve büyüklüğü ile diğerlerinden farklıdır. Bu durum kale girişinin güney kısa duvarda olduğuna işaret ediyor olmalıdır. Doğu yamaçları boyunca teraslandırma yapıldığı duvar kalıntılarından anlaşılmaktadır. Ayrıca bu yamaçta merdiven olabilecek taş dizileriyle de karşılaşmıştır. Kale alanı içerisinde üç adet kaçak kazı çukuru mevcuttur. Alan içerisinde ve tepenin eteklerinde tespit edilen seramik örnekleri Demir Çağı, Helenistik-Roma dönemlerine ve Ortaçağ'a işaret ediyor olmalıdır. Hemen yakınındaki Tarihi İpek Yolu üzerindeki Selçuklu yapısı Korgan Köprüsü'nün isminin de bu kaleden geldiği düşüncesi akla oldukça yatkındır. Nitekim "korgan veya kurgan" kelimesi, Eski Türkçe bir sözcük olup "hisar, kale" anlamına gelmektedir (Gabain, 2000: 284). Bahsi geçen bu kale yapısının Türk Dönemi'nde kullanılıp kullanılmadığı hakkında herhangi bir bilgi olmasa da buradan yola çıkarak kalenin Türk Dönemi'ndeki varlığı veya en azından biliniyor olduğu fikri önerilebilir.

3.1.2.4. Kırklar Tepesi Kalesi

Yukarı Kışlak Köyü'nün yaklaşık 1.5 km güneydoğusunda ortalama 650 m yüksekliğindeki bir dağın zirvesinde yer almaktadır. Çevre uzunluğu yaklaşık 225 m, çapı ise 70 m olan kalenin moloz taş örgülü duvarları temel seviyesinde görülebilmektedir. Oval planlı bu kale, Mormuş ve Keçevi düzlüklerine bağlanan ovanın bittiği noktada, derin ve dar bir boğazda kurulmuştur. Kalenin, Alavlu Düzü Karargah Alanı'na ulaşımı sağlayan ve sonrasında güneye açılan bu vadinin askeri ve ticari kontrolü amacıyla yapıldığı düşünülebilir (Şekil 3.25). Keramik bulguları Erken Demir Çağ, Roma Dönemi ve Ortaçağ özellikleri göstermektedir (Çiğdem ve diğ., 2016: 174) (Şekil 3.26).

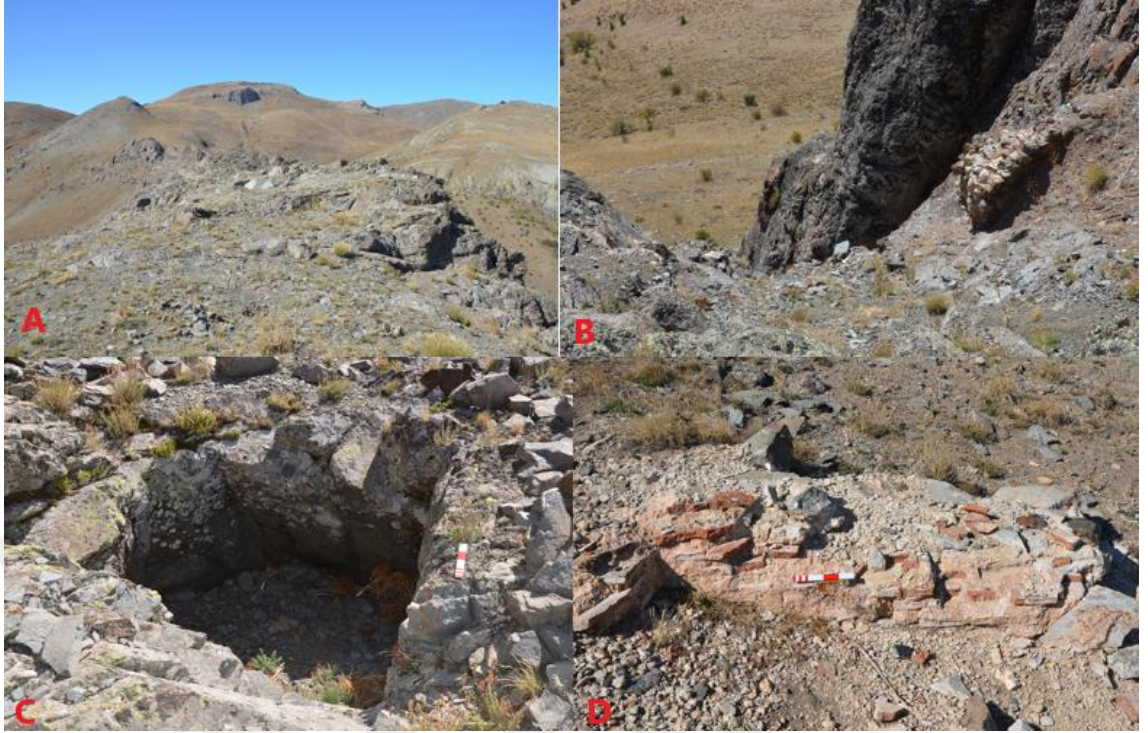
Şekil 3.25: Kırklar Tepesi Kalesi'nin konumu.

Şekil 3.26: Kırklar Tepesi Kalesi seramik örnekleri ve bir ahşap parçası.

3.1.2.5. Pamuktaş Köyü Kalesi

Bayburt merkeze bağlı Pamuktaş Köyü'nün hemen kuzeybatısındaki yaklaşık 700 m yüksekliğindeki dağın zirvesindeki kayalık alan ve çevresinde konumlanmaktadır. 2070 m rakımlı çevreye hakim oldukça yüksek Kalenintaş Tepesi şeklinde adlandırılan kayalık alan kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanır (Şekil 3.27). Kayalık alanın doğusu ve batısı dik uçurumlardan oluşmaktadır ve zirveye ulaşım kuzeybatı ya da güneybatı uçlardan mümkündür. Kayalık alanın doğal bir savunma sistemi oluşturması sebebiyle sur duvarları kayalık alanın eğiminin azaldığı yerlerde yer yer görülebilmektedir (bk. Şekil 3.27). Bu sur duvarları harç dolgulu moloz taş örgü tekniğiyle inşa edilmiştir. Kayalık zirvenin güneydoğu ucunda kule olabilecek bir yapının izleri tespit edilmiştir. Alanın doğu tarafındaki sarp kaya üzerinde harç dolgulu taş ve terrakotta plakalar ile örülmüş ortalama 70 cm kalınlığında duvarlara sahip bir yapının izleri bulunmaktadır (bk. Şekil 3.27). Dikdörtgen formundaki bu yapı 4.5 x 3 m ve 4 x 3 m ölçülerindeki iki odadan oluşmaktadır. Yapının güney duvarı kaya çıkıntısına bitişiktir. Zeminin ve iç duvarların harçla sıvanarak düzleştirildiği görülmektedir. Bu yapının işlevi tam olarak anlaşılamamışsa da konumu ve özenli işçiliği, kutsal veya özel bir mekan olabileceğini düşündürmektedir. Kayalık alanın orta kısmında kayaya oyulmuş yaklaşık 1.5 m derinliğinde ve 1.70 m çapında bir sarnıç yer almaktadır (bk. Şekil 3.27). Bunların dışında kayalık alanı batı yönünde çevreleyen yaklaşık 200 m uzunluğunda ve 1.5 m kalınlığında harçsız moloz taş örgülü bir duvar kalıntısı temel seviyesinde yer yer takip edilebilmektedir. Bu duvar ile kayalık alan arasında yaklaşık 35 m mesafe olup, alanın eğim seviyesi diğer yamaçlara göre düşüktür. Bu dış duvarın işlevi tam olarak anlaşılamasa da yukarı kaleye girişi sağlayan bir dış kale veya daha önceki dönemlere ait bir koruma duvarı şeklinde yorumlanabilir. Alanda bol miktarda Demir Çağı, Ortaçağ ve Yakın Dönem seramik örnekleri tespit edilmiştir. Gerek alanın konumu ve yapılarda kullanılan mimari teknikler ve gerekse planlama açısından, yörede tespit ettiğimiz Yazyurdu Kalesi (bk. Şekil 3.21 ve 3.22) ve Çimentepe G. Kalesi (bk. Şekil 2.11) ile benzer özellikler göstermektedir.

Şekil 3.27: Pamuktaş Köyü Kalesi: A. Kaleden kuzeye doğru bakış. B. Sur duvar kalıntısı. C. Kayaya oyulmuş sarnıç. D. Kiremit örgülü yapı.

3.2.GÜMÜŞHANE VE ÇEVRESİNDE HELENİSTİK-ROMA MERKEZLERİ

3.2.1.Höyükler

3.2.1.1. Ali Meydanı 1-2

Sadak Köyü'nün yaklaşık 5 km doğu-kuzeydoğusunda, Sadak-Gökçedere yolunun güney tarafında yer alan höyük hemen doğusundaki Ali Meydanı 2 tepesinden bir dere ile ayrılmaktadır. Her iki höyükte de özellikle Helenistik-Roma keramikleri tespit edilmiştir (A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 148).

3.2.1.2. Ali Meydanı 3

Sadak Köyü'nün yaklaşık 5 km doğu-kuzeydoğusunda yer alan düz yerleşim yaklaşık 300 m çapında bir alanı kapsamaktadır ve alanda Helenistik-Roma keramikleri tespit edilmiştir (2004: 147).

3.2.1.3. Han Deresi Mevkii 1

Sadak Köyü'nün yaklaşık 6 km kuzeydoğusunda, Sökmen-Sadak yolunun kuzey tarafında konumlanan alan yaklaşık 150 x 80 m ölçülerinde olup Helenistik-Erken Roma dönemlerine tarihlendirilmiştir (2004: 149).

3.2.1.4. Han Deresi Mevkii 2

Sadak Köyü'nün yaklaşık 2.5 km batısında yolun güney tarafında yer alan 200 x 150 x 6 m boyutlarındaki höyükte bol miktarda seramik parçası ve bir adet cam parçası tespit eden Sagona, bunları Helenistik-Erken Roma dönemlerine tarihlendirmiştir (2004: 149).

3.2.1.5. Han Deresi Mevkii 3

Sadak Köyü'ne yaklaşık 5 km uzaklıkta, Sadak-Gökçedere yolunun güneyinde, Sökmen Köyü yol ayrımının karşısında kabaca 150 x 150 m ölçülerindeki bir alanda gözlemlenen keramik örnekleri Geç Kalkolitik, Erken Tunç, Demir Çağı, Helenistik-Roma, Ortaçağ ve Yakınçağ özellikleri göstermektedir (2004: 147).

3.2.1.6. Kilise Tepe 2

Salyazı Köyü'nün içerisinde, anakaya üzerindeki tepesi düz bir sırtta yer alan höyükte Sagona, Erken Tunç, Demir Çağı ve Helenistik-Roma dönemlerine ait keramikler tanımlamıştır (2004: 151-152).

3.2.1.7. Örenşar (Viranşehir) Yerleşimleri

Köse'ye bağlı Örenşar Köyü'nün yaklaşık 3 km batısındaki kuzey-güneybatı doğrultulu küçük dere etrafında güneyden kuzeye doğru sırasıyla 4-2-1-3 şeklinde, bir yay biçiminde dizilmişlerdir (Şekil 3.28). Örenşar 1, 2 ve 4 yerleşimleri Bayburt-Köse yolunun güneyinde, 3 ise kuzeyinde bulunmaktadır. Örenşar 1 yerleşimi aynı zamanda eski Örenşar Köyü kalıntılarını da içermektedir (A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 152). Örenşar 2 höyüğünün kaçak kazılar ile yoğun bir tahribata uğradığı görülmektedir (Şekil 3.29). Bütün Örenşar yerleşimleri oldukça düz ve sulak, tarım ve hayvancılığa uygun bir konumda kurulmuşlardır. Bu höyüklerde yapılan çalışmalarda bu alanların Erken Tunç Çağı'ndan başlayarak Helenistik-Roma dönemleri de dahil olmak üzere yerleşim gördüğü tespit edilmiştir (A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 152; Çiğdem, 2008: 58-59).

Şekil 3.28: Örenşar yerleşimlerinin dizilişi.

Şekil 3.29: Uydu fotoğrafından Örenşar 2 Hüyükünün tahribatı.

3.2.1.8. Karakilise Tepe

Köse'ye bağlı Kabaktepe Köyü'nün yaklaşık 800 m güneyinde yer alan höyük ortalama 80 x 50 x 5 m boyutlarındadır. Alanda yapılan araştırmalarda Demir Çağı ve Helenistik-Roma dönemlerine ait keramik örnekleri tanımlanmıştır (A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 156; Çiğdem, 2008: 59).

3.2.1.9. Çengiler Tepe

Kelkit-Köse karayolunun 12. km'sinde Kelkit'e bağlı Güneyçevirme Köyü'nün yaklaşık 1 km güneyinde (Çiğdem, 2008: 57). bir boyunla bağlanmış iki tepeden oluşan höyük alanında Tunç, Demir Çağları, Helenistik-Roma dönemleri, Ortaçağ ve Yakın Dönem seramikleri tespit edilmiştir (2004: 158-159).

3.2.1.10. Ortaköy Tepesi

Şiran İlçesi'nin 6 km güneydoğusunda, Karaşeyh Köyü'nün yaklaşık 2.5 km doğusunda, Firdevs Hanım Kümbeti'nin ve anayolun hemen kuzeyinde (Çiğdem, 2008: 55) Kümbet Tepe adıyla da anılan yüksekçe bir tepeden oluşmaktadır (Şekil 3.30). Bölgenin önemli yerleşimlerinden biri olduğunu vurgulayan Çiğdem, alanda bol miktarda Karaz, Demir Çağı, Roma Dönemi ve Ortaçağ keramikleri tanımlamıştır (Çiğdem, 2008: 55).

Şekil 3.30: Kümbet Tepe olarak da anılan Ortaköy Tepesi

3.2.1.11. Karaköy Höyük

Şiran'ın yaklaşık 3 km kuzeydoğusunda, Fatih Mahallesi'nin 800 m kuzeyinde yer alan höyük 120 x 95 x 7 m ölçülerinde olup tepesinde bir kaçak kazı çukuru yer almaktadır (Şekil 3.31). Höyük üzerinde seramik parçaları oldukça fazla olup bunların bir kısmı bezemelidir ve bu örnekler Erken Tunç, Demir Çağı, Roma Dönemi ve Ortaçağ'a tarihlenmektedirler (Çiğdem, 2008: 56).

Şekil 3.31: Şiran, Karaköy Höyük'ün konumu

3.2.1.12. Maltepe Höyük

Köse ilçesinin yaklaşık 3 km güneydoğusunda, eski Bayburt yolunun hemen kuzeyindeki doğal bir tepenin üzerinde konumlanmaktadır (Çiğdem, Özkan ve Yurttaş, 2003: 174). Höyüğün etrafı tarlalarla çevrilidir. Yüzeyde bulunan yoğun seramik parçaları Karaz, Demir Çağı, Roma Dönemi ve Ortaçağ'a aittir (Çiğdem ve diğ., 2003: 174).

3.2.2. Tümülüsler

3.2.2.1. Çeştepe Tümülüsü

Kelkit'e bağlı Eskikadı Köyü'nün yaklaşık 700 m güneydoğusunda, 200 m yükseklikteki doğal bir tepenin üzerinde yer alan tümülüs, ortalama 40 x 43 m boyutlarındadır (Çiğdem, 2008: 74). Tümülüsün tepe noktasında oldukça büyük bir kaçak kazı çukuru görülebilmektedir. Çiğdem, tümülüsü Roma Dönemine tarihlendirmenin yanlış olmayacağını düşünmektedir (Çiğdem, 2008: 75).

3.2.2.2. Tilkitepe Tümülüsü

Köse'nin yaklaşık 2.5 km güneyinde, anayolun yaklaşık 700 m batısındaki doğal bir tepenin üzerindedir. Tümülüs 5 yüksekliğe ve 15 m çapa sahiptir (Çiğdem, 2008: 75). Kaçak kazılar sonucunda tümülüsün mezar odasına girilmiş ve yapı tahrip edilmiştir. 6.70 m uzunluğundaki dromos, 0.90 m genişliğinde bir girişe sahiptir ve mezar odası ise 2.00 x 1.13 ebatlarındadır (Yurttaş, 2008: 74). Düzgün kesme taştan

harçsız duvarlara sahip yapının Geç Roma-Erken Bizans dönemlerine tarihlendirilmesi mümkün gözükmemektedir (Çiğdem ve diğ., 2003: 174).

3.2.3. Askeri Yapılar

3.2.3.1. Kaletepe Höyük

Kelkit'e bağlı Öğütlü Köyü'nün 1.5 km kuzeydoğusunda, Balıklı Köyü'nün yaklaşık 1.9 km batısında, Nalbant Köprüsü'nün hemen güneybatısında konumlanmaktadır. Höyüğün hemen kuzeyinden Balıkhör Deresi geçmektedir ve höyük ortalama 45 m yüksekliğindeki doğal bir tepenin üzerinde yer almaktadır (Çiğdem, 2008: 58) (Şekil 3.32). Tepenin doğal şeklini takip eden yaklaşık 286 m uzunluğunda bir koruma duvarının temel seviyesinde kalıntıları görülebilmektedir. Höyük alanında Karaz, Demir Çağı, Roma Dönemi ve Ortaçağ seramikleri tanımlanmıştır (Çiğdem, 2008: 58).

Şekil 3.32: Kelkit, Kaletepe Höyük.

3.2.3.2. Satala Antik Kenti

Satala, Gümüşhane'ye bağlı Kelkit İlçesi'nin 26 km güneydoğusunda bulunan modern Sadak Köyü sınırları içerisinde lokalize edilmiştir (Çiğdem, 2008: 76; A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 69; Lightfoot, 1990: 26; Kaymakçı, 2017:62). Konumu itibariyle Sadak Köyü ve Satala arkeolojik alanı, güneyindeki Erzincan il merkezine 70, kuzeydoğusundaki Bayburt il merkezine Beşpınar Vadisi üzerinden 65, kuzeyinde bulunan Gümüşhane şehir merkezine Kelkit üzerinden yaklaşık 85 ve en kuzey noktasına, Trabzon Limanı'na ise yaklaşık 180 km uzaklıktadır. Satala, Karadeniz

Bölgesi'nin Doğu Bölümünün güney-güneybatı sınırına yakın bir konumda, başka bir ifade ile Anadolu'nun kuzeydoğusunda bulunmaktadır.

Roma'nın geleneksel doğu sınırını oluşturan Fırat Hattı'nın korunması amacıyla Roma; Melitene, Samosata ve Zeugma'da askeri alanlar inşa ettirerek buralara lejyonlarını yerleştirmiştir (Yıldırım, 2012: 47). Nehrin stratejik noktalarına konumlandırılan bu askeri kaleler sayesinde Fırat Vadisi'nin batısında kalan Roma topraklarının güvenliği sağlanmış ve Roma'nın Anadolu'daki hegemonyası güçlenmiştir. Ancak, bu kontrolün ve üstünlüğün tamamlanabilmesi için bu sınırın kuzey kanadının da güvence altına alınması gerekmektedir ve bu açıdan kuzeye bir lejyon kalesinin yerleştirilmesi stratejik bir zorunluluktur (Lightfoot, 1998: 277). Pergamon kralı Attalos'un vasiyeti neticesinde MÖ 129'da Anadolu topraklarının bir kısmının yönetimini ilk defa ele alan Roma (Kaya, 2005: 14), sonraki on yıllarda doğuya doğru ilerlemeye başlamış ve bu ilerleyişin sonucunda doğuda Part ve Armenia krallıkları ile sıkı ilişkiler içerisine girmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda Romalı yöneticiler, doğunun kesin kontrolünü amaçlayan politikalarla Kuzeydoğu Anadolu ve Fırat Hattı'nda yatırımlar yapmışlardır. Bu yatırımlardan biri olan Satala, Kommagene-Kapadokya limeslerindeki dört lejyon kalesinden en iyi korunmuş olanıdır ve bu Roma Kalesi Fırat Nehri üzerindeki aksine, dağlık alandaki yüksek bir yaylada kurulmuştur (Lightfoot, 1998: 276). Roma'nın doğu politikasının gelişimi sonucunda ortaya çıkan Satala Karargahı, istilacıların doğudan Küçük Asya'ya girebilecekleri kuzey yollarını kontrol edebilecek bir kale olarak tasarlanmıştır (Bryer ve Winfield, 1985:33). Mitford, bu stratejik noktanın Satala olarak seçilmesinde, buranın kuzeydoğu ve güneydoğuya açılan vadilere hakim bir konumda bulunmasının önemli olduğunu vurguladıktan sonra; buranın yine de ücra ve izole, aynı zamanda rakımı itibariyle kışların çok ağır yaşandığı bir alan olmasından hareketle Satala seçiminin gizemli olduğunu belirtmektedir (Aktaran: Lightfoot, 1998: 276). Satala konumunun Mitford'un vurguladığı gibi olumsuz yanları olsa da bir kavşak noktası olma özelliği burayı ön plana çıkarmış olmalıdır. Bu alan, Anadolu'nun kuzeydoğusundaki iki önemli yolun kesiştiği bir noktada bulunmaktadır; bu yolların biri Nicopolis ve Satala üzerinden Ankyra'ya, Kuzey İran'a ve Kafkaslar'a ulaşan doğal doğu-batı yoludur. Diğeri ise çoğunlukla Roma'nın doğu sınır hattını yani Fırat Vadisi'ni izleyen ve Melitene,

Samosata, Zeugma ve Satala gibi askeri merkezleri Trabzon Limanı'na bağlayan kuzey-güney yoludur (Drahor, Kurtulmuş, Berge, Hartmann ve Spiedel, 2008: 260). Antik ve modern yolların çoğunlukla nehir vadilerini takip ettikleri bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda günümüzde de hala aktif olarak kullanılan ve çoğunlukla Fırat'ın yatağını takip ederek ilerleyen kuzey-güney yolunun Roma Dönemi'ndeki güzergahtan çok farklı olmadığını düşünmek yanlış olmasa gerektir. Satala'dan Erzincan Ovası'na ulaşan ve bu ova üzerinde güneydoğu yönünde ilerleyen modern ana yoldan güneybatıya doğru uzanan yola girildiğinde kısa bir süre sonra oldukça dar Fırat Vadisi'ne ulaşılır. Bu vadi boyunca ilerleyen yol, Kemah'a ulaştıktan sonra Kemaliye üzerinden Malatya'ya, sonrasında ise daha güneydeki Samsat'a ve Gaziantep'in Nizip ilçesi yakınlarındaki Zeugma'ya ulaşır.¹⁷ Jeopolitik konumu itibarıyla Satala lejyon kalesi, Roma'nın Armenia, Kuzey Persia ve Kafkas bölgesine yaptığı seferlerinde bir merkez üs görevi görmüştür (Drahor ve diğ., 2008: 261).

Satala'ya ilk defa ne zaman bir lejyon birliğinin yerleştirildiği kesin değilse de Russell'in belirttiği Nero'nun idaresi boyunca, Armenia Savaşı'nda (MS 52-63), Corbulo'nun burada geçici bir kamp kurduğu fikri kabul edilmektedir (Russell, 1987: 249; Lightfoot, 1998: 277; A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 69). Lightfoot'a göre Romalılar sonraki yıllarda kuzeydoğu bölgesinde bir kalıcı kamp kurmak istediklerinde bir alışkanlık ve gelenek olarak aynı alanı tercih etmişlerdir (Lightfoot, 1998: 277). Nitekim MS I. yüzyılın sonlarında imparator Vespasian'ın emriyle Satala'da kalıcı bir lejyon kalesi inşa edilmiş ve alan hem askeri hem de sivil olarak hızlı bir gelişme ve büyüme içerisine girmiştir (Drahor ve diğ., 2008: 261). İmparator Nero döneminde doğuda çıkan karışıklıklar Roma askeri birliklerinin doğuya kaydırılmasına sebep olmuş ve Domitius Corbulo, Roma ordusunun komutanlığına getirilerek Armenia Savaşı'na katılmıştır (Kaya, 2004: 93). Nero'nun doğu ordularının komutanlığına getirdiği Corbulo ve Paetus, Armenia topraklarında hakimiyeti sağladıktan sonra Part topraklarında çok şiddetli bir mücadeleye girişmişlerdir (Yıldırım, 2013: 171). Cassius Dio'nun Augustus tarafından kurulduğunu belirttiği Legio XV Apollinaris MS I. yüzyılın üçüncü çeyreğinin başlarında Part Savaşı için doğuya gönderilmiştir ve sonrasında ise Yahudi Savaşı için doğuda tutulmuş, nihayet MS 71'de ana merkezine;

¹⁷ Harita Genel Müdürlüğü, HGM Küre, programından faydalanılmıştır.

bugünkü Viyana yakınlarındaki Carnuntum'a geri dönmüştür (Wheeler, 2000: 259-300). MS 114 yılına kadar Carnuntum'da konuşlanan legion, bu tarihlerde Trajan'ın Mezopotamya seferine katılmış ve hemen sonrasında ise imparator Hadrian'ın emriyle kalıcı olarak Satala'ya yerleştirilmiştir (Chalupa, 2016: 84; Wheeler, 1998: 259-308). Octavian tarafından kutsal koruyucusunu onurlandıran bir isim ile kurulan (Swan, 2004:163) Apollinaris lejyonunun Satala'daki varlığı, Yorke ve Hogarth'ın üzerinde XV Apollinaris'in damgasının bulunduğu kiremitleri 1894'te bulmasıyla ilk defa kesinlik kazanmıştır (Lightfoot, 1998:275). Satala askeri alanı genellikle Legio XV ile anılsa da bu birliğin dışında Satala'da başka lejyonlar da konuşlanmışlardır. MS 70 yılında imparator Vespasianus tarafından kurulduğu bilinen Legio XVI Flavia Firma (Yıldırım, 2013: 173), MS 75'ten hemen sonra Satala'ya varmış, bir süre burada kaldıktan sonra, Part savaşına katılmak üzere daha güneydeki Samosata'ya aktarılmıştır (Lightfoot, 1998: 277) 20.yüzyılın başlarında bölgede araştırmalar yapan Anderson, Vespasian'ın Armenia Minor'ı ilhak ettikten sonra burayı Kappadokia yönetiminde Galatia Eyaleti'ne ilave ettiğini belirtmektedir (Anderson, 1903: 87). Flavia Firma legionu, Satala'da kaldığı sürede hem Armenia Krallığı'nın hem de bölgedeki askeri ve ticari yolların denetimini ve güvenliğini sağlamak gibi görevler üstlenmiş olmalıdır (Yıldırım, 2013: 173). Yazıtlardan bahsi geçen bu legionun buradaki varlığı kanıtlanmıştır (Mitford, 1998: 269). Ancak Legio II Armeniaca ve Legio IV Scythica'nın Satala'daki kesin varlıkları tartışmalı olup belki bir süreliğine bu alanda bulundukları düşünülmektedir (Şenocak, 2014: 50).

Satala antik yerleşiminin ne zaman terk edildiği konusunda bir görüş birliği bulunmamaktadır. Wheeler, Legio XV'in en azından MS 395 dolaylarına kadar Satala'da kaldığını belirtmektedir (Wheeler, 1998: 259-308). Mitford kalenin hemen yanında gelişen Grek şehrinin en azından Justinian dönemine kadar varlığını sürdürdüğünü, Geç Antik Dönem'de alanın bir daha yeniden inşa edilmemek üzere tamamen terk edildiğini vurgularken (Mitford, 1998: 269). Lightfoot, MS 5. yüzyıl başlarında lejyonun hala burada olduğunu ve 6.yüzyılda da legion kalesinin askeri önemini koruduğunu belirtmektedir (Lightfoot, 1998: 277).Nitekim bu doğrultuda Justinian dönemi tarihçilerinden Prokopius, eserinde Satala'nın kale duvarlarının başlangıçta kötü bir işçilikle inşaa edildiğini ve zaman içerisinde harabeye dönüştüğünü

belirterek, Justinian'ın burada güçlü yeni bir koruma duvarı yaptırdığını vurgulamaktadır (Prokopius, Buildings, 197). Fakat Prokopius bu dönemde buradaki lejyon varlığı hakkında bilgi vermez. Prokopius'un, Justinian dönemindeki askeri faaliyetleri anlattığı diğer eseri de Satala hakkında eşsiz bilgiler sunmaktadır. Yazar bu eserinde Sasanilere karşı Roma ve müttefiki Armenia Krallığı'nın Satala ve çevresindeki Pers güçleriyle olan mücadelesini anlatır (Prokopius, History of Wars I-II, 133-135) (bk. Bölüm 2).

Sadak Köyü batı yönündeki bir tepenin altındaki eğimli yamaçta, bol bir su kaynağının yakınında kurulmuştur ve bu su kaynağının antik yerleşke için de motive edici olduğu muhtemeldir (Lightfoot, 1998: 277). Bugün büyük bir kısmı modern Sadak Köyü'nün altında bulunan (A. Sagona ve C. Sagona, 2004: 69) Satala antik kentindeki araştırmalar oldukça eskiye dayanmaktadır. Satala isminin antik kaynaklarda sıklıkla anılmasının arkeoloji biliminin erken dönemlerinden itibaren bu alanın keşfi ve araştırılması noktasında ilgi ve merak uyandırdığı açıktır. Nitekim alandaki ilk kapsamlı kazı ve araştırma çalışması Trabzon'daki İngiliz konsolos vekili Alfred Biliotti tarafından 1874 yılında gerçekleştirilmiştir (A. Sagona ve C. Sagona, 69; Lightfoot, 274). Yüzyıl sonra Anatolian Studies'te Mitford tarafından yayınlanan Biliotti'nin bu çalışmasının raporu (Lightfoot, 1998: 274), Lightfoot ve Mitford'un da vurguladığı gibi Satala arkeolojik alanının 19.yüzyıl sonlarında bugüne göre çok daha iyi korunmuş bir durumda olduğundan, en doğru kayıtları ve tanımlamaları içermektedir (Mitford, 1998: 268; Lightfoot, 1998: 278). Bu açıdan Satala Antik Kenti'nin anlaşılmasında Biliotti'nin raporu önemli bir yere sahiptir.

Satala Antik Kenti'ni oluşturan temel yapı sistemleri; kale, sivil yerleşim, "bazilika" , su toplama havuzu ve alan çevresindeki gözetleme kuleleri gibi diğer yapılardan oluşmaktadır (Lightfoot, 1989: 299-309; Çiğdem, 2008: 76). Satala kale duvarları yaklaşık 16 hektarlık bir alanı kaplamakla birlikte neredeyse tamamen yok olmuş durumdadır, ancak temel seviyesinde duvar izleri takip edilebilmektedir (Lightfoot, 1989: 300). Satala kale duvarlarının günümüzde görebildiğimiz izlerini, Prokopius'a dayanarak Justinian Dönemi'ne tarihlendirmek mümkün gözükmemektedir. Nitekim yazar, Justinian'ın buradaki harabe durumundaki kaleyi yıktırarak yerine yüksek ve güçlü yeni bir kale yaptırdığını aktarmaktadır (Prokopius, Buildings, 197).

Kale duvarlarının yapımında özellikle temelde ve köşelerde düzgün kesme taşlar olmak üzere moloz taşların da harçla birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Kalenin kuzey duvarına paralel akan derenin hemen karşı kıyısındaki yamaçlarda bir sivil yerleşimin olduğu Lightfoot tarafından ileri sürülmüştür (Lightfoot, 1989: 301). Antik Roma askeri alanlarının nüfus bakımından oldukça hareketli, ticari faaliyetlerin yoğun olduğu merkezler olarak düşünülmelidir. Başka bir deyişle bu alanların bulunduğu yöredeki en zengin sosyo-kültürel ve ekonomik yapılar olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Satala'da kale duvarlarının hemen ötesinde zengin bir sivil yerleşimin geliştiği akla yatkın gelmektedir.

Satala'nın şüphesiz en çok dikkat çeken ve tartışılan yapısı bazilika ya da su kemeri olduğu düşünülen büyük oranda yıkılmış kalıntıdır (Şekil 3.33).

Şekil 3.33: Satala Antik Kenti

Antik şehrin yaklaşık 1 km güneydoğusunda yer alan bu yapının şehre su taşıyan bir su kemerinin kalıntısı olduğu fikri yaygın olsa da Biliotti ve Lightfoot buranın bir bazilika yapısı olduğunu vurgulamışlardır (Mitford, 1974: 228; Lightfoot, 1989: 301). Ancak yapının kesin işlevinin anlaşılabilmesi için yapı ve çevresinde kazı çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Satala kentinin su ihtiyacını karşıladığı anlaşılan bir su toplama havuzu köyün hemen batısındaki bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Kabaca 80x60 m boyutlarındaki bu yapı düzgün kesme taş bloklardan inşa edilmiştir. Bunların

dışında Satala'nın güvenliğini destekleyen gözetleme kulelerinin alanı çevreleyen tepeler üzerinde konumlandığı bilinmektedir.

Satala'nın yöre tarihinin oluşumundaki etkisi oldukça büyüktür. Roma'nın doğu yayılımındaki mihenk taşlarından biri olan antik kentte son yıllarda kazı çalışmaları başlatılmış olup, bu çalışmaların neticeleri alanın daha sağlıklı değerlendirilmesini sağlayacaktır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Yöre coğrafyasının Bayburt ve Gümüşhane çevrelerindeki hem tarih öncesi, hem de tarihi çağlarının gelişimindeki rolü oldukça büyüktür. Yapılan çalışmalar neticesinde yöredeki Kalkolitik ve Tunç Çağı yerleşimlerinin çoğunlukla ovalık alanları sulayan ırmaklar ekseninde toplandığı anlaşılmıştır. Araştırmalar, Demir çağlarında ovalık alanların kullanımının devam ettiğine ancak yörede yoğun bir kale inşa faaliyetinin yaşandığına işaret etmektedir. Helenistik ve Roma dönemlerinde de ovalık alanların yerleşim için tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bu alanların birçoğunun Helenistik Dönem öncesinde de iskan gördüğü keramik örneklerine dayanılarak ortaya konulmuştur. Helenistik-Roma seramik örneklerinin görüldüğü alanlar içerisinde 10'ar merkezle Mormuş Ovası, Sadak Köyü çevresi ve Kelkit-Köse düzlükleri öne çıkarken, Hart ovası 2 ve Haho Vadisi 5 alanla bu dönemi temsil etmektedir (bk. Ek 1). Bu alanların bazılarının çevresine göre daha yüksekte kurulmuş birer kale-höyük niteliğinde olduğu saptanmıştır. Bu doğrultuda yörede Demir Çağlarından itibaren bir güvenlik probleminin yaşandığı ileri sürülebilir. Bayburt- Gümüşhane coğrafyasındaki yerleşim yoğunluğu geçmişte olduğu gibi bugün de bahsedilen ovalık alanlar ve etrafında şekillenmiştir. Bu alanların konumlarına bakıldığında, bu düzlük arazilerin kuzeyden Gümüşhane ve Soğanlı Dağları, güneyden ise Otlukbeli Dağları ile sınırlandığı görülmektedir. Birbirine paralel bu iki ana sıradağ hattı arasında kuzeydoğuda Çoruh, güneydoğuda ise Kelkit Havzası uzanmaktadır ve bu yüksek engebeli arazi aynı zamanda havzaların su çizgilerini belirleyen temel faktördür. Yukarı Fırat Vadisi' nin kuzey sınırını da oluşturan Otlukbeli Dağları'nın Roma'nın kuzey hattını oluşturan sınırı olduğu önerilebilir. Nitekim bu dağ sırasının batı köşesine yakın bir konumda yer alan Satala Kalesi ile doğu köşesinde bulunan Alavlu Karargahı arasında bir bağ kurmak mümkün gözükmemektedir. Tarafımızca yapılan yüzey araştırmalarında Satala ile Alavlu arasında 14 askeri yapı tespit edilmiştir (bk. Şekil 2.10). Bu yapıların bazıları kale niteliğinde iken, bazıları boyut itibariyle birer gözetleme kulesi görünümündedir. Bahsedilen bu yapıların koruma duvarları genellikle harçsız moloz taş örgülü olup, seramik örnekleri açısından fakirdirler. Bu alanlarda gelecekte yapılacak çalışmalar ile Otlukbeli Dağları'nın Roma'nın Fırat Hattı içerisindeki rolü daha iyi anlaşılabilecektir. Bu doğal sınırların yörenin askeri tarihindeki yerinin anlaşılabilmesi, bölge tarihinin

değerlendirilmesinde yeni bir bakış açısı getirecektir. Ancak bu hatlar üzerindeki askeri yapıların tarihlendirilmesi konusunda daha detaylı çalışmalara ihtiyaç olduğu açıktır. Bu yapılardan sadece Satala'nın Roma yapısı olduğu kesin olarak bilinmektedir. Alavlu Düzü Karargahı, kesin olmasa da Doğu Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. Bu noktada karşımıza çıkan bir problem ise Roma'nın kuzeydoğu-doğu mimarisi ile batı mimarisi arasındaki büyük değişimdir. Başka bir ifadeyle batıdaki oldukça kaliteli ve özenli inşa edilmiş anıtsal Roma yapılarını veya şehirlerini doğuda görebilmek mümkün değildir. Bu açıdan Roma'nın doğu topraklarındaki yatırımlarının gösterişten uzak ve sade olduğu fikri ortaya çıkmaktadır. Nitekim Satala'nın koruma ve konut duvarlarına bakıldığında moloz taş örgülü basit yapılar olduğu görülmektedir. Kısaca, Roma'nın doğu mimarisinin parametreleri Bayburt-Gümüşhane yöresinde yeniden değerlendirilmeli ve bu doğrultuda bahsi geçen yapıların mutlak tarihlendirmesinin yapılması gerekmektedir.

Anadolu'nun kuzeydoğu toprakları içerisinde yer alan Bayburt ve Gümüşhane çevresinin tarihi çağları, elimizde bulunan verilere göre Roma İmparatorluğu ile başlamaktadır. Bu yazılı bulguların çoğunluğu ise yöredeki en önemli Roma izi olan Satala arkeolojik alanından gelmektedir. Mitford Satala'da bulunan mezar taşları üzerindeki yazıtları yayınlayarak bölgenin tarihi çağlarına ışık tutmuştur. Bunun dışında Bayburt'un Mormuş Ovası'nda bulunan Büyüktepe Höyük'te Sagona tarafından yapılan kazılarda bir pithosun omuz kısmında muhtemelen eşyanın sahibi olan veya onu yapan kişinin ismi "Vakrianus" şeklinde görülmektedir. Geç Helenistik dönemde önemli bir merkez olduğu sanılan Büyüktepe Höyük'te bulunan antik Yunanca bu küçük yazıt bölgede keşfedilen az sayıdaki yazılı eserden biridir. Yöre ile ilgili diğer önemli bir bilgi kaynağı ise antik yazarların eserleridir. Ksenophon, Strabon, Prokopius gibi antik yazarlar yörenin coğrafyası, toplumları ve sosyo-kültürel yapısı hakkında çok değerli bilgiler sunmuşlardır. Ancak bu eserlerde geçen antik dönem coğrafya isimleri ile günümüz coğrafya isimlerinin bağdaştırılması, başka bir ifadeyle antik şehir veya bölge isimlerinin konumlandırılması konusunda büyük problemler bulunmaktadır. Bu konuda Tabula Peutingeriana gibi antik haritalar yol gösterici olsa da coğrafik konumlandırmada yetersiz kalmaktadır. Farklı görüşler olsa da genellikle Bayburt'a yerleştirilen antik Gymnias, Sinoria ve hatta Baiberdon isimlerinin kesin konumları

elimizdeki verilerle net olarak tespit edilememektedir. Benzer şekilde Gümüşhane çevresine yerleştirilen Makronlar ve Khalybesler gibi toplulukların buradaki varlıklarını kesin olarak kanıtlayacak bulgular bulunmamaktadır. Antik kaynaklarda geçen topluluk, kale, yeryüzü şekilleri veya şehirlerin toponimleri ve konumlandırmaları yine bu kaynaklardaki coğrafik tanımlamalardan ve mesafelerden yola çıkılarak yapılmaya çalışılmıştır.

Yörede yapılan yüzey araştırmaları da yörenin iskan tarihinin anlaşılmasında önemli bir role sahiptir. Seramik tipolojileri doğrultusunda yörede incelenen arkeolojik alanların rölatif tarihlendirilmesi yapılmış olup bunların 54 tanesinde Helenistik-Roma izleri tespit edilmiştir. Ancak yöredeki bir diğer problem ise Helenistik Dönem ve Roma Dönemi seramiklerinin ayırımındaki zorluklardır. Bu nedenle tarafımızca ve daha önce yapılan çalışmalarda alan tarihlendirmesinde genellikle Helenistik-Roma ifadesi tercih edilmiştir. Bahsedilen bu ayırımın yörede net bir şekilde yapılabilmesi için yüzey araştırmaları neticesinde tespit edilen alanlardan konumu ve yüzey buluntuları gibi öğeler açısından dikkat çeken ve ön plana çıkan alanlarda arkeolojik kazı çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Tarafımızca incelenen bu alanlardan Bayburt-Mutlu Köyü'nde yer alan ve yoğun bir tahribata uğramış Tepir Tepe ve Örence Höyük yerleşimleri, Yeniköy sınırları içerisinde bulunan Alavlu Düzü Karargah Alanı ve Cıngıl Çeşmesi Harabeleri, Mormuş Ovası üzerindeki Söğütlü ve Tepecik Höyükleri, Kaçkarların eteklerinde kurulmuş bir kale görünümüne sahip Yazıyurdu Köyü Kalesi gibi alanlar; yüzey buluntuları, konumları ve yapı izleri açısından dikkate değer alanlar olup arkeolojik kazılar veya sondajlarla buralarda daha detaylı araştırmaların yapılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Akgül Ç.H. (2016). "Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Prehistoryası: Bir Terra Incognita Analizi". *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (21), 9-26.
- Anderson, J. G. C. (1903). *A Journey of Exploration in Pontus*. Oxford: Forgotten Books.
- Ainsworth, W.F. (1842). *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*. London: John W. Parker Yayınevi.
- Astin, A. E., Walbank, F. W., Frederiksen, M. W., Ogilvie, R. M. (Eds.). (1989). *The Cambridge Ancient History Volume 8: Rome and the Mediterranean to 133 BC*. Cambridge: Cambridge University Press
- Atalay, İ. (1989). "Pleistosen Sonu ve Holosen Başlarında Anadolu'nun Paleocoğrafya Şartlarına Genel Bir Bakış". *Coğrafya Araştırmaları Dergisi (DTCF)*, 4(4), 7-20.
- Atlan, S. (2018). *Roma Tarihi'nin Ana Hatları: I Kısım Cumhuriyet Devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Avcı, S. (1995). "Bayburt İlinde Nüfusun Gelişimi ve Dağılışı". *Türk Coğrafya Dergisi*, (27), 159-177.
- Bikoulis, P. (2015). "Evaluating the Impact of Black Sea Flooding on the Neolithic of Northern Turkey". *World Archaeology*, 47(5), 756-775.
- Bilgiç, E. (2012). "MS III. Yüzyıl Roma-Sasani İhtilaflarına İlişkin Bir Değerlendirme: Pers Kralı I.Şapur'un Roma İmparator'u Valerianus'u Esir Alması". *Mediterranean Journal of Humanities*, (2), 25-34.
- Birinci, S. (2015). *Bayburt İlının Coğrafyası, Fiziki-Beşeri-Ekonomik*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bournotian, G. A. (2011). *Ermeni Tarihi: Ermeni Halkının Tarihine Kısa Bir Bakış*. (çev.: Ender Abadoğlu). İstanbul: Aras Yayıncılık.
- Bryce, T. (2003). *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East: The Royal Correspondence of the Late Bronze Age*. London: Routledge.
- Bryer, A., Windfield, D. (1985). *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontus*. Washington: Dumbarton Oaks.

Burney, C., Lang, D. M. (2001). *The Peoples of the Hills, Ancient Ararat and Caucasus*. London: Phoenix Press.

Bozkuş, Y. D., Küçüker, S. D. (2011). *Armenia: Ermeniler ve Armenia Bölgesinin Eskiçağ Tarihi*. Ankara: Genesis Kitap.

Chalupa, A. (2016). "The Origins of the Roman Cult of Mithras in the Light of New Evidence and Interpretations: The Current State of Affairs". *Archeologické Rozhledy*.1(24), 65-96.

Cook, S. A., Adcock, F.E., Charlesworth, M.P. (Eds.). (1989). *The Cambridge Ancient History: Rome and Mediterranean to 133 BC*. (vol. 8). London: Cambridge At The University Press.

Cuinet, V. (1892). *La Turquie D'asie*. Paris: Tom Premier.

Çiğdem, S. (2008). *Gümüşhane Bölgesinin Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları*. Erzurum: Gümüşhane Valiliği Yayınları.

Çiğdem, S. (2011). "Roma-Parth İlişkilerinde Elegeia/Erzurum ve Çevresi". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(46), 97-118.

Çiğdem, S., Emir, O., İlhan, H. (2018). "Yüzey Araştırmaları Işığında MÖ II. Yüzyıldan MS 10. Yüzyılın Başlarına Kadar Bayburt ve Çevresi". *KAREN*. 4(6), 241-266.

Çiğdem, S., Emir, O., İlhan, H. (2017). "Prof. Dr. Recep Yıldırım'a Armağan". Pınar Pınarcık, Bilcan Gökçe, M. Salih Erkek ve Sena C. Kandal (Eds.). *Yüzey Araştırmaları Işığında Tarih Öncesi Dönemlerde Bayburt ve Çevresi*(ss. 161-173). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Çiğdem, S., Özkan, H., Yurttaş, H. (2003). "2002 Yılı Gümüşhane ve Bayburt İlleri Yüzey Araştırması". *21.AST II*, (26-31 Mayıs 2003 Ankara), içinde (ss.167-179), Ankara.

Çiğdem, S., Yurttaş, H., Özkan, H. (2010). "2009 Yılı Bayburt Yüzey Araştırması". *28.AST I*, (24-28 Mayıs 2010 İstanbul), içinde (ss.155-175), İstanbul.

Çiğdem, S., Yurttaş, H., Özkan, H. (2014). "2012 Bayburt Yüzey Araştırması". *31. AST 2*, (27-31 Mayıs 2013 Muğla), içinde (ss.19-30), Muğla.

Çiğdem, S., Yurttaş, H., Özkan, H., Öztürk, N. (2014). "2013 Bayburt Yüzey Araştırması". *32. AST I*, (2-6 Haziran 2014 Gaziantep), içinde (ss.69-81), Gaziantep.

Çiğdem, S.,Özkan, H., Yurttaş, H. (2015). "2014 Bayburt Yüzey Araştırması".33. *AST I*,(11-15 Mayıs 2015 Erzurum), içinde (ss.119-137), Erzurum.

Çiğdem, S.,Özkan, H., Yurttaş, H. (2016). "2015 Bayburt Yüzey Araştırması Raporu".34. *AST II*,(23-27 Mayıs 2016 Edirne),(ss.161-175), Edirne.

Çiğdem, S.,Özkan, H., İlhan, H., Yurttaş, H., Öztürk, N. (2018)."Bayburt İli 2017 Yüzey Araştırması"36. *AST III*, (7-11 Mayıs 2018 Çanakkale), (ss.391-407), Çanakkale.

Çorbacı, H.Y.(2007). "Mersin Müzesi'nde Bulunan Megara Kaseleri". *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 169-186.

Daryaee T., Rezakhani K. (2017). King of the Seven Climes: A History of the Ancient Iranian World (3000 BCE - 651 CE) Touraj Daryaee (Ed.). *The Sasanian Empire*. Ancient Iran Series.

Dedeyab, G. (2015). *Ermeni Halkının Tarihi*. (Çev.: Şule Çiltaş Solmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Diakonoff Igor, M.(1984). *The Pre-History of Armenian People*, Anatolian and Caucasian Studies, Caravan Books, 1984.

Diakonoff, I., Kashkai, M. (1981). *Geographical Names According to Urartian Texts*. Wiesbaden, L. Reichert.

Diakov, V., Kovalev, S. (2008). *İlkçağ Tarihi-2: Roma*. (Çev., Özdemir İnce). İstanbul: Yordam Kitapevi.

Dikici, R. (2015). *The History of the Byzantine Empire*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Drahor, M.G., Kurtulmuş, T.Ö., Berge, M. A., Hartmann M., Spiedel, M. A. (2008). "Magnetic Imaging And Electrical Resistivity Tomography Studies In A Roman Military Instellation Found In Satala Achaeological Site, Northeastern Anatolia, Turkey", *Journal of Archaeological Science*, 35,259-271.

Drews, R. (1976). "The Earliest Greek Settlements On The Black Sea". *The Journal of Hellenic Studies*. vol: 96, 18-3.

Emir, O. (2014). *Hellenistik ve Roma Döneminde Pontos (MÖ IV. yy-MS III. yy.)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.

El-Ömerî, Ş. B. F. (2014). *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*. (Çev., Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.

Ergin, G. (2019). *Anadolu'da Roma Hakimiyeti Direniş ve Düzen*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Faulkner, N. (2015). *Roma: Kartalların İmparatorluğu*. (Çev., Çağdaş Sümer). İstanbul: Yordam Kitap.
- Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma-Antik Akdeniz*. (Çev., Suat Kemal Angı). Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Gabain, A.V. (2000). *Eski Türkçe'nin Grameri*, (Çev., Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gavaz, Ö. S. (2008). "Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I.Şuppiluliuma Döneminde Anadolu". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1(1), 21-39.
- Greatrex, G., Lieu S., (2002). *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars Part II AD 363–630: A narrative sourcebook*, London: Routledge
- Gündüzalp, N. (1981). "İçdoğu Karadeniz Bölgesinden Prehistorik Buluntular" (Bildiri), IX. Türk Tarih Kongresi, Ankara.
- Hamilton, W. J. (1842). *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*. London: Cambridge University Press.
- Harmankaya, S., Tanındı, O. (1997). *Paleolitik/Epipaleolitik Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri(TAY)*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Howell, S., Meurs, S. (2001). *Early Bronze and Iron Age Animal Exploitation in Northeastern Anatolia: The faunal remains from Sos Höyük and Büyüktepe Höyük*, BAR International Series 945, England: The Basingstoke Press.
- Howgego, C. (1998). *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*. (çev.: Oğuz Tekin). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Işıklı, M. (2011). *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü Çok Bileşenli Gelişkin Bir Kültürün Analizi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Intagliata E. (2019). "Geç Antik Çağ'da Tzanika'nın (Kuzeydoğu Anadolu) Sınır Savunma Sistemine İlişkin Notlar". *Belleten*, LXXXIII-297.
- Ivantchik, A. (2001). "The Current State of Cimmerian Problem". *Ancient Civilization*, 7 (7-8), 307-339.
- Kaya, M. A. (2004). "Roma Lejyonerleri ve Anadolu". *A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37 (24), 87-98.
- Kaya, M. A. (2005). "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(38), 11-30.

Kaymakçı, S. (2017). Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi ve Arkeolojisi (Lykos). Konya: Kömen Yayınları.

Korkmaz, M., Eker, F. (2013). "Kyzikos Antik Kenti 2006-2007 Kazı Sezonunda Ortaya Çıkarılan Pişmiş Toprak Kâseler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(25), 341-355.

Kökten, K. (1945). "Kuzey-Doğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri", *DTCF Dergisi*, 3 (5), 65-486.

Ksenophon. (2014). *Anabasis On Binlerin Dönüşü*. (Çev.: Sinem Ceviz). İstanbul: Parola Yayınları.

Lightfoot, C. S. (1990). "Roman Legions at Satala: A Frontier Fortress in North-East Turkey". Ankara: TÜTAV.

Lightfoot, C. S. (1998). "Survey Work at Satala: A Roman Legionary Fortress in North-East Turkey". *Ancient Anatolia: Fifty Years' Work by the British Institute of Archaeology at Ankara*. Roger Matthews (Ed.), Ankara: British Institute.

Loon, M. N. (1966). *Urartian Art: Its Distinctive Traits in the Light of New Excavations*. Netherlands: İstanbul Netherlands Historisch-Archaeologisch Instituut.

Macqueen, J.G. (1986). *The Hittites and Their Contemporaries in Asia Minor*. London: Thames And Hudson.

Mansel, A. M. (1971). *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Marro, C. (2008). "Ceramics in Transitions Chalcolithic Through Iron Age in the Highlands of the Southern Caucasan Anatolia". Karen S. Robinson and Antonio Sagona (Eds.), *Late Chalcolithic Ceramic Cultures in the Anatolian Highlands* (ss.9-23), Belgium: Peeters.

Mellaart, J. (1968). "Anatolian Trade with Europe and Anatolian Geography and Culture Provinces in the Late Bronze Age". *Anatolian Studies*, 18, 187-202.

Mitchell, S. (2001). *Anatolia Land, Men and Gods in Asia Minor: The Celts in Asia and the Impact of Roman Rule Volume I*. Oxford : Clarendon Press.

Mitford, T. (1998). "The Roman Frontier on the Upper Euphrates". Roger Matthews (Ed.), *Ancient Anatolia: Fifty Years' Work by the British Institute of Archaeology at Ankara*(ss.255-272) içinde. Ankara: British Institute.

Montesquieu. (2001). *Romalıların Yükselişi ve Düşüşü*. (çev. Ahmet Saki). İstanbul: Söylem Yayınları.

Newton, J. C. (2004). "The Environmental Setting". Antonio Sagona (Ed.), *Archaeology at the North-East Anatolian Frontier I, An Historical Geography and a Field Survey of the Bayburt Province*, (ss. 99-110) içinde. Belgium: Ancient Near Eastern Studies Supplement.

Özcan, T. K. (2014). "Augustus Dönemi'nde Armenia: Roma-Parth Hâkimiyet Mücadelesi" 33(56), 55 - 72.

Özey, R.(1994). "Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu: 23-25 Mayıs 1988". Rıfat Yıldız (Ed.), *Bayburt ve Çevresinin Coğrafi Özelliklerine Genel Bir Bakış*, (ss. 437-495) içinde. Ankara: Özkan Matbaacılık.

Özsait, M. (1982)."Anadolu'da Helenistik Dönem". Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, (II, 287). Ankara: Görsel Yayınları.

Palumbi, G. (2008). "Mid-Fourth Millennium Red-Black Burnished Wares From Anatolia: A Cross-Comparison" Karen S. Robinson and Antonio Sagona (Eds.), *Ceramics in Transitions Chalcolithic Through Iron Age in the Highlands of the Southern Caucasus and Anatolia*, (ss.39-55) içinde. Leuven: Peeters.

Paradeisopoulos, I. K. (2014). "Route and Parasangs in Xenophon's Anabasis". *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 54 (2), 220-254.

Paradeisopoulos, I. K. (2015). "Analogies between Xenophon's parasang and Hamilton's post-hour". *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 55, 353-390.

Petranos, A. (2014). *The Black Sea Region and Asia: Politics and International Relations: Alexander the Great in Central Asia*. Thessaloniki: International Hellenic University.

Piotrovsky, B. B. (1969). *The Ancient Civilization of Urartu*. Geneva: Nagel Publishers.

Plutarch. (1883). *Life of Alexander*. New York: Walden&Stowe.

Polo M. (2019). *Dünyanın Hikaye Edilişi: Harikalar Kitabı*. (Çev.: Işık Ergüden ve Z. Zühre İlkelen), İstanbul: Ötüken Yayınları.

Procopius. (1914). *History of the Wars I and II* (With an English Translation by H. B. Dewing) . London: William Heinemann.

Procopius. (1971). *Buildings* (VII. Kitap), (With an English Translation by H. B. Dewing). London: William Heinemann.

Retief, F. P., Cilliers. L. (2010). "The Death of Alexander The Great". *Acta Theological*, 7, 14-28.

Russell, J. R. (1987). *Zoroastrianism in Armenia*. Cambridge: Harward Uni. Press.

Ryan William, B. F. (2007). "The Black Sea Flood Question". *Status of the Black Sea Flood Hypothesis*. Dordrecht: Springer.

Sagona, A., Sagona, C. (2004). *Archaeology at the North-East Anatolian Frontier I, An Historical Geography and a Field Survey of the Bayburt Province*. Peeters, Belgium : Ancient Near Eastern Studies Supplement.

Sagona, A. (1990). "An Archaeological Survey of the Bayburt and Kelkit Regions, North-Eastern Anatolia: The Pre-Classical Period", *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı Antalya 1989*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Sagona, A. (1993). "Büyüktepe Höyük, 1992", *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı, I'* ,(ss.229-235), Ankara.

Sagona, A., Pemberton, E., Mcphee, I., Sagona, C. (1994). "Büyüktepe Höyük 1993 Activities", *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı, I'* ,(ss.161-165), Ankara.

Sinclair, T.A., (1989). *Eastern Turkey: An Architectural & Archaeological Survey II*. London: The Pindar Press.

Strabon. (2015). *Geographika*. (çev. Adnan Pekman). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Strechie, M. (2018). "Alexander the Great and the Clash of Ancient Civilizations". *International Conference Knowledge Based Organization*, 24(2), 421-426.

Swan, P. M. (2004). *The Augustan Succession: An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History Books 55-56 (9 B.C - A.D.14)*. New York : Oxford University Press.

Şenocak, M. B. (2014). *Anadolu'da Roma Lejyonları ve Askeri Birlikleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tarkan, M. T. (1971). *Yukarı Kelkit ve Çoruh Havzası (Doğal ve Beşeri Coğrafya Etüdü)*. Erzurum: Atatürk Üni. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Tekin, O. (2016). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınevi.

Tekin, O. (2007). Eski Anadolu ve Trakya: Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun İkiye Ayrılmasına Kadar (MÖ. 12.-MS 4. Yüzyıllar Arası). İstanbul: İletişim Yayınevi.

Ünsal, V. (2006). *Eskiçağda Çoruh Havzası* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yakar, Jak. (2007). *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi: Tunç ve Demir Çağlarında Kırsal Kesimin Sosyo-Ekonomik Yapısı*. İstanbul: Homer Kitabevi.

YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş. (1973). *İran Moğolları ve Altın Paraları*. İstanbul: Numismatik Yayınları.

Yazıcı, H. (1995). "Şehir Coğrafyası Açısından Bir İnceleme", *Türk Coğrafya Dergisi*, 30, 189-218.

Yıldırım, E. (2017). "MÖ II. Binyılda Harşit Vadisi (Azzi Hayaşa)" Mehmet Fatsa ve Mehmet Özmenli (Eds.) *Harşit Vadisi: Tarih-Coğrafya-Kültür* içinde (ss.24-29). İstanbul: DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı.

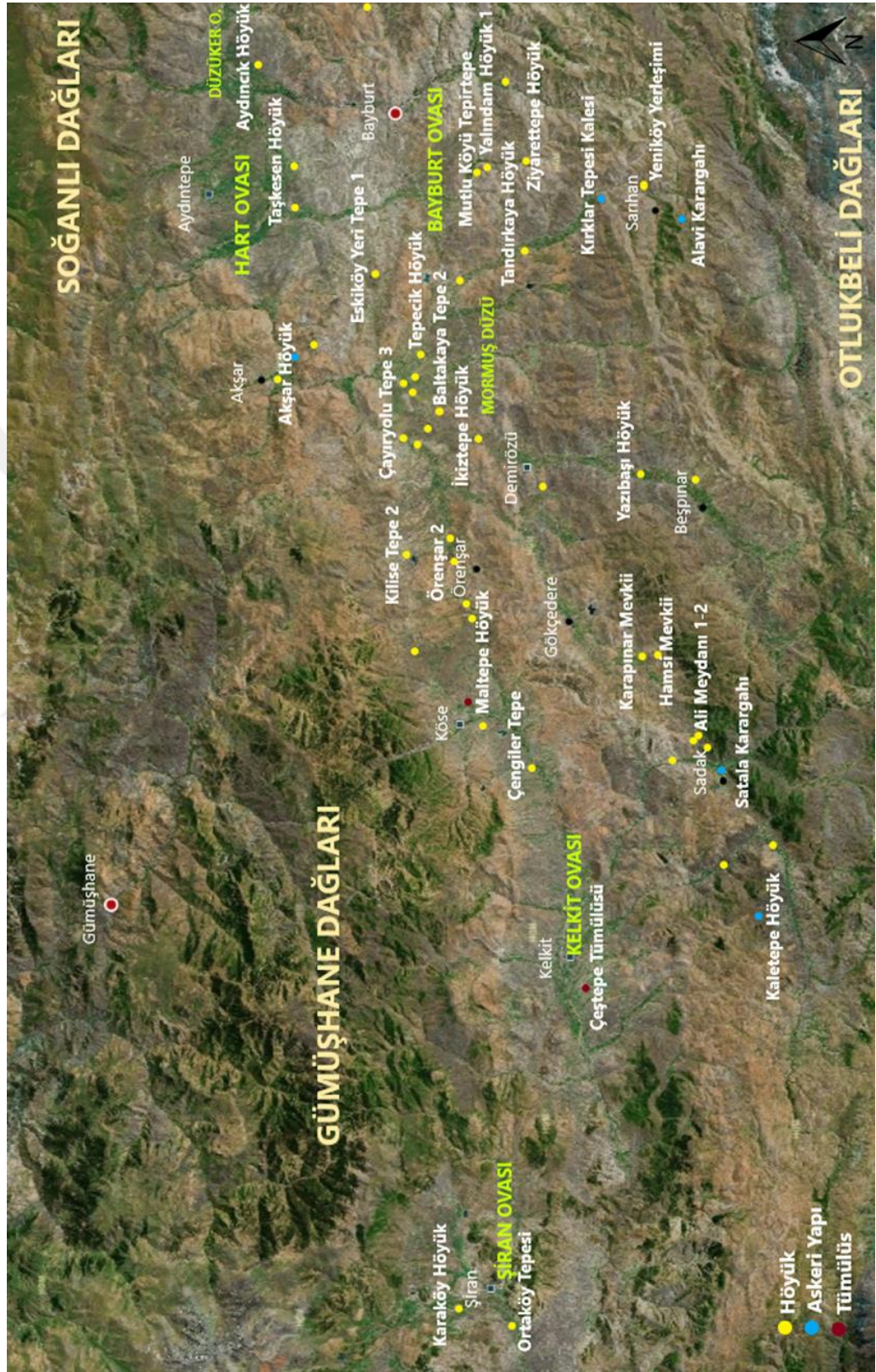
Yıldırım, E. (2012). "Roma-Parth Mücadelesinde Fırat Nehri'nin Jeopolitik Önemi". *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, 45-64.

Yıldırım, E. (2013). "Roma İmparatorluğu'nun Doğu Sınırını Korumak İçin Fırat Nehri Boyunca Kurulan Lejyonlar". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (4), 45-64.

Yurttaş, H. (2008). "Gümüşhane Köse'deki Kültür Varlıkları". *Atatürk Üniversitesi Sanat Dergisi*, 13, 73-86.

Zaman, M., Doğanay, S. (2000). "Şehir Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Gümüşhane". *DCD*, 6(3), 245-285.

Wheeler, E. L. (2000). "Legio XV Apollinaris: From Carnantum to Satala and Beyond", Yann Le Bohec (Ed.), *Actes du Congres de Lyon 17-19 Septembre 1998*, (s.259-308), Lyon 2000.

Bayburt ve Gümüşhane'de Helenistik-Roma Merkezlerinin Dağılımı

ÖZGEÇMİŞ**Kişisel Bilgiler**

Adı ve Soyadı : Hüseyin İLHAN

Doğum Yeri ve Tarihi : Bayburt, 1992

Eğitim Durumu

Lisans : Boğaziçi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih
Bölümü

Yüksek Lisans : Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Eski Çağ Tarihi ABD.

Yabancı Dil : İngilizce

Çalıştığı Kurum

: Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi, Tarih Bölümü

Görevi : Arş. Görevlisi (2017-)

İletişim : huseyinilhan@bayburt.edu.tr

Tarih : 09.12.2019